रवि शाक्य
इखाछैँ, यल

त्रिगु शिर्जनाया पुच:

च्वमि

प्रेमशान्ति तुलाधर

रवि शाक्य
इखाछेँ, यल

पिथना ल्या : ७

जिगु सिर्जनाया पुचः

(समालोचना संग्रह)

*
*
*
*
*
*

च्वमि
प्रेमशान्ति तुलाधर
ने.सं. ११२०

पिकाकः
नेपालमण्डल घःचाः धुकू
पिथना ल्या : ७
यलध्वाका, यल

सफू	– जिगु सिर्जनाया पुचः
च्वमि	– प्रेमशान्ति तुलाधर
ता	– समालोचना
भाषा	– नेपालभाषा
पिकाकः	– नेपालमण्डल घःचाः धुकू, यलध्वाका यल
न्हापां	– ५००
ने.सं.	– ११२०, तछलागा, दशमी
वि.सं.	– २०५७, जेष्ठ, २९ गते
ई.सं.	– २०००, जून ११
मू	– ५०/-

JIGU SIRJANA YAA PUCHAA

(Collection of Criticisms)

by

PREM SHANTI TULADHAR

थाकू	:- विनायक प्रेस, ४३४६६४
कम्प्यूटर	:- हिसी प्रेस

ISBN: 99933.560-1-8

जि पूज्य माजु

स्व. चिनिकुमारी तुलाधरया

(ने.सं. १०२८-१११०)

चरणस

प्रेमशान्ति तुलाधर

जिगु खँ

जिगु स्वंगूगु प्रयास थ्व ब:चाधंगु सफू **सिर्जनाया पुच:** छिकपिनिगु ल्हातिइ दु । नेपालभाषाया श्रद्धेय च्वमिपिनिगु सफू ब्वना: जिगु नुगलय् बुयाव:गु विचा:यात छुं हे पूर्वाग्रह मकासे ब्वयेगु नम्र प्रयास जिं थ्व सफुतिइ यानागु दु । खयेतला थुकिइ दुथ्या:गु बछिं मयाक लेखत विभिन्न पत्रपत्रिकाय् पिदने धुंकूगु ख:, तर अथे ख:सां पिमदंगु मेगु नं रचना दुथ्याका उखें, थुखें मलायेमा धका: फुक्कं मुना: छपु हे सुकाय् ह्वना: सफूया रुप बियागु दु । थ्व सफुतिइ दुथ्या:गु गुलिखे धारणा, विचा: पाठकपिं, जि नाप असहमत नं जुइफु, लुमदने नं फु तर थुकियात विज्ञ पाठकपिंसं जिगु पूर्वाग्रह मनासे जिगु थ:गु कमजोरी बा निजी विचा: भा:पा: क्षमा यानादी धैगु आशा याना: । नापं थुकिइ मगा:गु मचा:गु मगा:गुलिइ विद्वत पाठकपिंसं आवश्यक सुझाव बिया: लिपाया लागिइ जित: मार्गदर्शन यानाबिइ धैगु नं आशा याना: । थ्व सफुतिइ दुथ्या:गु आपालं रचनात नेपालभाषा विषयया पाठयांश नाप सम्बन्धित जूगुलिं थुकिं विद्यार्थीपिंत छुं कथं ग्वाहालि जुइफत धा:सा, थ्व हे जिं थ्व सफू च्वयागुया सफलता भा:पे ।

जित: बुँज्याये दयेक उर्वराया भूमिया सृजना यानादीपिं, जिगु समीक्षानाप सम्बन्धित लेखकपिंत दुनुगलं निसें श्रद्धा भक्ति देछासे, थ्व सफू पितहयेगु निंतिं मा:गु हौसला बियादीम्ह सह-प्राध्यापक पुष्पबहादुर चित्रकार, नेपालभाषा केन्द्रीय विभागया अध्यक्ष सह-प्राध्यापक काशीनाथ तमोट तथा सफू याकनं पिकायेगु नितिं ग्वहालि यानाब्यूपिं सफूया प्रकाशक नेपालमण्डल घ:चा: धुकू, सफूया निंतिं कम्प्यूटर टाइप यानाब्यूगु हिसि प्रेस तथा सफूया थाकूयात नं आपालं सुभाय् देछाना च्वना ।

प्रेमशान्ति तुलाधर

ज्ञानेश्वर, फो. नं. ४१४४१९, ४२२०७९

ने.सं. ११२०, तछलागा दशमी

जिगु सिर्जनाया पुचः

धलः पौ

कवि 'व्यथित'या 'छ्वास' छगू विवेचना

नेपालभाषाया काव्य प्रवाहलय् छगू ह्यूपा: ह:गु काव्य कवि केदारमान 'व्यथित'जुयागु 'छ्वास' नं ख: । भारतीय स्वतन्त्र आन्दोलनं प्रेरित जुया: राजनीतिइ पला: तयादीम्ह, वि.सं. १९९७ सालया जेल यातनां निसें कवि जीवन न्ह्याकादीम्ह कवि केदारमान 'व्यथित'जुयागु न्हापांगु काव्य ख: **अभिसारनी** । तर तत्कालीन देशकाल परिस्थितिं हीमीचा:म्ह 'व्यथित'जुं जेलय् दुने हे ध्वं सफूयात छ्वयेका ब्यूगुलिं थुकी दुथ्या:गु छपु जक कविता प्रकाशित जुल । नेपालभाषं कविता च्वये न्ह्य: नेपाली भाषं निबन्ध, अनं कविता च्वयादीम्ह केदारमान 'व्यथित'जुयागु न्हापांगु निबन्ध **'धन'** ख:सा कविताय् **परालको त्यान्द्रो** ख: ।

वौद्धिक व्यक्तित्व, कवि 'व्यथित'या कवि जीवन आरम्भ जुइ न्ह्य: हे निर्माण जुइधुंकूगु ख:सां वयक:यात काव्य ख्यलय् उत्प्रेरित या:पिं कविंपिं ख:- स्व. **चित्तधर 'हृदय', सिद्धिचरण श्रेष्ठ, फत्तेबहादुर सिंह** आदि । थथे वयक:पिनिगु प्रेरणां जेलय् दुने हे **प्रतिक्षा** (ने.सं. १०६६), **ख्वबिंप्या:गु म्ये** (ने.सं. १०६७) व **दिवस चित्र** (ने.सं. १०६७) थें जा:गु काव्य रचना याना: 'व्यथित'जुं नेपालभाषाया काव्य विधायात तब्या यायेगुली तिब: बियादिल । 'व्यथित'जुया थुगु ईया काव्ययात जेलकालीन काव्य कथं थुइकेगु जूगु दु । नीखुदँया ल्याय्म्हगु वैंसय् कला: मचाखाचानाप बाया: कठोर जेल जीवन हनेमा:म्ह 'व्यथित'जुयागु विरह वेदनाया बाखं हे ध्व जेलकालीन काव्य ख: । थुगु ईया आपालं कविताय् कवि आत्मकेन्द्रित जुयादीगु दु । फलत अन्तर्मुखी प्रवृत्ति हे थुगु ईया काव्यया विशेषता जूगु दु ।

लिपा वि.सं. २०१० सालय् कवि केदारमान 'व्यथित'जुयागु मेगु काव्य 'छ्वास' पिदन । नीगुँपु कविताया ध्व संग्रहलं नेपालभाषा काव्य प्रवाहया विविध पक्षय् छगू ह्यूपा: हल । समालोचक कृष्णचन्द्रसिंह प्रधानजुया धापू कथं **"परम्परां ल्हाना ज्यले धुंकूगु पला:या ग्वोने 'छ्वास'या पला: अवश्य नं छगू मेगु हे न्हूगु युगं त:गु पला: थें मूर्तिमान जुल ।"** समाज, मानवता, यथार्थतायात काव्यया विषयवस्तु कथं ज्वना: समष्टियात ब्वयेगुपाखे तल्लीन जूगु, अभिव्यक्ति पक्षय् नं न्हून्हूगु प्रविधिया प्रयोग जूगु ध्व **'छ्वास'**या रचना गुगुं आकस्मिक वा अलौकिक मखु । थज्यागु काव्य रचना जूगुया

ल्यूने आपालं कारणत दु गुगु छुं थुकथं न्ह्यब्वये छिं ।

राजनैतिक पृष्ठभूमि : थौंया मनूया जीवनयात हीकाबीगु छगू सक्रिय तत्व राजनीति नं खः । ध्व खँ नेपाःया परिप्रेक्ष्यय् नेपालभाषा साहित्यय् नं सत्य खः । जहानिया राणा शासकतय्गु शोषण दमन लिपा वि.सं. २००७ सालय् नेपाः दुने गुगु राजनैतिक ह्यूपाः वल व ह्यूपालं देशय् न्हूगु समाज न्हूगु व्यवस्था नापं न्हूगु मानव मूल्य पलिस्था याइ धैगु नेपाःमितय्सं आशा यात । तर प्रजातन्त्र धाःगु वल नं परिवर्तनया सवाः खः कथं काये मखन । नेतातय् थवंथवय् राजनैतिक ल्वापु, देश व जनताया भिं स्वयाः अप्वः राजनैतिक स्वार्थ व षड्यन्त्रय् ब्यस्ततां यानाः जनताया प्रजातन्त्र प्रतियागु आस्था व विश्वास बुलुहुँ सिनावन । वौद्धिक व चेतनशील पुचलय् सीदयेक अनास्था व असन्तोष खनेदत । थुज्याःगु हे राजनैतिक पृष्ठभूमिं ब्वलंकूगु काव्य ध्व **'छ्वास'** खः ।

सामाजिक पृष्ठभूमि : 'छ्वास' काव्यय् खनेदुगु न्हूगु पहः नं नेपाः दुने पिनेया सामाजिक अवस्थाया छगू लिच्वः खः । **'छ्वास'** रचना जूगु ई वास्तवय् सामाजिक संक्रमणया ई खः । छखे दे दुने हा कयाच्वंगु सामन्तवादी राजनीतिं मनूतय्त भ्रष्ट व अनैतिक जुइत विवश याकाच्वंगु दुसा मेखेर ज्ञान व विज्ञानया विकासं धर्म, इश्वर अलौकिक व आध्यात्मिक भावनाप्रति विश्वास क्वःदयेकल । मनूतय्सं अलौकिक शक्तिइ स्वयां मानव शक्तिइ विश्वास यायेगु यानाहल । फलस्वरुप पुलांगु मानव मूल्यप्रति विद्रोह व न्हूगु मूल्य स्थापनाया आतुरता खनेदत । थज्यागु हे सामाजिक पृष्ठभूमिं ब्वलंकूगु काव्य ध्व **'छ्वास'** नं खः ।

शैक्षिक पृष्ठभूमि : वि.सं. २००७ सालया परिवर्तनया लिपा नेपाली समाजय् छगू न्हूगु शैक्षिक वातावरण खनेदत । तःहाकःगु ईतक नेपाःयात विश्वया अनेक प्रगतिया प्रवाहपाखें अलग तयेत ज्यूथाय् तक कुतः याइगु राजनैतिक व्यवस्था (राणाया परिवारया शासन) क्वःदसेंलिं नेपालय् विश्वया गतिविधिनाप छ्त्थुं लुखा चाःथें सम्पर्क लाःवन । नेपालं विकसित देया ख्वाःपाः खन, विश्वया मनूतय्त म्हसीके खन । फलस्वरुप छखे थःगु देशय् नं विकासया लहर हयेगु आतुरता खनेदत सा मेखेर विश्वया मनूतय्गु सुख दुःखय् नं च्यूताः तयेगु प्रवृत्ति ब्वलन । थज्याःगु हे पृष्ठभूमिं बुइकूगु काव्य ध्व **'छ्वास'** खः ।

आर्थिक पृष्ठभूमि : आर्थिक अवस्थाय् वैगु परिवर्तनं समाजया थीथी ब्वयात लिच्वः लाकी थें नेपालभाषा साहित्यय् नं थुकिं प्रभावित याःगु खनेदु । देशय् प्रजातन्त्र धाःगु वल नं साधारण जनताया जीवनय् आर्थिक सुधार वयेगु पलेसा झनझन स्यना जक वन । अभावग्रस्ततां यानाः थौंया मनूयात अनैतिक लँपुइ पलाः छीगु वाध्य यानाविल । धनी गरीवया सि झन्झन् तब्याः जुजुं वन । फलस्वरुप मनूया नुगलय्

विषमता, अभाव, अन्याय, शोषणप्रति विद्रोह व असन्तोषया भावना ब्वलन । थ्वयात लिपयाना थुना न्हूगु हयेमा:गु आवश्यकता जनमानसय् पिदन । थज्या:गु हे भावभूमिं निर्माण या:गु काव्य **'छ्वास'** ख: ।

साहित्यिक वा भाषिक पृष्ठभूमि : 'व्यथित'या चिनाखँय् ह्यूपा: हयेगुली राजनैतिक, सामाजिक, शैक्षिक, आर्थिक पृष्ठभूमिया भूमिका दु थें साहित्यिक वा भाषिक पृष्ठभूमिया नं विशेष थाय् दु । मल्लकालंनिसें छगू हे शैली छगू हे स्वरुप दुने न्ह्यानाच्वंगु नेपालभाषाया काव्यय् थ्व विधाय् दक्कले न्हापां जीवनपयोगी विषय व सरल भाषा छ्यला: महाकवि सिद्धिदासं ह्यूपा: हयादिल । महाकवि सिद्धिदासया ल्यू रोमानीवादी प्रवाह नेपालभाषाया काव्यय् सीदयेक दुत हयेगु कुत: कवि वैकुण्ठप्रसाद लाकौलजुं यानादिल । अथे हे नेपालभाषाया चिनाखँय् सीदयेक पाश्चात्य स्वच्छन्दवादी धारायात छगू प्रवाहया रुपय् न्ह्याकेगु ज्याया नेतृत्व कवि सिद्धिचरणं यानादिल । थ्वयां ल्यू नेपालभाषाया चिनाखँ च्वमिपिंसं नं विश्व साहित्यय् खनेदै व:गु न्हून्हूगु प्रवाह प्रवृत्तियात नेपालभाषाया काव्यय् नं छ्यलेगु कुत: यात । थज्या:गु हे कुतलं न्ह्यज्याके ब्यूगु छगू काव्य **'छ्वास'** ख: ।

थुकथं केदारमान 'व्यथित'या **'छ्वास'** छगू आकस्मिक घटनां सृजना जुइके ब्यूगु काव्य मजूसे तत्कालीन राजनैतिक, सामाजिक, आर्थिक, शैक्षिक, साहित्यिक आदि पृष्ठभूमिं ब्वलंकूगु काव्य ख: । उकिं 'व्यथित'या **छ्वास** काव्यय् ईया स: दु, तत्कालीन घटना-दुघर्टनाप्रतिया प्रतिक्रिया दु, थ:गु परिवेशया किच: दु ।

'व्यथित'या **'छ्वास'**यात स्वयेबलय् आपालं कविता राजनैतिक भावभूमिं प्रेरित जूसां विषयवस्तुया ल्याखं **'छ्वास'**यात प्यब्वय् थलेछिं –

- राजनैतिकं चेतनां ग्वा:गु कविता
- काव्य सम्बन्धी धारणा दुगु कविता
- विश्व शान्तिया आन्दोलनं प्रभावितगु कविता
- जीवन सम्बन्धी धारणा दुगु कविता

राजनैतिक चेतनां ग्वा:गु कविता

कवि 'व्यथित'या साहित्यिक व्यक्तित्वया निर्माण हे राजनैतिक जीवनपाखें जूगु ख: । राजनैतिक क्रियाकलापं न्यादँ मयाक जेलय् ला:म्ह कवि 'व्यथित'या राजनैतिक व्यक्तित्व **'छ्वास'**य् वया: पिज्व: व:गु दु । समाज व देशया तत्कालीन परिस्थितियात ब्वया:, जनताया आकांक्षायात थुइका दयाच्वंगु अन्याय, अत्याचार न्हंका: जनहितया पक्षय् क्रान्तिकारी परिवर्तनया निंतिं इनाप यायेगु ज्या थ्व काव्यय् जूगु दु ।

खयेत ला कवि 'व्यथित' थ:गु राजनैतिक जीवनय् समाजवादी विचारधारायाम्ह

मखु तर अय्नं थ्व काव्यय् वय्क: समाजवादपाखे अप्व: धेचूगु खनेदु । समाजवादी राजनैतिक दर्शन अनुरुप वय्कलं प्रगतिवादया लँपु लिनादीगु दु । क्रान्तियात केवल राजनैतिक मिखांजक मस्वसे आर्थिक च्यूतालं नं स्वयेगु समाजवादी दर्शनया छगू सिद्धान्त ख: । अथे हे समाजया यथार्थ चित्रण नापं उगु ईया दक्कले मा:गु वस्तु 'लँपु' नं क्यनेगु व जनताया आकांक्षाया चित्रण याना: छन्हु जनताया विजय जुइतिनि धैगु धारणा हयेगु हे प्रगतिवादी काव्यया मू ज्या ख: । थज्या:गु हे प्रवृत्ति 'छ्वास'य् खनेदु । 'छ्वास' काव्ययात बांलाक थुइकेत 'व्यथित'जुयागु राजनैतिक जीवन व उगु ईया नेपा:या राजनैतिक अवस्था छक: वाला स्वयेगु उपयुक्त जुइ ।

'व्यथित'जुया नेपालभाषाय् पिदंगु काव्य मध्ये दक्कले मू वंगु काव्य 'छ्वास' ख: धायेगुली छुं विवाद दैमखु । भीसं 'छ्वास'या आधारय् वय्क:यात राणाकालया अन्त व प्रजातन्त्रकालया शुरुयाम्ह कविया रुपय् कायेफु । वि.सं. २००७ सालया क्रान्तिइ वय्क:नापं उगु ईया सचेतपिं आपालं जनतां ब्वतिकाल । तर राजनैतिक अपरिपक्वताया कारणं आपा:स्यां क्रान्तियात केवल राजनैतिक मिखां जक स्वत । राणा शासन क्व:दलेवं देया फुक्क समस्या ब्यनीगु भा:पल । क्रान्ति सफल जुल धाल । थुकिं त:धंगु राजनैतिक व आर्थिक उपलब्धि दैगु मनंतुन । तर आर्थिक क्रान्ति जक मखु राजनैतिक क्रान्ति तकं पूमवन । थन सलंस: दं मयाक हा कयाच्वने धुंकूगु सामन्ति व्यवस्थायात क्व:थले मफुत । थुकिं याना: उगु ईया चेतनशील वर्गयाके छगू कथं नैराश्य पिदन । थज्या:गु नैराश्य, उगु इलय् रचना जूगु मेमेपिं लेखकपिनिगु च्वसुइ थें 'व्यथित'या थ्व 'छ्वास'य् नं खनेदु । उकिं 'छ्वास' २००७ सालया क्रान्ति लिपा 'व्यथित'याके व:गु छगू राजनैतिक आर्थिक गतिविधया काव्यात्मक असन्तोष ख: । थथे असन्तोष व क्षोभ पिदंगुया कारण ख:-

भुजिं भुंगु उख्यर पि भेग:
गुकियात खिचां नँ तुना नै च्वन
थुख्यर सी वस: लाका हानं
छपुच: फ्वगिं ल्वाना च्वन (छ्वास पौ १६)

तर जनगणनाया हाकिम छ्वास
सन्मुख ल्या: च्वये त्व:ता:
ई थें अमित स्वयाच्वन
सीगु बूगुया पा वास: (छ्वास पौ १७)

प्रजातन्त्र धा:गु वलं नं थन विकासया नामय् द्य:ने छ्व:जक पर्केगु जुयाच्वन । न्हापा थें हे फ्वना नयेमा:गु, फल्चाय् च्वनेमा:गु स्थिति थन दनि, खिचा व मनूया अन्तर

थन मतंनि । थौं वल धा:गु प्रजातन्त्र गज्या:गु ? धैगुया लिस: थ:गु म्हया इज्जत तपुइत मा:गु वस: छ्जुया निंतिं ल्वानाच्वंपिं फ्वगिंत, प्वा: थुनेगु निंतिं चिप: मुना नैच्वंपिं फ्वगिंतय्सं बियाच्वनी ।

छु थौं फुक्क नेपा:मितय्गु हे थ्व अवस्था ख: ला ? छु थौं फुक्क फल्चा व सतलय् च्वंच्वंगु दु ला ? थज्या:गु न्ह्यस: नं कवियाके लुइ । तर कविं खनादी थन गरीवपिं जक मखु उलि हे मोजमज्जा यानाच्वंपिं वर्गत नं दु । सामन्ती व्यवस्था अन्तर्गत समाजय् दयाच्वनीगु आर्थिक विषमतां हे थज्या:गु स्थिति ब्वलंकूगु कविं वा:चायेका दी । फल्चा व सतलय् जक मखु, त:खागु छें च्वना भ:भ: धायेक भ्वय् न्यायेकेफुपिं नं दुगुया चित्रण कविं थथे यानादी ।

पकनाजो:या हुँ त:खा छें

न्ह्यूस: गुलि पिज्वया च्वंगु (पौ-९)

थन गुम्हं च्वनेथाय् मदया फल्चा व सतलय् च्वंच्वंगु दुसा गुम्हं तत:खागु छें च्वना भ:भ: धायेक व्याहा भ्वय् न्यायेकाच्वंगु दु । चिप: मुना नयेमा:पिं ग्वाराचा, बासिचा फोगिंत दुसा द्वंद्व चिप: वांछ्वइपिं साहु महाजत नं थन हे दु । थौं समाजय् न्यनाच्वंगु दु:ख गरीवीया कारण मदया मगाना जक मखु सामन्ती व्यवस्था न्हापा थें ल्यनाच्वंगुलिं नं ख: । सामन्तवाद ल्यनाच्वंतले समाजय् आर्थिक विषमता नं ल्यना हे च्वनी कारण आर्थिक विषमता सामन्तवादया किपालु ख: । थुकथं समाजय् विद्यमान आर्थिक विषमतां याना: मानविय मूल्यया अवमूल्यन जुयाच्वंगु, स्थितिवोध यायेगुली कवि गाकं सचेत जुयादीगु दु ।

आर्थिक विषमतां ग्रस्तगु थौंया सामाजिक व्यवस्था खना: हीमी चा:म्ह कवियाके विद्रोहया भाव पिज्वइ । मछिं मज्यूगु फुक्क झ्यारभुर खुनाछ्वयेमा:गु महशुस कविं यानादी अले काल्पनिक समाजवादीतय्सं थें थथे स: थ्वयेकादी ।

न्यना सिक:मिं धा:गु अले

रण्डां सम यायेमाल समाज (पौ-११)

कविं छाये थौंया समाजयात सिकँमिया रन्डां ङ्वाँय् ङ्वाँय् सुया: माथं वंके हथाय् चा:गु ? सतलय् द्यनेमा:गु चिप: मुना नयेमा:गु घटना स्वया नं अभ मार्मिक दृश्य ख:, नये त्वने मखना मनूत सिनातकं वनाच्वंगु

अवले हे कमलाछी

कान्छाया प्रणयं फल दू हैं

नये त्वम्य मखना जेविलि ब्यन्य न्ह्य:

मां व मचा निम्हं सित हैं (पौ-११)

सीगु प्रकृतिया छगू नियम ख: । थुकियात कविं स्वीकार यानादी । मेपिं भावुक

कविपिंसं थें मृत्युयात ब्व: बियामदी तर नयेत्वने मखना सीमा:गुयात प्राकृतिक मृत्यु धका: गवलें स्वीकार यानामदी । थज्या:गु हे अप्राकृतिक मृत्युं समाजय् २००७ सालया प्रजातन्त्र लिपा नं थाय् कैच्वंगु खना हे कवियाके नैराश्यया भाव पिदंगु ख: । थौंया वर्तमान जक मखु भविष्यतकं स्यनाच्वंगु खना: कविं भन अप्व: चिन्ता कयादी । भविष्यया कर्णधार धा:पिं थौंया मचात गुम्हं सीम्ह मांया दुरु चुचु प्याना च्वनेमा:गु, मांया दुरु मवया सिनावने मा:गु दुसा भीगु कन्हय्यागु भविष्य गथे जुइ ? धैगु न्ह्यसलं कवियात चिन्तित यानाबी ।

अथे हे मचा बूम्ह कला:यात तकं नके मफया, नयेपित्यात धका: ख्व:म्ह मचायागु प्वा:तकं थने मफया विवशतावस थम्हं थ:गु ग:पतय् स्व:तिपाँय् त:म्ह चंचिया भा:त नं कविं थ्व हे समाजय् खंकादी -

चंचाया खिउँगु कपालय्

कैच्वंगु निभा: छथुं वित हैं

न्यना वया भात हरे शिव

थौं चान्हे यग्गाना सित हैं (पौ-२६)

आत्महत्याया कारण -

स्वेनं गथ्य फै च्याय् हा:म्ह मचां

प्वा:हील धका ख्वै जूगु (पौ-२६)

थुकथं थ:गु ग:पतय् थ:म्हं स्वतिपाँय् तया: मृत्युनाप आत्म समर्पण यानावंम्ह चंचिया भा:तजक मखु सीम्ह मचातकं धिवा मदया सिथंयंके मफुम्ह वाम्ह सीम्ह भस्मे जुया भा:तया अवस्था नं कम मार्मिक मजू-

मन्त ध्यवा धा:गु न्यना जिं

सी मचा उठेनापं याय्त (पौ-२२)

अथे हे २००७ साल लिपा समाजय् विदित पुलिस प्रशासनयात कुंखिना प्रजातन्त्र धा:गु बलं नं निरपराधपिं मनूतय्सं पुलिस यातना फयेमालाच्वंगु वास्तविकतायात कवि 'व्यथित'जुं नुग: हे पीसे च्वंक थुकथं ब्वयादी-

थज्याबले नं खून्वीम्ह धका

तमं तम्रं पुलिसं दाल

न्हूध: वेग:या चौकी

जि खुं मखु वा वा छम्हस्यां धाल (पौ-८)

थज्या:गु देया अवस्था खना दिक्क जूम्ह कविं थौं थन मुरलि पण्डितयागु **'वासांसि जीर्णानि'**या व्याख्या वा राहुलजुयागु **'मानव संस्कृति'** विषयया प्रवचन फुक्क बकवासजक तायेकादी । थौं थन नयेत्वने पुने मखंपिं शोषित जनतायात **'राहुल'** वा **'मुरली'**

पण्डितयागु प्रवचन उपदेशं नके त्वंके पुंके फैमखु धैगु धारणा व्यक्त यासें कवि 'व्यथित'जुं थ:गु विद्रोहात्मक भाव चंचिया म्हुतुं थथे पिकायेकादी -

तर धाल हं चंचां ख्वख्वं

म्वायेत मल्वासे सीगु सराः खः (पौ-२६)

कवि 'व्यथित' थ:गु राजनैतिक जीवनय् छम्ह समाजवादी मखुसां थन समाजय् विदित आर्थिक विषमता अराजकता, शोषण आदिं वयक:यात समाजवाद पाखे धे चुइकाबी । समाजवादी सिद्धान्त कथं शोषण, दमन, असमानतां व्याप्तगु व्यवस्था न्ह्याबलें वाराक्वारा सनाच्वनी, थन निरन्तर विद्रोह संघर्ष जुयाच्वनी । तर अन्यायया चरमसीमा थ्यन कि शोषित, पीडितवर्ग धा:पिं नं सुम्क च्वनीमखु धयागु बिचा: कविं थथे प्वंकादी -

न्यना मनू छम्ह कंस खुनु

विद्रोहात्मक शंकाय् ज्वन हँ (पौ-६)

नके त्वंके मफया कला:, मचा सिकाच्वने मा:म्ह कान्छा थें ज्या:पिंसं हे विद्रोहात्मक ज्याय् ब्वति काइ धैगु कविया बिचा: ख: ।

परिवर्तन छगू प्राकृतिक नियम ख: । परिवर्तनयात मा:गु स्थिति वल कि प्रकृतिइ तकं क्रान्ति जू थें थनया वहुसंख्यक शोषित पीडित जनतां सामन्तवादी व्यवस्थाया विरुद्धय् दना जनसंघर्ष न्ह्याका यंकेफत धा:सा ध्वयात सुनां नं पनेफैमखु नापं छन्हु अमिगु विजय नं जुइ धैगु थ:गु प्रगतिवादी विचा: नं व्यक्त यानादी -

ख्युँलिं चिका च्वन्यमखु धायूवं

छायेपिल किरणं सर्ग:यात

मयल शिशिरया शोषण धायूवं

वल वसन्त क्यबयात पुज्यायूत (पौ-१०)

थौंया विद्यमान गरीवी, शोषण, अन्याय न्हंकेगु **वैज्ञानिक समाजवादं** जक फैगु खँ नं कविं न्ह्यब्वयादी । धात्थें थौंया शोषित जनताया जनजीवनय् सुधार, मजदूर श्रमिकतयूगु सरकारं जक हयेफै धैगु थ:गु धारणा नं थथे न्ह्यब्वयादी -

उकिं मखा थौं ईं व मुगः

खना मलः थें प्याखं ल्हूगु

चलः वना गुँ क्वः दयेथें हे

खना सलंसः लायूकू दुंगु (पौ-१९)

ईं व मुग: किसान व मजदुरया प्रतीक ख: । ध्व हे वर्गत क्रान्तिया निर्णायक सिपाँईत ख: । अले हानं ध्व हे वर्गत प्रगति व निर्माणया नं आधारशीला ख: धैगु वैज्ञानिक, समाजवादी दृष्टिकोण कवियाके खनेदु । ईं व मुग: प्याखं हुलेवं सलंस: लायूकू दुंगु खंगु हे कविया ईं व मुग: ज्वनीपिंसं याइगु संघर्ष हे जक वहुसंख्यक

जनताया भिं जुइगु विश्वास ख: । किसान व मजदुरया ल्हातिइ देया उत्पादनया साधन लातकि तिनि अमिगु भिं जुइगु व देशय् त:धंगु आर्थिक परिवर्तन वइगु खंगु हे कवि सीदयेक मार्क्सवादं प्रभावित जूगु दसु ख: ।

थथे हे कवि 'व्यथित'जुया थ्व '**छ्वास**'य् धर्म, ईश्वर, अलौकिक व आध्यात्मिक भावनाप्रति विश्वास क्व:दला मानव शक्तिप्रति आस्था विश्वास ब्वलंगु दु । अले द्य:यात मखु मनूया सृजनात्मक प्रतिभायात कदर यायेगु, वयागु सृजनायात पूजा यायेमा:गु खँ कविं थुकथं न्ह्यब्वयादी -

तर देग: दुन्य द्योया पल्यसा

मनू खना सिंहासन स

गुम्हस्यागु वरद ल्हातं रचना

छायेपु खना जिं धरणीस

×××

उकिं कविं द्यो मखु मनुखया गुण

हन्यगु चलन ह:गु खनी छन्दस (पो-३०)

थुकथं 'व्यथित'जुं न्हूगु मान्यता, न्हूगु मूल्यवोध यायेगु कुत: थ्व '**छ्वास**' काव्यय् यानादीगु दु । तर थज्या:गु कविता थ्व '**छ्वास**' सफुतिइ निपु प्यपु हे जक दु ।

'**छ्वास**'य् गनं वैज्ञानिक समाजवादपाखे कवि धेचूगु दुसा गनं काल्पनिक समाजवादी धारणां नं कवियात आकर्षित या:गु दु -

"न्यना सिक:मिं धा:गु अले रन्डां सम यायेमाल समाज" (पौ-६)

रन्डां सम याइवले थें ज्य:गु आर्थिक समानता दुगु समाजया निर्माण गुगुं इलय् गुगुं व्यस्थाय् नं जूगु मदुनि । थुकथं गनं '**टमस मोरं**' थें पूँजीवादया पलेसा साम्यवाद मा: धका: साम्यवादया कल्पना यानादीगु दु ।

थथे '**छ्वास**'य् दुथ्या:गु कविया राजनैतिक धारणायात बांलाक वाला स्वयेवले कविं समाजय् विद्यमान जुयाच्वंगु आर्थिक विषमताप्रति विद्रोह यानादीगु दु तर कविया छगू स्पष्ट राजनैतिक सिद्धान्त खनेमदु । व्यक्तिगत स्वतन्त्रताय् जोड बिया त:गुलिइ कवियाके उदारवादी प्रजातान्त्रया धारणा खनेदुसा समाजया नाराय् समाजवादी धारणा दु । गनं प्रजातान्त्रिक समाजवादया समर्थन खने दुसा गनं ईंचा मुग:या प्रतीक क्यना: मार्क्सवादी दृष्टिकोणया समर्थन क्यंगु दु । कविया समाजवाद नं गनं आदर्शवादी (Utapian) खनेदुसा गनं वैज्ञानिक समाजवायया रुप नं खनेदु । अथे हे कविया दर्शन सम्बन्धी धारणाय् गनं बौद्ध दर्शन, सा गनं सांख्य दर्शन, गनं द्वन्द्वात्मक भौतिकवादी दर्शनया ल्वाक: ब्वाक:गु प्रभाव खनेदु । गनं द्य:यात मखु मनूयात हनेगु अनिश्वरवादी धारणा व्यक्त यानादीसा गनं गनं दिपंकर, महासत्वपिनिगु अस्तित्वयात नं स्वीकार

यालादीगु दु ।

काव्य सम्बन्धी धारणा दुगु कविता

'छ्वास'य् दुथ्या:गु आपालं कवितात राजनैतिक भावनां ग्वा:गु जूसां कविया काव्य सम्बन्धी धारणा दुगु कविता नं थुकी दु । भिंगुगू शदीया बेलायतया रोमान्टिक कविपिंसं थ:पिनिगु कवितापाखें हे कविताया परिभाषा, कविता सम्बन्धी धारणा बियाथें 'व्यथितं' नं अथे हे कविता सम्बन्धी थ:गु विचा: **'छ्वास'**य् प्वंकादीगु दु ।

थौंया कविया कर्तव्य सामन्त वर्गया सेवा याइगु सामन्ति साहित्य, पूँजीपति वर्गया सेवा याइगु, पूँजीवादी साहित्य सृजना यायेगु मखु कोटि कोटि शोषित पीडित वर्गया प्रतिनिधित्व याइगु साहित्य रचना यायेगु ख: धैगु खँ थुकथं व्यक्त यानादी-

किन्तु कल्पना कविया ह्यूजुल
फल्वा व सत: ल्यया ल्यया
करुणां नं छन्द हना विल
ख्वबि भसुका:या स्वां थ्वया थ्वया (पौ-१४)

भिंगुंगूगु शताब्दीया अंग्रेजी रोमान्टिक कविपिनि प्राय: सकसियां कविता बारे थ:गु परिभाषा दु । **वर्डस्वर्थ** कवितायात **'मनया शान्त निश्चल स्थितिस आवेग लुमंकेत सनेबलय् वइगु तीव्र भावनाया स्वच्छन्द प्रवाह'** धका: धयादीगु दु । **कलरिजं** **'रुप बिइगु कल्पना शक्ति'** अले **शेलिंया** कथं **'कल्पनाया अभिव्यक्ति'** आदि । अंग्रेजी रोमान्टिक कविपिनिगु सत्तिक वना: 'व्यथित'जुं थ:गु जेलकालीन काव्य **'दिवस चित्र'**या भूमिकाय् **"जिं आत्म सन्तोषया निंतिं च्वयागु ख: कारण मने लूगु भाव अभिव्यक्त मया:तले सन्तोष मदैगु"** धका: 'भाव अभिव्यक्ति' हे कविता ख: धैथें धारणा व्यक्त यानादीगु दुसा, **'छ्वास'**य् थज्या:गु रोमान्टिक धारणायात त्व:ता: यथार्थवादी प्रगतिवादी साहित्य हे थौंया साहित्य जुइमा: धैगु धारणा ज्वनादीगु दु ।

तर अथे खया नं कवि **'व्यथित'**याके जेलकालीन काव्यय् खनेदुगु रोमान्टिक प्रवृत्ति नं पुलुपालु थ्व **'छ्वास'**य् नं खनेदनि । अंग्रेजी कवि **कलरिजया** रोमान्टिक कल्पनाया नमूना धका: प्रसिद्ध जूगु **कुबला खां, विलियम ब्लेकया पाइपिंग डाउन ड भेलिज वाइल्ड'** धा:गु कविताय् थें 'व्यथित'जुं नं प्रकृति हे कविताया प्रेरणाया स्रोत ख: धैथें च्वंक रोमान्टिक भाव थथे प्वंकादी -

पीजा कन रे स्वांया सुलिमे
गुलिखे भंव: भुनुभुन-भुनुभुनु
धेधे च्वीका म्ये हाला जुल
उख्य थुख्य फयनं हुनुनुनु-हुनुनुनु
फुक्य दृश्य थ्व हे हन्यत मखा ज्वी

कविं हाःगु अथे गुनुगुनु-गुनुगुनु (पौ-२२)

कविताय् सौन्दर्य व सौन्दर्य- दयेकीगु शक्ति दु । कविताया लक्ष आनन्द खः । कवियात प्रकृतिं प्रेरणा वी । प्रकृतिया बांलाःगु दृश्य ब्वयेगु कविं याइ कारण कवियाके सौन्दर्य खंकेगु गुण दै । विधिं स्वया नं बांलाःगु अमरगु संसार कविं ज्यायेफु धकाः गनं रोमान्टिक विचाः नं थथे प्वंकादी -

धाल विधिं कवियात मछाला

न्हूगु सृष्टियाय् नाश मज्वीगु (पौ-३०)

'व्यथित'जुं प्रकृतियात जड मखु सजीव कथं नालादीगु दु । प्रकृति मानव सुख, दुःखय् जक ब्वति काइम्ह मखु प्रेरणाया स्रोत नं खः धयागु कविया बिचाः खः । तर गनं कविताया स्रोत प्रकृति भाःपादीसा गनं समाजय् न्यनाच्वंगु दुःख गरीवीं हे कवियात कलम न्ह्याकेत वाध्य याःगु खँ नं न्ह्यब्वयादी । थुकथं 'छ्वास'य् कविया कविता सम्बन्धी दृष्टिकोण नं गनं रोमान्टिक जूसा प्रगतिवादी, मानवतावादी दृष्टिकोण नं खनेदु । तर वयक:या आपालं कविताया विषयवस्तु समाज, मानवता, यथार्थता जूगुलिं वयक:यात 'छ्वास'य् छम्ह रोमान्टिक कवि स्वयां प्रगतिवादी, यथार्थवादी कवि धायेगु अप्वः पाय्छि जू ।

विश्वशान्तिया आन्दोलनं प्रभावितगु कविता

समष्टिया मिखां स्वयाच्वंगु 'छ्वास'य् विश्वया घटना व दुर्घटनाया किचः दैगु स्वाभाविक खः । राष्ट्र दुनेया समस्याय् जक कवि केन्द्रित मजुसे थौं विश्वय् खनेदयाच्वंगु बमलाःगु राष्ट्रयात शोषण दमन यायेगु प्रवृति, शक्तिया होडबाजी, युद्धप्रति नं कवि गाकं चिन्तित जुयादीगु खनेदु । थुकथं कवि 'व्यथित' 'छ्वास'य् वयाः मानवतावादी नापं अन्तर्राष्ट्रियवादी कवि नं जुयादीगु दु ।

संसारया शक्ति सम्पन्न देशत छखे थःथः ल्वानाः युगंयुग पुलांगु संस्कृति सभ्यताया विनाश यानाच्वंगु दुसा मेखर निर्बल राष्ट्रत दौंतय् ल्वाप्वी साचा धूदनी थें धू दनाच्वंगु अले विकासया निंतिं उपयोगु ज्वीगु साधन थौं युद्धया निंतिं प्रयोग जुयाच्वंगु खना प्रकृति तकं ख्वयाच्वंगु कविं खंकादी-

न्हूगु नुगः गुलि ख्वःगु धराया

सां थें काय् मखना ऋतु दान (पौ-)

भावनात्मक परिवर्तन मनूतयके हयेफत धाःसा युद्ध दिका संस्कृति सभ्यताया विकास यायेफैगु कविं खंकादी । शान्तिया सम्भावना क्रान्तिं हे जुइ धैगु धारणा नं कविं न्ह्यब्वयादी -

अयनं धाःनि पुरश्चरण श्व खः

थन्यत सकल जा:तिया

संघर्ष प्रकृतिया छगू अनिवार्य नियम ख: । थुकिं मानव जातियात विकासया लँय् यंकी । उकिं सृष्टिइ अमर खनेदुगु संघर्ष विकासया छगू पुनश्चरण नं ख: धैगु कवियां धारणा खनेदु । कविं युद्धयात घृणा यानादीगु दुसा क्रान्ति विकासया निंतिं अनिवार्य तत्व कथं नालादीगु दु ।

जीवन सम्बन्धी धारणा दुगु कविता

कवि 'व्यथित'जुं '**छ्वास**'या भूमिकाय् धयादीगु दु **"थुकी वहे वस्तु छाय्पागु दु, गुकी छकिंपिंसं खनी निर्माणं सिरपा: ब्यूगु पि भेग: व विनाशं सरा ब्यूगु सी वस:"** । पी भेग: सृष्टि अर्थात् जन्मया प्रतीक ख:सा, सी वस: विनाश अर्थात् मृत्युया प्रतीक ख: । 'व्यथित'जुया धापू कथं जन्म व मृत्युया दथुइ गुगु ई हनी वहे भ्रीगु जीवन ख: । थ्व हे जीवनया सुख दु:खया बाखं '**छ्वास**' ख: । सीगु बुइगु प्रकृतिया छगू अनिवार्य नियम ख:, थ्व प्रकृया न्ह्यामांच्वनी । तर छन्हु सीमानि धैगु सिया नं म्वायेगु अभिलाषा मनुखं त्वतीमखु । अथे सीमानि धैगु सियानं म्वायेगु अभिलाषा त्व:ते मफुगु मू हुनिं हे प्रेम वन्धनं याना: ख: । प्रकृति व पुरुषया प्रेमं हे थ्व संसार न्ह्यानाच्वंगु ख:, भ्र:भ्र: धयाच्वंगु ख: ।

कवि 'व्यथित'जुया दृष्टिकोण कथं संसार न्ह्यावलें सुखमय जक मखु, मनुखं मनंतुना थें न्ह्यावलें पूवनी मखु । सुख दु:ख पालंपा: वयांच्वनी । उकिं जीवन दु:खमय धका: सुकू धन्दा क्या सिनावनेगुली मखु म्वानाच्वनागु जुनि हे न्ह्याइपुक हनेगुली कविं विश्वास तयादी कारण '**म्हिग:**' धैगु वने धुंकूगु, '**कन्हे**' धैगु जुइमानिगु ख: -

धायुनं मन दत खैयामं थें
उख्यर मस्यू थें दु-मदु
थनला- जि दु, अयुला दु अले
सुलिं मैजु लिस्य लिस्य कविता दु

थथे **उमर खैयामया** जीवन दर्शनं नं कवि 'व्यथित'यात प्रभावित या:गु खनेदु ।

सुं नं च्वमि गज्यागु समाज संस्कारय् ब्वलन वयागु च्वसाय् नं थ: ब्वलंगु परिवेशया छाप लाइगु स्वभाविक ख: । कवि 'व्यथित' नेवा: संस्कार, नेपा:या समाजय् ब्वलंम्ह कवि ख: । थ्व हे कथं '**छ्वास**'या परिवेश नं मुख्यतया नेपा:या समाज, नेवा: संस्कृति ख: । खयेत ला बाखं, उपन्यास, नाटकय् थें च्वमिं थ:गु समाज संस्कृतियात उलि यचुका कविताय् ब्वये मछिं तर अथे खया नं कवि 'व्यथितं' थ:गु संस्कार संस्कृतिया प्रदर्शन यायेगुली गाक्कं सफल जुयादीगु दु । 'व्यथित'जुया न्हापायागु जेलकालीन काव्य '**ख्वबिंप्या:गु म्ये**', '**दिवसचित्र**', '**प्रतिक्षा**' आदिइ जक मखु नेपाली

भाषां रचना जूगु काव्यय् नं नेवा: समाजया पला:ख्वाँय्या नापं नेवा: जनजीवनया किच: दु तर थुकी स्वया: नं अझ अप्व: थ्व **'छ्वास'** काव्यय् सशक्तगु खनेदु ।

कविं नेवा: संस्कारया नित्य कर्म - वसि वँ पुइगु, सौ वँ थिलेगु, निल: हयेगु, भुजाभ: दयेकेगु, द्य: पूजा यायेगु आदियात **'छ्वास'**य् प्रकृतिया चित्रण कथं थुकथं न्ह्यब्वया दी -

सौ बँ उषां प्राची थिल्य न्ह्यो

खा हाल भमस्त वसि बँ पूजुल

माघ वनीपिं मस्तय्सं नं

शंख पुपुं त्वा: वा: थं जुल

थथे प्रकृतिया साधारण प्रक्रियात नं नेवा:तय्गु सुथसिया दिन चर्या कथं न्ह्यब्वयेगु, नेवा:तय्गु मौलिक संस्कृति (माघबले मार हा:वनेगु) यात नं प्रकृति चित्रण नापं स्वाका: न्ह्यब्वयेगु गुगु प्रविधि च्वमिं **'छ्वास'**य् छ्यलादीगु ख: थ्व कवियाके थ:गु संस्कृतिप्रति दुगु मोहया दसु ख:, गर्वया चिं ख: । खयेत ला स्व: कवि चित्तधर 'हृदय'जुं नं थ:गु काव्यय् नेवा: संस्कार संस्कृतियात छिंथाय् ज्यूथाय् तक ब्वयेगु कुत: यानामदीगु मखु तर 'व्यथित'जुं थें काव्यया अभिन्न अंग थें याना: ब्वयादी मफु । **'छ्वास'**या प्रत्येक उपमा, उपमेय, प्रतिक आदिया श्रोत नेवा: संस्कृति ख:सा, प्रत्येक चित्रण नेवा: संस्कार कथं जूगु दु - **जयविलि ब्यंकेगु** (पौ-खु) **सी वस:** (पौ-संखु) **पिभेग:** (संखु), **सौबँ थिल्यगु** (पौ-नसि) आदि । अझ ला थ्व काव्यया नां हे **'छ्वास'** धका: नेवा: संस्कृतिनाप क्वातुक्क स्वापू दुगु विषयया नामं तयादीगु दु । थुकथं **'छ्वास'** काव्यय् कवि 'व्यथित'जुं थ:गु संस्कृति, संस्कारया परिचय बिया नं थ:गु भाव अनुभूति उलि हे स्यल्लाक उलि हे स्याचुक पिब्वयेफुगु दु ।

'छ्वास' काव्यया रचना प्रजातन्त्र पश्चात जूगु ख: । फलस्वरुप २००७ सालया ज:ख: नेपा:या समाजयात प्रभावित या:गु राष्ट्रिय, अन्तर्राष्ट्रिय ख्यलय् पिदंगु विविध आन्दोलन, दर्शन, घटना, दुर्घटनाया संकेत थ्व **'छ्वास'**य् दु । थ्व हे कथं तत्कालीन नेपा:या समाजयात प्रभावित या:गु - बौद्ध दर्शन, अद्वैतवादी दर्शन, सांख्य दर्शनया किच: दुसा अन्तर्राष्ट्रिय जगतय् पिदंगु विश्वशान्ति आन्दोलन, समाजवादी राजनैतिक दर्शन, उम्मर खैयामया जीवन दर्शन आदिया छाप नं थ्व **'छ्वास'**य् खनेदु । थुकथं २००७ सालया ज:ख: पिदंगु गुलि नं उदारवादी बिचा:त दु उकिं कवि 'व्यथित'जुयात प्रभावित या:गु खनेदु तर कविया थ:गु हे छगू निश्चित धारणा धा:सा धालय् जुइधुंकूगु सीमदु ।

अभिव्यक्ति पक्ष :

काव्यय् भाव पक्ष गुलि महत्वपूर्ण जू अभिव्यक्ति पक्ष नं उलि हे महत्वपूर्ण जू ।

अभिव्यक्तिया माध्यम हे भाषा खः । उकिं अभिव्यक्ति पक्ष धायेबलय् खँग्वः छ्यलेगु पहः, कनेगु धंग आदि दुथ्याइ ।

शैली : कनेगु पहः हे शैली खः । प्रत्येक कविया कविताय् थःथःगु भावना व व्यक्तित्व कथं शैलीया निर्माण जुयाच्वनी । **'छ्वास'** परम्परागत विषयवस्तु दुने छ हाचां जक मखु, नेपालभाषाया काव्य शैली नं छगू न्हूगु प्रयोग खः । नेपालभाषाया दक्कलय् न्हापांगु संनेट पहःगु काव्य खः **'छ्वास'** । **'छ्वास'** सफू पिदना दच्छि लिपा तिनि थज्याःगु हे सनेट पहलं च्वयातःगु रे.र.न. स्यस्यःजुयागु **'मलख'** पिदंगु खः । थुकथं नेपालभाषाया काव्यय् **'सनेट'**या आदि प्रयोक्ताया रुपय् **'छ्वास'**या कवि केदारमान दं भाःगु दु ।

'सनेट' पश्चिमी लिरिक काव्यया छगू काव्य रुप खः । विश्व विख्यात इटालियन कवि **पेट्रार्क** थुकियात निश्चित व कलात्मक रुप ब्यूगु खः । लिपा **शेक्सपियर, स्पेन्सर, कलरिजं** थुकियात छुं भचा हीका थःपिनिगु काव्यय् नं प्रयोग यायेगु यात । 'व्यथित'जुया नीगुपु कविताया मुना थ्व **'छ्वास'**य् सनेटया प्रयोग गुम्हं पाश्चात्य वा पूर्वीय कविपिनिगु अन्धानुकरण मजुसे थःगु हे मौलिक कथंयागु जूगु दु । वय्कलं **'छ्वास'**य् भिंप्यङ्वःया छपु छपु कविता यानाः दुथ्याकादीगु दु । गुगुं कविताय् भिंप्यङ्वः मध्ये न्हापां च्याङ्वः, अनं लिपा प्यङ्वः व अन्तय् निङ्वःया रुप-योजना दयेकाः, न्हापांगु च्याङ्वलय् थःम्हेस्यां खंगु वस्तुस्थितिया चित्रण, लिपायागु प्यङ्वलय् व वस्तुस्थितिं हःगु प्रतिक्रिया, दक्कलय् लिपायागु निङ्वलय् कविया थःगु विचाः प्वंकातःगु दुसा गुगुली न्हापांगु च्याङ्वलय् वस्तुस्थितिया चित्रण, प्यङ्वलय् वंगु च्याङ्वःया विपरीत स्थितिया वर्णन अले अन्तिम निङ्वलय् थः धायेमाःगु खँ न्ह्यब्वयातःगु दु । **'छ्वास'**या प्रत्येक कविताय् छगू छगू भाव दु । बाखं वा नाटकया सीमां वा उत्कर्ष महत्वपूर्ण थाय् धाइथें **'छ्वास'**या लिपायागु कविताया निङ्वलं कविया सम्पूर्ण भावनाया मूखँ जक मखु, च्वयाच्वंगु भिंनिङ्वःया अर्थयात नं कः घाःगु दु । उकिं, गथे दर्जनौं नाटक ब्वनाः म्हसीके मफुम्ह **शेक्सपियरयात** म्हसीकेत वय्कःया **'सनेट'** ब्वनाः म्हसीकेफु, धाःथें कवि 'व्यथित'यात धाथें म्हसीकेत वय्कःया थ्व **'छ्वास'** ब्वनेमाः । थथे हे **'छ्वास'**नाप आपालं भाव शैली ज्वःलाःगु वय्कःया मेगु सफू **'नौ सालको कविता'** संग्रह खः गुगु नेपाली भाषं पिदंगु दु ।

भाषा व शब्द छ्यला

भाषा शैली व शिल्पया दृष्टिं कवि 'व्यथित'जुयागु नेपालभाषाया कविता अध्ययन यायेबलय् **'छ्वास'** काव्य स्वयां न्हापायागु जेलकालीन काव्यय् अप्वः यानाः खँल्हावल्हाया सरल व सुवोध शब्द प्रयोग जूगु खनेदु । **'छ्वास'**य् विशुद्ध नेवाः भाय्या खँग्वःत छ्यलातःगु खनेदुसां आपालं संस्कृत शब्दया प्रयोगं ब्वमिपिंत छुंकथं क्लिष्टता, दुर्वोधताया

अनुभव नं याकेव्यूगु दु । तर संस्कृति शब्दया प्रयोगय् जवर्जस्त कथं खित्तु खिनात:गु थें धा:सा कृत्रिमता खनेमदु ।

कवि 'व्यथित'जुया भावाभिव्यक्तिइ न्हापांगु जेलकालीन काव्य स्वया: गाक्कं परिपक्वता खनेदु । म्ह खँग्व: छ्यूयला नं नुगलय् थुंजिक स्याचुक भाव सम्प्रेशन यायेगु क्षमता कवि 'व्यथित'जुयाके थ्व **'छ्वास'**य् गाक्कं खनेदु । गथे -

न्यना सिक:मिं धा:गु अले

रन्डां सम यायेमाल समाज (पौ-४०)

धका: निझ्व: वाक्यं थौंया समाजया यथार्थता नापं विद्यमान समस्याया निराकरण यायेगु लँपु थुलि क्वातुक स्याचुक न्ह्यब्वयेफुगु कविया प्रौढ अभिव्यक्ति शैलीया दसु ख: ।

नेपालभाषाया काव्य परम्पराय् न्हापा गवलें मछ्य:निगु प्रतिक उपमा छ्यूयला: भाव अभिव्यक्त यायेगु कुत: नं थ्व **'छ्वास'**य् गनं गनं खनेदु -

गंगा जल थें शुद्धगु जिगु ही

मोल्ह् वल वा:ग्वा: दिपंकर (पौ-)

थथे **'दिपंकर'** यात वलिदानया प्रतीक कथं छ्यूयलेगु जूगु न्हापांथ्व हे **'छ्वास'** काव्यय् ख: । 'व्यथित'जुं प्रतीकत विशेष याना: बौद्ध अवदान, महाभारतया पात्रत, राजनैतिक, सामाजिक घटना आदि पाखें कयादीगु खनेदु । न्हू न्हूगु उपमा, प्रतीकत छ्यूयला: प्रतीकात्मक धंग भाव अभिव्यक्त यायेगु थौं कन्हे खनेदुगु आधुनिक कविताया छगू शैलीगत विशेषता ख: । नेपालभाषाया काव्यय् कवि पूर्णबहादुर वैद्यजुं निसें आधुनिक कविताया सुरुवाट जूगु धापू दुसां प्रतीकात्मक अभिव्यक्ति वीगु, न्हू न्हूगु प्रतीक छ्यूयलेगु प्रवृत्ति **'छ्वास'**य् हे छुं कथं खने दयेधुंकूगु दु । उकिं 'व्यथित'जुयात आधुनिक कविताया ह:पा: बीत स्व:म्ह आधुनिककालया छम्ह न्ह्यलुवा कवि धा:सां पाइमखु ।

'व्यथित'जुया जेलकालीन काव्यय् मात्रिक छन्दया प्रयोग जूगु दुसा **'छ्वास'**य् लय्जक मिलेयाना, गुगुं छन्द मात्राया सुत्रय् कविता ज्यानात:गु मदु । न्हापांगु व स्वंगूगु, निगूगु व प्यंगूगु झ्व:या अन्त्यानुप्रास मिलेयानात:गु दु । लयबद्ध यानात:गुलिं ब्वनेबले सल्ल् वं ।

अलंकारया प्रयोगय् 'व्यथित'जु न्हापा न्हापाया काव्यय्थें रुपक अलंकारया प्रयोक्ताया रुपय् खनेदु । अथे हे समासोक्ति अर्थानन्तरन्यास आदि अलंकारया नं प्रयोग **'छ्वास'**य् जूगु दु । न्हापा न्हापा भाव अभिव्यक्ति यायेगु क्रमय् 'लिरिकल एक्सप्रेसन (गेयात्मक अभिव्यक्ति) यात छ्यूयलादीम्ह 'व्यथित'जुं **'छ्वास'**य् वया: ड्रामाटिकल एक्सप्रेसन (नाटकीय अभिव्यञ्जना) नापं लिरिकल अभिव्यक्ति नितां यातनं थायूबियादीगु दु ।

भावाभिव्यक्तिया क्रमय् थ्व **'छ्वास'** काव्यय् छगू हे भाव न्ह्यब्वयेत त:गू कथं धायेगु प्रवृत्ति खनेदुगुलिं गनं गनं पुनरुक्तिया दोष नं खनेदु । अथे हे 'व्यथित'जुया जेलकालीन काव्यय्जक मखु नेपालभाषाया आपालं जेलय् ला:पिं कविपिनिगु काव्यय् खनेदुगु छायावादी रहस्यवादी प्रवृत्तिया छुं आभास थ्व **'छ्वासय्'** नं छुं खनेदु । गुकिं याना गुलिं कविताया भाव दुर्बोध व क्लिष्ट नं जूगु दु ।

लिखँ :- वि.सं. २००७ सालया ज:ख:या विविध पृष्ठभूमिं बुइकूगु नेपा:या समाज, नेवा: संस्कार संस्कृतिया परिवेशय् ब्वलंगु **'छ्वास'** चिनाखँ संग्रह कवि केदारमान 'व्यथित'जुया जक न्हूगु प्रयोग मजुसे तत्कालीन नेपालभाषा काव्यया नितिं हे छगू न्हूगु प्रयोग ख: । कला कलाया नितिं जक मखु जीवनया नितिं नं ख: धैगु धारणा ज्वनादीम्ह कविं थ्व **'छ्वासय्'** छखे थ:त मखु समष्टियात ब्वयेगु तातुना: समाज, मानवता व यथार्थताथें ज्य:गु व्यापक व बृहत् विषय ज्वना समाज, राष्ट्रया जक मखु विश्वया घटना दुर्घटना प्रति हे टिका टिप्पणी यानादीगु दुसा मेखेर तप्यंक हे क्रान्तिकारी नारा बिया: समाजय् संघर्ष, विद्रोह व क्रान्तिकारी परिवर्तनया आवश्यकतायात नेपाली जनमानसय् ध्वाथुइका बीगु व व हे भाव संचार यायेगु कुत: नं यानादीगु दु । संघर्ष, विद्रोह, क्रान्ति आदि विषयस कविं छगू निश्चित सिद्धान्त थ्व **'छ्वासय्'** ज्वनेमफुसां समाज व देशया तत्कालीन परिस्थितियात थुइका: जनताया हितया पक्षय् क्रान्तिकारी परिवर्तनया निंतिं चेतना थनेगु कुत: थ्व संग्रहया आपालं कविताय् जूगुलिं छम्ह प्रवुद्ध कविं ब्यंकेमा:गु समाज व राष्ट्रप्रतिया उत्तरदायित्व कवि 'व्यथित'जुं नं थ्व **'छ्वासय्'** ब्यंकादीगु दु ।

विषयवस्तुखय् जक मखु अभिव्यक्ति पक्षय् नं थ्व **'छ्वास'** नेपालभाषाया काव्य परम्पराय् ह्राहाचां ख: । सुत्रात्मकता, लक्षणिकता, ध्वन्यात्मकता थ्व **'छ्वास'** काव्यया शैलीगत विशेषता ख:सा नेवा: संस्कार संस्कृतिया परिचयात्मक खँग्व:त छ्यलेफुगु **'छ्वास'** काव्यया भाषिक विशेषता ख: । नेपालभाषाया काव्यय् दक्कले न्हापां पाश्चात्य साहित्यय् खनेदुगु **'सनेट'** यात दुत हया: **'सनेट'** या आदि प्रयोक्ताया रुपय् थ्व **'छ्वासय्'** व्यथितजु दं भ्रायादीगु दु, छन्द मात्राया प्रतिबन्धय् मच्वंसे नं काव्य साधना यायेज्यू धैगु क्यनेगुली नं 'व्यथित'जु सफल जुयादीगु दु । नेपालभाषाया काव्य परम्पराय् आधुनिक कविताया प्रादुर्भाव सीदयेक ने.सं. (१०८४) या 'सरासु' कविता संग्रहनिसें जूसां न्हू न्हूगु उपमा प्रतिकत छ्यला: प्रतीकात्मक धगं भाव अभिव्यक्त यायेगुया पूर्वाभास थ्व छ्वासय् हे खनेदये धुंकूगुलिं थ्व छ्वासया कवियात भ्रीसं आधुनिक कविपिन्त ह:पा: ब्यूम्ह कवि धायेज्यू । अथे हे थ्व **'छ्वास'** यात पुलांगु काव्य परम्परां न्हूगुली वयेत्यंगु संक्रमणकालया काव्य कथं नालेबह:जू ।

ज:, १४ अंक

मतिनाया स्वांफ्वः ह्वयेकूम्ह हिन्दमैंया वैद्य

देया छुं नं भाषा साहित्य, व देया गौरव जक मजुसे न्यंकभनं जागरणया लहर थ्यंकेगु विकासया बीकूल पुइगु छ्गू सवल व सक्षम माध्यम नं खः । उकिं छुं नं जातिं थःगु भाषा साहित्यया विकासया नितिं छुं ज्या याःगु धइगु वयागु साम्प्रदायिकता मखु वं थःगु देश व जनताप्रतिया उत्तरदायित्व वहन याःगु, थःगु कर्तव्य पूवंकूगुया दसु खः । थ्व हे कथं निगू दशकं मयाक बिलायत थें जाःगु अलग्गगु भाषा, अलग्गगु धर्म संस्कृति दुगु देयश् च्वना नं थःत अनया भाषा, संस्कृतिइ विलिन मयासे **विदेशय् नं थःगु भाषा साहित्यया परिचय बीगु, थःगु भाषा, जातिया अस्तित्व ल्यंकातयेगु कुतः यानादीम्ह कवयित्री हिन्दमैंया वैद्य भ्ही नेवाःतय्गु नितिं जक मखु, नेपाःदेया नितिं हे छ्गू गौरव खः, छ्गू प्रेरणाया श्रोत खः** । नेपाली जक्ला छु एशियाली धालकि हे हेला याइ धकाः थगु परिचय तकं विदेशय् मबीगु इलय्, नेपाःमि जक मखु, अझ छम्ह नेवाःनी जुयाः हिन्दमैंया वैद्यं थःगु परिचय वियादिल, नेपालभाषाया कवितायात बिलायतय् नं म्हसीके वियादिल । बिलायतय् च्वंपिं नेपालीतय्गु विचय् बरोबर कवि गोष्ठी यायेगु, थःगु कविता अंग्रेजी भाषाय् अनुवाद यानाः बिलायतया पत्रपत्रिकाय् बीगु, थनया लेखकपिं नाप चिठ्ठिपत्र आदिया माध्यमं स्वापूतयेगु ज्याय् न्ह्याबलें सक्रियम्ह हिन्दमैंया वैद्यया क्रियाकलापं **"मां अबुं थाय् त्वःती, मचाखाचां भाय् त्वःती"** धइगु धापूयात चुनौति ब्यूगु दु । बिलायतय् च्वनाः नं नेपालभाषां कविता च्वयेगु यानादीम्ह, नेवाः नखःचखः हनादीम्ह हिन्दमैंया वैद्यया थीथी इलय् च्वयातःगु **कविता थौं मतिनाया स्वांफ्वः** जुया पिदंगु दु । उकिं थ्व मतिनाया स्वांफ्वः दक्वले न्हापांला कवयित्री मय्जु हिन्दमैंया थःगु भाषा साहित्य संस्कृतिप्रतिया मतिनाया दसु खः, समर्पणया चिं खः । वःदँ, वःदँ मछि परदेशय् च्वनाः नं थःगु मां भाषं छुं च्वये, थःगु संस्कार संस्कृति संरक्षण यानातये धैगु वयूकःया भावना हे दक्वले तःधंगु खः, अनुकरणनीय खः ।

न्यासः दँ मयाक पुलांगु साहित्यिक इतिहास दुगु, नेपाःया इतिहास संस्कृति नाप तप्यंक स्वापू दुगु भाषा, नेपालभाषाय् देया राजनैतिक सामाजिक ह्यूपाः लिसें थ्वया विकासया गतिइ ह्यूपाः वःसां ईया बिम्ब प्रतिबिम्बयात कःघाघां न्ह्यज्यायेगुली व जागरणया लहर थनेगुली थ्व सक्षम् जूगु दु । थ्व भाषा साहित्य उत्थानया नितिं देया

जनसाधारणनिसें जुजु व लानीपिन्सं तकं योगदान वियावंगु दु । थथे देया विम्ब प्रतिविम्ब दक्कले अप्व: प्रतिविम्वित् जूगु, मिजं च्वमिपिन्सं जक मखु मिसा च्वमिपिन्सं नं उलि हे प्राचीनकालंनिसें थौं तकं निरन्तर रुपं थ:पिनिगु नुग: खँ प्वंका वयाच्वंगु नेपालभाषा साहित्यया दकले त:जिगु त:मिगु विधा **चिनाखँ** ख: । प्राचीनकालय् **रानी भूवनलक्ष्मी, ऋद्धिलक्ष्मी, बृद्धिलक्ष्मी, कुमुदिनी देवी** थें जा:पिं मिसा च्वमिपिन्सं चिनाखँया माध्यमं थ:पिनिगु नुग: खँ प्वंका वंगु दुसा लिपा नं अज्ञात कवि कवयित्रीपिन्सं हार्दिक मार्मिक रुपं मिसा समस्यायात क्या: म्ये चिना वंगु दु । अथे हे माध्यमिककालया अन्त आधुनिककालया शुरुइया कवयित्री मयूजुपिं - **मोतिलक्ष्मी, नारायणदेवीपिन्सं** नारीजातिया दुर्दशा, अन्याय, शोषणथें जा:गु सामाजिक रोगयात कविताया माध्यमं व्यक्तिगतपाखें समाजपरक जुइका ब्यूगु दुसा आधुनिककालया कवयित्री मयूजुपिं - **सत्यभामा, प्रतिसरा, ईश्वरी मैंया, रजनी मिला** आदिपिन्सं नं नारी अनुभूतियात थौं उलि हे सशक्त रुपं, मार्मिक धंगं प्वंकेगु यानाव:गु दु । थथे हे नेपालभाषाया काव्य ख्यलय् नारी अनुभूतियात प्वंक:वम्ह छम्ह मयूजु **हिन्दमैंया वैद्य** नं ख: ।

मतिनाया स्वांफ्व: (ने.सं. १११६) हिन्दमैंया वैद्यया न्हापांगु कविता संग्रह खया: नं वयूक: नेपालभाषाया काव्य ख्यलय् न्हूगु ख्वा:पा: मखु । ध्वयूक:या कविता तत्कालीन ज: पत्रिकाय् पिदनेधुंकूगु दु । कवयित्री हिन्दमैंया वैद्यया कथं ध्वयूक:यात साहित्य क्षेत्रय् ल्हा: न्ह्याकेगु प्रेरणा बियादीम्ह ध्वयूक:या पाजु **केदारमान व्यथित** ख: । केदारमान 'व्यथित' यात जेलया नैराश्य जीवनं काव्य ख्यलय् ल्हा: न्ह्याकेबिलसा, कवयित्री हिन्दमैंयायात थ: भाजु नापयागु सुखमय दाम्पत्य जीवनं कविता च्वके बिल, नेपालभाषाया साहित्य क्यबय् मतिनाया स्वाफ्व: ह्वयेके बिल । ख्वबि व भसुकालं मखु, मतिनाया सिचुगु जलय् च्वना: च्वसा न्ह्याके खंम्ह हिन्दमैंया, नेपालभाषाया छम्ह भाग्यशाली च्वमि मयूजु ख: ।

स्वीखुपु कविताया संग्रह ध्व मतिनाया स्वांफ्व: हिन्दमैंया वैद्यया थ:गु जीवन यात्राया क्रमय् थम्हं थुइका का:गु थीथी अनुभव अनुभूतिया संकलन ख: । मनू छम्ह व्यक्तिइ जक परिमित मखु वया परिमितता समष्टि ख: । वं गुलि नं अनुभव मुनाकाइ ध्वहे समाजं काइ, थनयागु हे परिवेशं काइ । उकिं रचना सृजना कर्ता व्यक्ति जुया नं वया अनुभव न्ह्याक्व हे वैयक्तिक जूसां वया अभिव्यक्ति न्ह्याक्व हे आत्मकथात्मक जूसां व समाज सापेक्ष ख: समाजपरक जुइ । ध्वहे कथं **मतिनाया स्वांफ्व:** कवयित्री हिन्दमैंया मतिनाया क्यवय् ह्व:गु थीथी स्वांया स्वांमा: खया नं अन्तर्मुखि जुया नं ध्व नारी हृदयया सामूहिक अनुभूति ख: अभिव्यक्ति ख: । ध्व मतिनाया स्वांफ्वलं प्रत्येक ब्वमि मयूजुपिन्त थ: स्या:न्या:पिनिगु क्वा:गु मतिनाया लुमन्तिं मन विह्वल याना बी, अले अमिगु मतिनाया जलं थ:त लुमुक्क ख:गु अनुभूति जूइके बी ।

मतिनाया स्वांफ्व: कवयित्री हिन्दमैंया वैद्यया थ:गु विद्यार्थीकालंनिसें ने.सं. १११६

या दुने च्वयात:गु कविताय् संकलन ख: । अले थ्व काव्यया मू विषय मतिना ख: । मतिनाया थीथी रुप थीथी ता हे कविता जुया: थ्व संग्रहस नस्वाना च्वंगु दु । छम्ह मिसा सुयां मां ख:सा सुयां म्ह्याय् ख:, अले सुयां पासा ख:सा सुयां जीवन पासा नं ख:, मानौं छम्ह अभिनेत्रीया अनेक भूमिका थें । थज्यागु विविध भूमिका निर्वाह यानादीम्ह कवयित्री मयूजुं गबलें मां लुमंका:सा गबलें मचात स्वस्वं गबलें बौ लुमंका:सा गबलें म्ह्याय्मयूजु लुमंका: अभ दक्कले अप्व:ला थ: भाजुयागु क्वा:गु मतिना लुमंका कविता चिना यूगु दु, थ:गु अनुभूतियात मेपिन्त नं इनेगु यानादीगु दु । अले वयूकलं इनायूगु अनुभूति सुयां निर्तिं मार्ग दर्शन जुइफुसा सुयां निर्तिं जीवन दर्शन नं जुइफु । थुकथं जीवनय् मां, म्ह्याय्, पासा जीनवपासा फुक्कसिगु भूमिका म्हिते नंम्ह हिन्दमैंयाया कवितां नारी जीवनया सम्पूर्ण अनुभूतियात धैर्ये ब्वयेगु या:गु दु ।

'मां' धयाम्ह गथे च्वं धका: मांयात म्हसीके मलावं मां मदयेका च्वनेमा:म्ह कवयित्री हिन्दमैंया वैंचयात न्हापां मांया अभावं मां कविता च्वकेवी । वयूक: भिंन्यादँ, भिंखुदँ थ्यंबले वयूक:यात मांया अभाव थुलि महशुस जुल कि-

जि फसय् ब्वोगु धू थें
अभ निगू च्व: निखे ज्वना: सालात:गु थें (मां १)

धका: छम्ह मां विनाया जीवन हनेमा:म्ह मचाया हार्दिक मार्मिक अवस्थाया चित्रण 'मां' कविताय् वयूकलं याना दी । ख: छम्ह मचाया निर्तिं मां विनाया जीवन तसकं दुर्भाग्यपूर्ण अभ छम्ह मिसा मचाया नितिंला भन अन्यौल, दीशाहीन जू तर अथे खया नं फुक्कं मां मदुपिं मचातयूसं थ:गु अनुभूतियात पिब्वयेफुगु मदु तर कवयित्री हिन्दमैंया वैंचं पायूछिगु उपमा छ्यूला: थ:गु अनुभूतियात मेपिनिगु हृदयलय् नं सम्प्रेसित यानादी, थ:गु व्यथायात समष्टिगत जुइके विया दी ।

हिन्दमैंया बुया: खुला हे जक दुबले मांयागु क्वा:गु मतिना कायेगु भाग्यं वन्चित जुइमा:सां छम्ह कर्तव्यपरायण बौया सुनिर्देशनय् वयूक: ब्वलनी । ख: मां मदुम्ह मचाप्रति बौया जिम्मेवारी अभ अप्व: जुइ । थज्याम्ह मचाप्रति बौया मिखा पला: पला: पतिं लानाच्वनी-

वस: न्यायेगु पुनेगु पलिसां
सफू न्याना: स्वयेगु यारे छं

धाइम्ह सुयोग्य अबुया मार्ग निर्देशनं हिन्दमैंया छम्ह उच्च शिक्षा प्राप्त याये खंम्ह सुयोग्य नारीया रुपय् हुर्के जुइ । नापं भाग्यं थम्हं मतिना यानाम्ह, थ:त लुदंक फुदंक मतिना याइम्ह भाजुनाप दाम्पत्य जीवन हनेगु शौभाग्य नं वयूक: कवयित्री मयूजुयात चूलाइ । अले थ:छैं जक त्व:ता मखु, नेपा: दे तकं त्व:ता: थ: भाजु नाप विलायतय् वयूक: ला: वनी । थये थ:त बौया मतिना जक मखु मांया मतिना तकं विया: हुर्के या:म्ह थ:

अपुजु म्हंमफु धइगु खवर न्यना: नं विदेशय् लाना: अबुयाथाय् वयेमफुम्ह विवशम्ह हिन्दमैंयायात '**बौ लुमंबले**' कविता च्वकेबी । थम्हं छुं याये मफुगुलिं वाथावाथा कंम्ह हिन्दमैंयां

छित: याकनं म्हंफु जुयेमाल

मिंगु खँ न्यने दयेमाल ।

धका: थ:यात सां आशिका यानादी । थ: छैंय् मां अबु मफइबले सुसा: कुसा: यायेगु छम्ह म्ह्यायूमचाया नं कर्तव्य ख: तर अथे खयानं भा:तया छैंया जिम्मेवारी फुक्क अथें हे वांछ्वया वयेमफैगु वयागु बाध्यता ख: विवशता ख: । उकिं **बौ लुमंबले** कविता हिन्दमैंयाया जक आकूल ब्याकुलताया अभिव्यक्ति मजुसे थ:छैंप्रति थ:गु कर्तव्य पूवंके मफया: आकूल ब्याकूल जूपिं बिया छ्वये धुंकूपिं विवश म्ह्यामचातयुगु मनस्थितिया यथार्थ चित्रण ख: ।

छम्ह म्ह्यायूमचा वियाछ्वइबले ख्वया: ख्वया: वनी, फुक्कसिगु मिखाय् ख्वबि हायेका: वनी । तर थये ख्वया: ख्वया: वंम्ह मिसा जव भा:तया छैं थ्यनी, भाजुया क्वा:गु मतिनां घयेपुनां काइ, अले थ: भाजुया न्ह्य:ने मां अबु तकं कत: जूवनी थ:छैं तकं सत:थें च्वं वनी । थज्यागु नारी अनुभूतियात कवयित्री थुकथं कनादी -

गुलि अजू चाइपुगु

बुल जि थन हे ब्वलन थन हे

ख: थ्वहे जिगु थ:छैं ख:

तर जित: थौं च्वन सत:थें

म्ह थुखे सां जिगु मन उखे

छम्ह मिसाया नितिं थ:छैं न्ह्याक्व हे त:धंसां भा:तया न्ह्य:ने थ:छैं नं कत:थें ताइगु, थ:छैं च्वना: नं मन भा:तया छैंय् ला:वनीगु, थ: भाजुपिनिगु क्वा:गु मतिना कायेखंपिं भाग्यमानि मयूजुपिनिगु सामूहिक अनुभूति ख: । साहित्यया सिद्धि व्यक्तिगत अनुभूतिया समष्टिकरणय् जक मखु समष्टिगत व्यक्तिकरण नं ख: । छम्ह कवयित्रीं आपा:स्यां अनुभव याना: नं कनेमफुगु, मस:गु अनुभूतियात कविताया माध्यमं कनावी । **थुकथं हिन्दमैंयां सामूहिक नारी अनुभूति नं वैयक्तिक थें जुइका: वाना बी ।**

ख: मां बौ लुमंका:, थ:छैं लुमंका: फुक्कसिगु न्ह्य:ने छम्ह मिसा ख्वये नं छिं ख्वये नं ज्यू तर थ:त क्वाक्क माया याइम्ह थ: यज्यू लुमन धका: फुक्कसिया न्ह्य:ने ख्वये मछिं, ख्वयेमज्यू । माया जक सुला: सुला: यायेगु मखु ख्वबि नं फिनाफिना: सुनां मखंथाय् हायेकेमा: । तर छम्ह साधारण मिसां थ:गु मिखां हा:गु ख्वबि, सुनां खनी धका: ग्याना: हुया छ्वइ, गंका छ्वइ, तर छम्ह कवयित्रीं कविता ज्याना: पिज्वयेका छ्वइ -

छि लुमनेवं मिखां ख्वबि धरधर ज्वइ

तिइजक उगु ख्वबि जिं हुया छ्वयेगु
छिं विया दिइगु दुकुलु मतिना
जतन साथ जिं स्वयना तय्गु ।

थथे थः भाजुयागु मतिनायात जतनसाथ स्वथनाः नं भाजुया लुमन्तिइ पिज्वःगु ख्वबियात नकतिनी इहिपाः जूबले सुना नं खनी भनं हुया छ्वइम्ह मय्जु हिन्दुमैंया लिपा जूलिसे थःपिनिगु मतिना पिब्वयेगुली निसंकोच निडरम्ह मिसा जुया पिदनी । अले थःगु इहिपाःबले थः भाजुं थीथें भाय् जक यानाः सँ प्याकूगु, ज्वलान्हाय्कं क्यंगुलिं लुमदंगु थःगु अतृप्त ईच्छायात **'जितः हानं छकः सँ प्याका ब्यू'** धकाः नीन्यादँ लिपा कविता च्वया दी-

थौंला धात्थें
सकसिया न्ह्यःने हे
ज्वला न्हाय्कं नं क्यनाब्यु
छिगु हे ल्हाहातं
बांला ला धका नं न्यनाब्यु
छिगु हे दुनुगलं

धकाः थःगु न्हापायागु अतृप्त इच्छायात तृप्त जुइकेगु नितिं भाजुयात इनाप यानादी । **थुकथं बैंसया ह्यूपाः लिसें छम्ह मिसाया स्वभाय् नं पिज्वइगु ह्यूपायात कवयित्री हिन्दमैंयां छम्ह मनोवैज्ञानिक थें, छम्ह दार्शनिकं थें क्रमिक रुपं ब्वयादी ।**

Life is not a bed of roses धाःथें जीवन न्ह्याबलें सुखमय जक मखु, जीवनया नांचा न्ह्याकां यंकेबले अनेक कथंया समस्या, आकुलता, ब्याकुलता, तर्क वितर्क पिदनीगु स्वभाविक खः, थ्वहे जीवनया वास्तविकता नं खः । थज्यागु जीवनया यथार्थतापाखें हिन्दमैंयाया दाम्पत्य जीवन नं न्ह्याक्व हे सुखमय, जूसां विमूख मजू । अले थज्यागु हे यथार्थतायात - **तर्क वितर्क, छंत जिं ध्वाथ्वीक कने मास्ति वः, नुग, याकःचाम्ह गृहलक्ष्मी, वहनीया ड्युटी** आदि कविताया माध्यमं कवयित्रीं ब्वया दी । वास्तवय् थ्व कवयित्रीया थःगु जीवनया सुख दुःखया अनुभूति खया नं **थ्व न्हू इहिपाः याःपिं मय्जुपिनिगु नितिं अर्ति उपदेश नं खः, सुखी दाम्पत्य जीवन हनेगु नितिं मार्ग दर्शन नं खः ।**

विश्राम या
त्यानुया वइबलय्
माफ फ्वं
इं विरां जूबलय्
थ्व निन्हुया
जिन्दगी
यने मदु छुं

नाप नापं

थथे थः भाजुनाप सुख दुःख हहं दाम्पतय जीवनया वरदान स्वरुप सन्ततितयूगु सुखानुभूति नं कवयित्री हिन्दमैंयायात प्राप्त जुइ । अले थ्व सुखानुभूतियात मेपिं मांपिन्सं थें थःके जक सीमत मयासे कविताया रुपय् प्वंकादी । मेपिन्त नं इनादी । मेमेपिं अप्वः थें कवयित्रीपिंत मां जुइवं मचातयूगु लालन पालनया दायित्वं च्वसा दिके बी तर भाग्यमानिम्ह कवयित्री हिन्दमैंयायात भन कविताया आपालं विषयवस्तु लुइकाबी, कविता चिनेगु लकस ब्वलंका बी । फलतः गबलें **'छ बुबले'** धकाः

छ

स्वांथें नायू

सर्गः थें यचु

छन्त मुलय् कायेबुबले

मायायागु नःलिगु

संसारय् थ्यं थें जुइ जि

अले मांया मतिना

गये च्वं धकाः

छं जितः

स्यनाबिल

न्हापांम्ह सन्तति प्राप्त जुइवलेया छम्ह 'मां' या अनुभूतियात सरल व स्वभाविक रुपं अभिव्यक्त याना दी । थथे हे कवयित्री हिन्दमैंया गबलें **'म्ह्याय् मयूजुयात'** स्वस्वं लयूताया दी, गबलें मां जुयाः **'मचातयूत अर्ति'** वियादीसा गबलें **मांया स्वाः स्वःबःपिं'** मचात स्वस्वं हर्ष विभोर जुया दी, गबलें **'मचा मयूजु'** या नुगः खँ थ्वीकेगु कुतलय् थःत तंका दी । थुकथं कवयित्री हिन्दमैंयां छम्ह मांया नुगःयात थ्वाथ्वीक ब्वयादी मचाखाचा प्रति छम्ह मिसा भावना कामना प्वंका दी ।

हिन्दमैंया सुयां जीवनपासा खःसा सुयां पासा नं खः, छम्ह मिसाया परिमतता थः मचाखाचा मां बौ, भाःत जक मखु । छम्ह मिसां छम्ह पासाया सुख सफलताय् थः नं लयेतायेगु याःसा व पासाया वियोग वेदनाय् ख्वबि व भसुकाः नं पिज्वयेकी, थः नं ख्वयेगु याइ । हिन्दमैंया अभ छम्ह मिसा जक मखु छम्ह कवयित्री नं खः । इकिं वयूकः साधारण मेपिं मिसात थें थः स्याःन्याःम्ह पासाया मृत्युइ हिहिलना थः जक ख्वयेगु मयासे **बिचाः** हायेका कविता च्वयाः, कविताया माध्यमं थः पासा प्रतिमाया आकस्मिक मृत्यु अले वयागु क्रिश्चियन परम्परा कथं जूगु अत्येष्ठि क्रियाया सविस्तार वर्णन् यानादी । थःगु दुःख वेदना मेपिंत नं इनादी, अले जीवन गुलि क्षण भंगुर धैगु सत्ययात छम्ह दार्शनिकं थें क्यना नं दी । थज्याःगु हे छपु कविता **बिचाः हायेका** खः । मदुम्ह पासा प्रतिमायात श्रद्धाञ्जली

रवि शाक्य

घछ्याये कथं च्वयात:गु थ्व कवितां केवल विरह बेदना, जीवनया यथार्थता जक व्वयेगु मयासे नेपालभाषाया शोक काव्यया धुकू नं जायेकेगु या:गु दु ।

समवेदना व अनुभूतिया सृजनात्मक योग हे कविता ख: । छम्ह साधारण मनुखं धायेमस:गु, कनेमफुगु जक मखु वा:मचा:गु, यायेमफुगु अनुभूति नं छम्ह कवयित्रीं याइ । अले थज्या:गु अनुभूतियात ल्व:गु भाषा, शिल्प छ्यला: कविताया रुप बी, थ्व हे कवयित्रीया सृजनशीलता ख: । सिद्धिदास, सिद्धिचरणया देशय् जन्म जुया: वर्डस्वर्थ, कलरीज, शेली, किट्सया देशय् वासं च्वंच्वनादीम्ह हिन्दमैंयां प्रकृतिया साधारण क्रियाकलापय् नं रहस्य खंका दी, मानवीय कार्य व्यापारया आरोप यानादी, अले प्रकृतियात छम्ह सहचरीया रुपय् नाला दी । थ्व हे कथं **'झ्यालं स्वयाबले'** कविताय् कवयित्री हिन्दमैंयां

अले शरद ऋतुया सिमाह:त धइगु

'...............

विदाय् छैं वइपिं थ: मचातय्गु लँस्वया च्वनीम्ह जि थें हे जुया:

धका: थ:गु क्रियाकलाप शरद ऋतुया क्रियाकलापय् शादृश्य खंकादीसा शरद ऋतु वयेवं ह: हाया: सिमात ख्व:गु नं कवयित्री वा:चायेका दी अले अमिगु वेदनायात

न त टेपं

न त भिडिओ नं हे

रेकर्ड यायेफइ ।

धका: भीत कनादिइ । अथे हे साइकलामन स्वांमाय् स्वां मुखू ब्यना: ह्वयेत्यंगु स्थितियात कवयित्री

म्हासुन:गु मुखूस्वां फ्व:चात ब्यकुं च्याना:

स्वांमाया वंचात तत:मा जुजुं वयाच्वनिगु

तिबात:गु कुसा थें ।

गुलिं गुलिं जा छपा तुतिं चुंयाच्वनीपिं

सलां भ्कंग: ला धइथें नं च्वनिगु

धका: थ:गु काव्यिक अनुभूति प्वंकादी । थुकथं कवियित्री हिन्दमैंयायात गबलें फुलदानय् च्वंगु छ्य्वा: स्वां नं सा गबलें गमलाय् च्वंगु छमा स्वांमां, गबलें प्रकृतिया छगू दृश्यं नं भाव विह्वाल जुइकेबी, कविता च्वकेबी । कवयित्री हिन्दमैंयाया दक्कले अप्व: कल्पना थज्या:गु हे प्राकृतिक सौन्दर्यया वर्णन्या कविताय् च्वन्ह्या:गु दु अले थज्या:गु कवितां वयक:यात छम्ह **स्वच्छनदवादी कवयित्रीया रुपय् प्रतिस्थापित याकेब्यूगु दु ।**

सुं नं साहित्यिकत थ: गज्या:गु संस्कार संस्कृतिइ ब्वलन, व प्रति वया मतिना दइगु जक मखु, उकिया किच: नं वयागु सृजनाय् लाइगु स्वाभाविक ख: । कवयित्री हिन्दमैंया नं मोहनि नख: हना: ब्वलंम्ह, दाजुयात त:सिब्व ल:ल्हाना किजापुजा याना: त:धी जूम्ह,

भा:तं न्हायूकं सिन्ह:मू क्यंका: सँ प्याका: इहिपा: या:म्ह, अले मचाखाचां मरिचरि तया: ख्वा: स्वका: हंकाच्वंम्ह मिसा ख: । थज्या:गु हे नेवा: संस्कृति संस्कारया किच: वयूक:या काव्यय् नं गाकं ला:गु दु । अले **थ्व मतिनाया स्वांफ्वः काव्यया विशेषता धायेला वा सौन्दर्य पक्ष धायेला थज्यागु सांस्कृतिक चेतना नं जूगु दु । 'भिंतुना', 'मोहिनया लुमन्ति', 'जितः हानं छकः सँप्याका ब्यु', 'मांया ख्वाः स्वैगु'** आदि थज्या:गु हे नेवा: सांस्कृति सम्बन्धी कविता ख: । सांस्कृतिक विषय मखुगु कविताय् नं कवयित्री थ:गु भावाभिव्यक्ति बीगु निंतिं छ्यूयलादीगु उपमा, रुपक, प्रतिक आदि नेवा: संस्कृति संस्कार पाखें हे कायेगु यानादीगु दु । **थुकथं कवयित्री हिन्दमैंयाया काव्यिक अभिव्यक्तिइ स्वजातिय सांस्कृतिक चेतना छगू नैसर्गिक अभिव्यक्ति जुया हे पिदंगु दु ।** छगू अलग संस्कृति, अलग संस्कारया देशय् च्वना नं नेवा: संस्कार, संस्कृतियात काव्यया माध्यमं ब्वया: नेवा: जातियात अमर, अजर जुइकेगु कुत: यानादीम्ह हिन्दमैंया नेवा: जातिया निंतिं हे गौरव ख:, प्रेरणाया प्रतिक ख: ।

सुं नं च्वमियागु काव्यगत विशेषता उकिया भाव पक्षय् जक मखु अभिव्यक्ति पक्षय् नं लानाच्वनी । संक्षिप्तता, संश्लेषणात्मकता, अप्रस्तुत योजना, लय भाषिक माधुर्य आदि काव्यया अभिव्यक्ति पक्ष नाप सम्बन्धित तत्वत ख: । छम्ह गद्यकारं थें छम्ह कविं थ:गु भावाभिव्यक्ति तप्यंक बीमखु वं थ:गु भावयात वक्रोक्ति धंगं पिब्वयेगु याइ । थुकिं याना: कविताय् अले गुलिखे खँ अव्यक्त जुया च्वनी । फुक्क खँ छर्लङ्ग जुलकि कविताया सवा: हे दैमखु । तर थ्व मतिनाया स्वांफ्व: सफूया कवयित्री हिन्दमैंयां थ:गु काव्याभिव्यक्तिइ गुलि संश्लेषणात्कता, वक्रोक्तिया प्रयोग यायेमा:गु ख: उलि धा:सा यायेमफुनि **अप्वः थें भावाभिव्यक्ति व्याख्यात्मक, विश्लेषणात्मक जू, तप्यं** । अथे हे, स्वच्छन्दवादी कविताया छगू विशिष्टता, कल्पनाया उत्कृष्टता, स्वच्छन्दता नं ख: । कवयित्री हिन्दमैंयाया कविताया मूलभूत प्रवृत्ति स्वच्छन्दवाद ख:, तर छम्ह स्वच्छन्दवादी कवयित्रीयाके दयेमा:गु **कल्पनाया उत्सर्गता, स्वच्छन्दता नं हिन्दमैंया कविताय् उलि विकसित जुइफुगु मदुनि,** थुकिया निंतिं नं **कवयित्रीं थ:गु पाखें कुत: हे याये मानि ।** थुकथं कवयित्री हिन्दमैंया वैद्यया कविताय् भाव व विचा: पक्षय् गुलि हार्दिकता खनेदुगु ख: उलि अभिव्यक्ति पक्ष सबल जुइफुगु मदुनि । आशा दु, हिन्दमैंया थें ज्य:म्ह जाँगर व जोशं जा:म्ह उत्साही कवयित्रीं थ:गु लिपा ह्वइगु स्वांलय् थ्व खँयात नं ध्यान तया:, अझ नस्वाक ह्वयेकी तिनि, नेपालभाषा काव्य ख्य:यात थज्या:गु नस्वा:गु स्वांनं छायेपा: अझ गौरवान्वित जुइकी तिनि । थुकिया निंतिं वयूक:यात आपालं भिंतुना दु । वयूक:या च्वसा निरन्तर रुपं न्ह्यानां च्वनेमा: ।

वीरध्वजोपाख्यान नाटक छगू चर्चा

देयागु न्ह्यागु हे भाषा साहित्यया सफू जुइमा यदि व सफुतिं देया जनताया भिं याइगु वा देयागु अस्तित्व गरिमा थकाइगु जूसा व नं देया छगू राष्ट्रिय सम्पदा खः । थज्यागु सम्पदाया संरक्षण सम्बर्द्धन यायेगु छम्ह व्यक्ति वा छगू जाति विशेषया जक कर्तव्य मजुसें राष्ट्रया हे नं छगू कर्तव्य खः । थज्यागु हे सम्पदाया जगेर्ना यायेमाःगु ज्वलय् नेपालभाषाया प्राचीन नाटकया सफूनं लाःवंगु दु । नेपाःया इतिहासय् मल्लकाल केवल कलाया उत्थानया दृष्टिकोणं जक अति महत्त्वपूर्ण काल मजुसे साहित्यिक उत्थानया दृष्टिकोणंनं उलि हे महत्त्वपूर्णगु काल खः । मल्ल जुजुपिसं स्वयमं हे नेपालभाषा माध्यमं नृत्य तथा संगीतया दृष्टिकोणं नं उलिहे महत्त्वपूर्ण जूगु आपालं नाटकया सफू च्वयावंगु दु । थःगु हे मौलिक विशेषता दुगु नेपालभाषाया थज्यागु नाटक नेपाःया साहित्यिक समृद्धताया दसि जक मजुसे नृतत्त्वशास्त्रीय अध्ययनया निति नं छपाः यचुगु न्हायकं जुयाब्यूगु दु । अथे हे न्हापा नाटक ब्वनेत मखु दबुली क्यनेगु निंतिं च्वइगु जूगुलिं, नृत्य संगीत नं नाटकया अभिन्न अंग थें जुयाच्वंगु दु । उकिं नेपालभाषाया प्राचीन नाटक, साहित्यिक दृष्टिकोणं जक मखु प्राचीन नृत्य संगीतया अध्ययन अनुसन्धानया दृष्टिकोणं नं उलि हे महत्त्वपूर्ण जू । तर थये खया नं थज्यागु प्राचीन नाटकया सफू तसकं हे म्ह जक प्रकाशनय् वःगु । आःतकया दुने लाक्क फिंनिगू हे पिदंगु मदुनि । थज्यागु स्थितिइ भाजु **शरद कसाःनं आशा सफूकुथिइ** (ने.प्या. ०.२५ (RN 2577) व **राष्ट्रिय अभिलेखालय्** (ल्याः २.३४३, विषय ल्याः नाटक २१३ मा.फि ल्या A 353/7) अलग्ग अलग्ग लानाच्वंगु (आशा सफू कुथिपाखें १०९ पौ व राष्ट्रिय अभिलेखालय् पाखें ५ पौः) जुजु जयप्रकाश मल्लया **बीरध्वजोपाख्यन** नांगु नाटकया पाण्डुलिपियात सम्पादन यानाः अभ्र नेपाल लिपिं थ्यासफू कथं जुयाच्वगुयात फुकस्यां ब्वनेफइ कथं देवनागरी लिपिं हीकाः नाटकया मौलिकतानं मतंक थौंकन्हेया पूधाः प्याखं सफूया रूपय् गुगु पिकया दिल ध्व तसकं हे च्वछाये वहःजू । थम्हं सफू सम्पादन यानाबले लुइकेमफुगु नाटकया न्ह्यःने, ल्यूनय्या पौतय्गु संख्या इमान्दारी पूर्वक प्राचीन नाटकया परम्परा तथा प्रस्तुत नाटकया कथानक आदिया आधारय् गुगु न्ह्यब्वया दिल, थुकिं सम्पादक कसाः याके दुगु अनुसन्धानात्मक लगनशीलता तथा

प्राचीन नाटकया ज्ञान स्पष्ट याः । **'वीरध्वजोपाख्यान ग्रन्थ परिचय'** धकाः प्रस्तुत नाटक ग्रन्थ तथा नाटककारया विषय सम्बन्धी नं छुं खँ सम्पादकजुं न्ह्यब्वयादीगुलिं थ्व सफूया महत्त्व अभ्र च्वन्ह्याःगु दु । अथे हे **'वीरध्वजोपाख्यानया बाखं सार'** धकाः छगू छगू धाःया प्याखंया सार अलग्ग अलग्ग न्ह्यब्वसे पूवंक हे प्याखंया सार न्ह्यब्वयातःगुलिं सर्वसाधारण ब्वमिपिंतनं थ्व सफू ब्वने अःपुइका ब्यूगु दु । नाटककार **जयप्रकाश मल्लं** नाटकया मेपु पतिकं **'जयपरकाशन ल्हाय'** धकाः थःगु नां न्ह्यथना तःसां थ्व **'वीरध्वजोपाख्यान'** नाटक रचना जूगु ई धाःसा न्ह्यथनातःगु मदु । सम्पादक कसाः नं जुजु जयप्रकाशनमल्लया शासनकालय् जूग राजनैतिक गतिविधि तथा प्रस्तुत नाटकया कथानकया सिलसिलाय् न्ह्यथनातःगु निगू साल ने.सं. ८७१ व ८७७ या आधारय् **वीरध्वजोपाख्यान** नाटकया रचना ने.सं. ८७१ निसें ८७७ या दुने जूगु जुइमाः धकाः परिकल्पना याना दीगु दु, थ्व तसकं युक्ति संगत जू । नाटकया च्वमि जयप्रकाशनमल्लं थःगु परिचय बगि क्रमय् थ्व **वीरध्वजोपाख्यान** नाटकय् न्हापायागु थःगु **'रत्नेश्वरया प्रादुर्भाव'** नाटकय् थें **'दयालक्ष्मीया पति जयपरकाशन ल्हाकं'** धकाः थः कलाः दयालक्ष्मीया नां उलि न्ह्यमथं से **"कुमुदिनीसुत जयप्रकाशन ल्हाल'** धकाः मां कुमुदिनी देवीया नां वारम्वार न्ह्यथनातःगुलिं थ्व **'वीरध्वजोपाख्यान'** नाटक रानी दया लक्ष्मीनापयागु सम्बन्ध स्यने धुंकाः च्वःगु खः धैगु स्पष्ट जू । रानी दयालक्ष्मी व तःधिकाजिया षड्यन्त्रं ने.सं ... स जुजु जयप्रकाश मल्ल राज्यच्यूत जुइकाः च्वनेमाःगु खः । थथे राज्यच्यूत जुइकाः च्वंम्ह जयप्रकाशनयात हानं राज्य लितकायेगु नितिं मांम्ह कुमुदिनी देवीं आपालं ग्वहालियाःगु खँ इतिहासय् उल्लेख जूगु दु । थथे मांयागु गुण लुमंकाः मांयागु नां न्ह्यथनातःगुलिं **वीरध्वजोपाख्यान** नाटकया रचना ने.सं. ८७१ लिपा हे तिनि जूगु स्पष्ट जू ।

वीरध्वजोपाख्यान नाटकया च्वमि जुजु **जयप्रकाशमल्ल** नेपाःया राजनैतिक इतिहासय् कान्तिपुरया अन्तिम जुजु तथा छम्ह शूरवीर योद्धाया रुपय् परिचित जूगु दुसा नेपालभाषा साहित्यया इतिहासय् छम्ह सिद्वहस्तम्ह नाटककारया नापं कवि संगीतकार कथं म्हसीकेगु जूगु दु । जुजु **जयप्रकाशया** शासनकाल (ने.सं. ८५५-८८८) पारिवारिक कलह, स्वनिगःया थःथः मल्ल जुजुपिनि विचय्या ल्वापु, बारम्बार पृथ्वीनारायण शाहया उपत्यका आक्रमण आदिं यानाः तसकं तनावपूर्ण जूसां थः पुरखा जुजुपिसं थें वय्कलं नं आपालं साहित्यिक कृतित त्वःतावंगु दु । वय्कःया तःगू कृतित मध्ये **वीरध्वजोपाख्यान** नाटकनं छगू खः । तत्कालीन नाटकीय विधि विधान अनुरुप च्वयातःगु थ्व **वीरध्वजोपाख्यान** नाटकं मल्लकालीन नाटकीय स्वरुप जक न्ह्यब्वयेगु मयासे उगु ईया भाषा, काव्य स्वरुप, जीवन पद्धति आदिया किपा नं यचुक ब्वयाब्यूगु दु ।

खुगू दीवस धकाः खुगू धाःलय् ब्वयलातःगु थ्व **वीरध्वजोपाख्यान** नाटकया

कथानक नं तत्कालीन प्रचलित उपाख्यानया लिधंसाय् ज्यानात:गु खनेदु । नाटकया शीर्षकं हे ध्व 'वीरध्वज' सम्बन्धी उपाख्यान ख: धइगु स्पष्ट जू । रत्नपूरया जुजु सत्यध्वजया त:धिक:म्ह काय् 'वीरध्वजयात' जूगु व वीरध्वजं या:गु ज्याखँया बाखँ हे ध्व वीरध्वजपाख्यान नाटकया मू कथावस्तु ख: । रामायणय् रामया राज्यभिषेक जुइत्यंगु इलय् चमाजु कैकेयिं रामयात वनवास छ्वयेगु व भरतयात जुजु यायेगु वरदान दशरथयाके फ्वनी थें वीरध्वजोपाख्यान नाटकय्नं रत्नपूरया जुजु सत्यध्वजं युवराज वीरध्वजयात राज्यभिषेक यायेत्यंगु इलय् चिरमांम्ह रूपवतिं वीरध्वज व वया मांयात वनवास छ्वया: थ:काय् ऋतुध्वजयात जुजु यायेगु वर जुजु सत्यध्वजयाके फ्वनी । महाभारतय् राम थें वीरध्वज नं अबुया बचं मिथ्या मजुइकेगु निर्तिं वनवास वनी । वनवास जक छ्वयां मगाना: चिरमांम्हस्यां कोटवारयात ल्हातिइ कया: वीरध्वजयात स्याकेत पो:त तकं जंगलय् छ्वइ । तर पो:तय्सं वीरध्वजयात स्याइ मखु । थुखे वीरध्वजपिं वनवास वसेंलि लाय्कुलिइ जुजु सत्यध्वजं तसकं विलौना याइ । जुजुया विहाल जूगु खना: चिन्तित जूपिं रानी, मन्त्रीपिं सकलं वनवास वंपिं वीरध्वजपिंत लितब्वना हये धका: वनय् वनी । थुखे वनय् हनुमानया कृपां वीरध्वजं हनुमाया आश्रमय् थ: मांयात नापलाइ नापं हनुमानपाखें वीरध्वजं धनुविद्याया नं प्रशिक्षण प्राप्त याइ । धनुशास्त्रया ज्ञान हासिल यानालि वीरध्वज सकसिकें विदा कया: सिकार म्हित: वनी । वनय् वीरध्वजं व्रम्हदत्त राजाया म्ह्याय् राजकुमारी चन्द्रकला नापलाइ । निम्हेस्यां य:त्य: जुइ । राजकुमारी चन्द्रकलां थ:गु स्वयम्वर ल्याकन जुइत्यगु दु "अन स्वयंवरय् वा छन्त जिं वरमा: क्वखायेके" धका: धया वनी । राजकुमार वीरध्वज व चन्द्रकला राजकुमारीया विवाह जुइ । राजकुमारी चन्द्रकला विवाह यायेमखना आशांद्या:पिं अन स्वयम्बरय् व:पिं मेपिं राजकुमारपिं व मुनिपिं तसकं तंचाइ । करवीरपूरीया राजकुमारपिसं वीरध्वजया राज्यय् विध्वंस या:वनेगु स्याच्व: बीसा, नारदमुनि पर्वतमुनिपिसं वीरध्वजयात "सर्प न्याना: सीमा" धका: सराबी । चन्द्रकलाया अबु ब्रम्हदत्त जुजुं मुनिपिंत श्राप लितकायेत तसकं अनुनय विनय यासेंलि मुनिपिसं "वीरध्वज सीसां हानं म्वाना वइ राजकुमारी विधवा जुइमखु" धका: धाइ । वीरध्वज राजकुमारी ज्वना: थ:मां च्वंच्वंगु थाय् हनुमानया आश्रमय् वनी । अन थ:मायात राजकुमारी चन्द्रकलाया परिचय बिइ नापं लँय् राक्षसनाप युद्ध जूगु खँ कनी । वीरध्वज लिहाँव:गु खना रानी खुसी जुइ । हनुमानं "आ:छिपिं थ:गु देशय् लिहां हुँ" धका: धाइ । वहनी राजकुमार राजकुमारी द्यं वनी । द्यना च्वंथाय् सर्प वया: राजकुमार वीरध्वजयात न्याना: स्याना बिइ । राजकुमार सीगु खना: रानी, राजकुमारीपिं सकस्यां तसकं विलौना याइ । प्रस्तुत सफूकथं नाटक थन हे क्वचाइ । थथे नाटक क्वचा:सां नाटकया कथानकया प्रकृति अनुसार नाटक पूमवंनिगु सीदु ।

खुधा:या ध्व प्याखनय् प्रत्येक छधालय् खुगू लू दु तर न्याधा: व खुधा: छथाय् तया त:गुली लू न्हापाया धा:लय् थें पूवंक क्यनात:गु मदु । अझ खुधालय् केवल आरति म्ये छपु जक दु । आरति म्ये छपुजक तया: छगू अलग्ग हे धा: कथं गबलेनं ब्वथलेगु चलन प्राचीन नाटकय् खनेमदु । उकिं खुधालय् आरति म्ये न्ह्य:छुं खँ अवश्य दयेमा:गु ख: । प्यधा:या न्यागूगु लुइ नारदमुनि व पर्वतमुनिपिसं माक:ख्वा: वया: अपमानित जुइमा:गु तमं वीरध्वजयात सर्प न्याना: सीमा धका: सरा ब्यूगुलीं ब्रम्हदत्त जुजुया विन्तिभावं मुनिपिसं वीरध्वज सीसां म्वाना वइ राजकुमारी विधवा जुइमखु धा:गु खँ कथं ध्व प्याखनय् सर्प न्याना: राजकुमार सीगु खँ क्यंसेलिं राजकुमार हानं म्वाना व:गु घटनानं क्यनेहे मा:गु ख: । तर ध्व क्यनात:गु मदु । अथे हे करवीरपुरया राजकुमारपिसं रत्नपुरय् हमला याये धका: गुगु ख्याच्व: वीरध्वजयात ब्यूगु ख: ध्व हे ख्याच्व: कथं उमिसं रत्नपुरय् हमला या:गु व धनूविद्याय् निपूर्णम्ह वीरध्वजं वीरतापूर्वक अमिगु प्रतिकार या:गु खँ नं ध्व नाटकय् गुगु दयेमा:गु ख: व नं क्यनात:गु मदु । थुलिजक मखु निधा:या प्यंगूगु लुइ सत्यध्वज, रानी आदि सकलें थ:पिनिगु कुकर्मप्रति पश्चाताप यासे वीरध्वजयात लितब्वना यंकेत जंगलय् मा:व:गु ख: । अमिसं वीरध्वजयात नापलात वा नाप मला: ध्व सम्बन्धी नं छुं खँ नाटकय् उल्लेख जूगु मदु । अथे हे पूर्वीय नाटकीय परम्परा कथं नं नाटक चरम विन्दुइ थां वने धुंका: हानं कुहां वया: छगू पक्षया विजय जूगु क्यना: संयोगान्त कथं प्याखं क्वचाय्कीगु परम्परा दुगुलिं ध्व वीरध्वजोपाख्यान नाटकया गुगु पौ लूगु ख: व पूहेमवंगु स्पष्ट जू । नाटकया कथानकया प्रकृति कथं सीम्ह वीरध्वज दैवीय छुं लिलाकथं हानं म्वाना व:गु, अले थ:गु राज्य रत्नपुरीइ लिहांवयेत्यंबले लँय् सत्यध्वजादिपिं नापला:गु रत्नपुरी करवीरपुरीया राजकुमारपिसं हमला या:गु, अमित वीरध्वजं पराजय याना छ्वया: आनन्दपूर्वक थम्हं रत्नपुरी राज्य याका: नाटक क्वचायेका तयेमा:गु ख: । थथे नाटकया लिउनेया ब्वजक मखु न्ह्यने, बिचय्या ब्व नं छुं छुटे जूगु खनेदु । परम्परागत नाटक कथं नाटक शुरु जुइ न्ह्य: नान्दि म्ये, आरति म्ये, देश वर्णन् राज वर्णन्या म्येत दयेमा:गु ख: तर छत्थुं मेपु ६ निसें तिनि नाटक शुरु जुइ । अथे हे नाटकया न्यागूगु धाय् राजकुमार वीरध्वजं थ:मांयात दैत्यत नाप ल्वापु जूगु खँ कनी । तर नाटकया विचय् दैत्यत वया: राजकुमारी हरण या:गु व वीरम्ह राजकुमारं अमिगु संहार या:गु खँ गन उल्लेख जूगु मदु । थुकथं सम्पादक भाजुं निगू सफूकुथिया पाण्डुलिपि स्वाना: सम्पादन यानादीसां वीरध्वजोपाख्यान नाटक अपूर्ण हे खनेदु गुगु खँ सम्पादक स्वयमं हे इमान्दारीपूर्वक मगा:गु पौया अन्दाजि ल्या:चा तकं सफुती न्ह्यथना दीगु दु । थथे छुटे जूगु नाटकया ब्वयात त्व:ता प्रस्तुत सफूया लिधंसाय् जक चर्चा यायेगु ख:सा तत्कालीन मेमेगु नाटक थें ध्व **वीरध्वजोपाख्यान** नाटक संयोगान्त मजुसे वियोगान्त जूगु दु । अथे हे नाटकया कथाकन योजना नं जटील मजुसे सरल हे जूगु दु गनं वाधा अर्चन मजुसे कथानक

न्ह्यज्या:गु दु । थथे हे नेपालभाषाया प्राचीन नाटकय् प्राचीन ग्रीक नाटकय् थें ई, थाय्, ज्या, स्वतांया अन्विति (Unity of Time, Place & Action) जुइमा: धइगु मदु । थ्व हे कथं थ्व **वीरध्वजोपाख्यान** नाटकय् विभिन्न घटना विभिन्न थासय् जूगु क्यनात:गु दुसा राजकुमार वीरध्वजं लायक्, त्व:ता वंसें निसें वीरध्वज सीगु ता ई तकया घटनाया चर्चा दु । केवल कार्यान्वितिया पालनसम्म जक जूगु दु । थी थी दिवसय् जूगु घटनाया प्रयोजन मू कथानकया उद्देश्य पूवंकेत जूगु दु ।

वीरध्वजोपाख्यान नाटकया कथावस्तु उपाख्यान पाखें क्यात:गु जूसां, तत्कालीन समाजया रीति, थिति, धर्म, आचरण, आचार विचार आदिया पृष्ठभूतिइ थ्व **वीरध्वजोपाख्यान** नाटक निर्माण जूगु दु । दिदी अजि वया: मचा बुइक: वइगु, जोशीं जात: च्वइगु, नौनीनं लुसि ध्यंक: वइगु, पुरोहितं पूजा याइगु, पो:तय्सं न्या लाइगु आदिं तत्कालीन समाजया विविध जातितय्गु पेशा न्ह्यब्व:गु दुसा, जुजु रानीपिनिगु बिचय्या रस रंग, जोशी व दिदी अजिया ख्यालि खँ, जुजुरानी, राजकुमार, राजकुमारी आदिपिसं वीगु थ:पिनिगु परिचय आदिं तत्कालीन समाजया बौद्धिक स्तर, मानसिकता, सामाजिक पद्धतियात यचुक न्ह्यब्वया ब्यूगु दु ।

नेपालभाषाया प्राचीन नाटकय् नाटकया सहायक पात्रत थौंकन्हेया प्याखंया पात्रत थें मानविय गुण अवगुण नितां दुपिं क्यंसां मूपात्र न्ह्याबलें धीर, वीर, पराक्रमि, आदर्शवादीम्ह कथं क्यनेगु चलन दु । थ्व हे कथं **वीरध्वजोपाख्यान** नाटकया मू नायक वीरध्वजनं रामायणया राम थें आदर्शवादी तथा पराक्रमिम्ह ख: । बौया वचन पूवंकेगु नितिं राज्य जकला छु, थ:गु ज्यान अर्पण तकं यायेत तयारम्ह वीरध्वज ख: । थथे नाटकया मू प्याखंम्व: वीरध्वजयात छम्ह मानवेत्तर गुण दुम्ह कथं न्ह्यब्वयात:सां नाटकया मेपिं पात्रत फुक्क धयाथें इर्ष्या, लोभ, मोह आदि मानवीय कमजोरी नं दुपिं कथं ब्वयात:गु दु । अथे हे आपालं आपा: पात्रत दुथ्याकेगु नेपालभाषाया प्राचीन प्याखंया परम्परा कथं थ्व **वीरध्वजोपाख्यान** नाटकय् नं न्येन्याम्ह न्येखुम्हं मयाक पात्रत दुथ्याकात:गु दु । राक्षसगण, पशुगण, देवगण, मुनिगण आदि धा:पिं फुक्कसितं प्याखंम्व: कथं दुथ्याका: मनूतय्सं थें खँल्हा बल्हा याकात:गु दु । देवगणयात मनूतय्गु कल्यान याइपिं व दैत्ययात मनूतय्गु बिनास याइपिं कथं नाटकय् ब्वयात:गु दु । नाटकया कार्यव्यापार पाखें पात्रत म्हसीकेवीगु मयासे प्रत्येक पात्रत दवुली वया: थ:गु परिचय फयांपछि थ:त च्वछाया वीगु प्राचीन नाटक परम्परा कथं थ्व **वीरध्वजोपाख्यान** नाटकय्नं न्येन्याम्ह पात्रं थ:थ:गु परिचय वीकात:गु दु। थुकिं याना: नाटकय् वर्णनीय प्रसङ्ग हे अप्व: जुया कार्यव्यापारयात न्ह्यज्याकेगु, संघर्षयात तिव्रता बीगु ज्याय् शिथिलता व:गु दु । अथे हे पात्रतय्सं खँल्हा बल्हा याइबले नं छक्व: पतिं हे सुं पात्रं छुं उजंविल धा:सा उकिया लिस: कथं मेम्ह पात्रं **"छन ल्हाओ"**, **"अवश्य हुनि"**, **"ओने नुयो"** धका: वियाच्वनीगुलिं नाटकया प्रवाहलय् नकारात्मक

लिच्व: लाकूगु दु ।

मेमेगु भाय्‌या प्राचीन नाटकय्‌ थें नेपालभाषया प्राचीन नाटकय्‌ क्यनीगु संघर्ष नं नीगु शक्तिया संघर्ष, निगू स्वार्थया संघर्ष, निगू देया संघर्ष, निगू शक्तिया संघर्ष आदि जुयाच्वंगु दु । थ्वहे कथं थ्व **वीरध्वजोपाख्यान** नाटकय्‌ खनेदुगु संघर्ष नं निगू स्वार्थया, निगू जातिया संघर्ष ख: । रूपवती रानीं वीरध्वजयात वनवास छ्वयेगु वरदान फ्वंगुया मू कारण राज्य शक्तिया नितिं ख: । अथे हे दैत्यनाप वीरध्वजया संघर्ष नाटकय्‌ न्ह्यथना मत:सां चर्चा धा:सा अवश्य यानात:गु दु । तर नाटककारं संघर्षयात स्वयानं नाटकय्‌ रस व भावयात हे अप्व: प्रश्रय बियात:गु दु ।

संवाद नाटकया छगू अनिवार्य तत्त्व जुया नं नेपालभाषाय्‌ गुलिं प्राचीन नाटकय्‌ क्वय्‌यापिं निम्ह प्यम्ह पात्रतय्‌त जक खँल्हाबल्हा याका: मेपिं पात्रतय्‌त खँल्हाबल्हा मयाकुसे म्येया माध्यमं अमिगु ज्याखँया परिचय बिया: नाटक क्वचाय्‌कात:गु दु (रत्नेश्वर प्रादुर्भाव नाटक) । तर थ्व **वीरध्वजोपाख्यान** नाटकय्‌ थौंकन्हेया आधुनिक नाटकय्‌थें फुक्क पात्रतय्‌त थ:थ:गु स्तर अनुरूप खँल्हाबल्हा याकात:गु दु । रस रंगया खँल्हा जुजुरानीपिनि बिचय्‌ याकात:गु दुसा, ख्यालि न्हिलिया खँल्हाबल्हा क्वय्‌या स्तरयापिं पात्रतय्‌गु बिचय्‌ यानात:गु दु । **अथे हे निम्ह द्य:लापिं 'ज्ञानसिङ्ग' 'क्रोधसिङ' पिसं यानाच्वंगु खँल्हाबल्हां तत्कालीन सामन्ति समाजया अमि प्रतिया दृष्टिकोण क्यना ब्यूगु दु** । संस्कृत वा प्राचीन ग्रीक नाटकय्‌थें उच्चकुलीन वर्गतय्‌त छगू कथंया भाषा ल्हाका: मेपिं पात्रतय्‌त मेगु कथंया भाषा छ्य्‌लेगु प्रवृत्ति नेपालभाषाया प्राचीन नाटकय्‌ खनेमदुसां 'पो:' जातयापिं पात्रतय्‌त ल्हाकात:गु भाषा धा:सा भचा पा:गु खनेदु । थज्यागु प्रवृत्ति थ्व **वीरध्वजोपाख्या** नाटकय्‌ नं खनेदु ।

प्राचीन इलय्‌ जुजु, राजकुमारीपिनिगु इहिपा: व्रतबन्ध, जंक्व आदिया उत्सवय्‌ नाटक क्यनीगु परम्परां उगु इलय्‌ नाटक छगू त:जिगु मनोरञ्जनया साधन ख: धैगु स्पष्ट या: तर थथे खया नं नाटकया लक्ष नैतिक शिक्षण नं जूवंगु दु । आदर्शवादीम्ह पात्र न्ह्यब्वया:, छक्व: वं दु:ख स्यूगु क्यंसां अन्तय्‌ वया भिं जूगु क्यना: समाजय्‌ आदर्शता, नैतिकताया विज्ञापन यायेगु ज्या प्राचीन नाटकं या:गु दु । थथे हे **वीरध्वजोपाख्यान** नाटकया नायक वीरध्वजयातनं छम्ह पितृभक्त आदर्शवादीम्ह कथं न्ह्यब्वया, बिचय्‌ छक्वा वं दु:ख स्यूगु क्यंसां अन्तय्‌ वया भिं जूगु क्यना: फुक्कसितं वीरध्वज थें, आज्ञाकारी, आदर्शवादी जुइगु शिक्षा थ्व नाटकं ब्यूगु दु । **वीरध्वजोपाख्यान** नाटक केवल नाटकीय दृष्टिकोणं जक मखु तत्कालीन नेपालभाषाया भाषिक अध्ययनया दृष्टिकोणं नं उलिहे महत्त्वपूर्ण जू । नाटकय्‌ पात्रतय्‌त तत्कालीन बोलिचालिया नेपालभाषां खँल्हाबल्हा याकात:गुलिं उगु ईया भाषिक स्वरूप म्हसीकेत थ्व सफू आपालं ज्याय्‌ खेलेजूगु दु (थौंकन्हेया नेपालभाषाया तुलनाय्‌ थौं स्वया: निसत्या न्ह्य: रचना जूगु **वीरध्वजोपाख्यान** नाटकया पात्रतय्‌सं

ल्हाइगु भाषा पाइगुला स्वभाविक ख:) । थ्व नाटकया पात्रतय्त येँया भाषिका कथं नवाकात:गु दु कारण मेगु ख्वपदेया जुजु भूपतिन्द्रमल्लं च्व:गु **विक्रम चरित्र** नाटकय् थें **वीरध्वजोपाख्यान** नाटकय् 'आकार' प्राधान्य शब्दतय्गु प्रयोग खनेमदु । बोलिचालिया भाषाय् नं संस्कृत भाषाया खँग्व:त छ्यलेगु प्रवृत्ति थुगु इलय् नं गाक्कं खनेदु गथे वानर, चेतु, मनुष्य, राजपुत्र आदि । च्वयेबले वर्णविन्यासयात च्यूता: तया च्वयेमा धइगु धारणा खनेमदु, थ:म्हेस्यां धयागु खँ थुइवं गा: धैथें जक याना: वर्णतय्गु प्रयोग यानात:गु खनेदु । थ्व हे कथं ओ < वो, न < ङ, य < ए आदियात अभेद कथं छ्यलात:गु दु । क्रिया पाखें मिखा ब्वयेबले नं थौंकन्हे थें क्रियाया त:गु रूप खनेमदु आत्मभूत, परभूत, आज्ञार्थक क्रियाया छगू हे रूप /वायो/, /नुयो/ /धावो/ आदिकथं जुयाच्वंगु दु । /ओ/ कारया प्रयोग थुगु ईया भाषाय् आपालं खनेदु । थौंकन्हे बहुबचन क्यनेत छ्यलीगु /त/ /पिं/ प्रत्यय् थुगु इलय् /तो/ (मचातो) /पनि/ (सखिपनि) आदि कथं प्रयोग जुयाच्वंगु दु । चीधीक: क्यनेत छ्यलीगु /चा/ प्रत्यय् थुगु इलय् पेशावाचक खँग्वलय्नं छ्यला: 'मन्त्री'या काय्यात /मन्त्रीचा/ कथं नं छ्यलात:गु खनेदु । थौंकन्हे थाय्, ई क्यनेगु नितिं छ्यलीगु कारक प्रत्यय् /य्/ /ई/ थुगु इलय् /स/ प्रत्यय् कथं जक जूगु खनेदु गथे- जंगलस, वेलास, आदि । आदरार्थि चिं कथं थौंकन्हे छ्यलीगु /जु/ प्रत्यय् थुगु ईया भाषाय्नं आपालं प्रचलित जूगु खनेदु गथे- वाजु, माजु, आदि । अथे हे शब्द उच्चारण प्रक्रियाय्नं थौंया ध्वनिया तुलनाय् मध्य स्वरागम जूगु शब्दत **वीरध्वजोपाख्यानया** भाषाय् आपालं खनेदु गथे- परवेश (प्रवेश), धैरज (धैर्य), दरशान (दर्शन), जनम (जन्म) आदि । थुकथं मल्लकालीन नेपालभाषाया भाषिक प्रवृत्तिया अध्ययन यायेत थ्व **वीरध्वजोपाख्यान** नाटक छगू मू वंगु श्रोत जुयाव्यूगु दु ।

वीरध्वजोपाख्यान नाटक छगू नाटकया सफूजक मजुसे म्येया धुकूनं ख: । प्राचीन नाटकय् नाटककारं नाटक जक च्वयां मगा: म्ये नं च्वयेमा:, अनेक राग रागिनीया व तालया ज्ञान नं दयेकेमा: । धात्थे धायेगु ख:सा न्हापा नाटक च्वयेगु धयागु हे म्ये च्वयेगु ख: । थ्व **'वीरध्वजोपाख्यान'** नाटकय् विभिन्न राग तालयागु जक ६८ पुं मयाक विभिन्न रसं जा:गु म्येत दु । अपो धयाथें म्येत भक्ति रस, श्रृंगार रस, वीर रसं जा:गु खनेदु । फुक्क धयाथें म्ये गीति छन्दय् व जातीय छन्दय् च्वयात:गु दु । थुकिं सीदु **जयप्रकाश मल्ल** नाटककार जक मखु, धुरन्धुरम्ह संगीतकार नं ख: । थुकि गुलि म्ये दु व फुक्क म्ये जक मजुसे कविता नं ख: । थुकि दुगु म्येया शब्द विन्यास, अनुप्रास, उपमा, छन्द रसं जयप्रकाशया काव्य प्रतिभा स्पष्ट या: । थुकथं **जयप्रकाश मल्ल** छम्ह नाटककार जक मखु छम्ह प्रतिभाशालीम्ह कविनं ख: धइगु खँ **वीरध्वजोपाख्यान** नाटकं प्रमाणित या:गु दु ।

भिंतुना, दँ पौ-८

शुक्रराज शास्त्री व वय्कःया 'नेपालभाषा व्याकरण'

शुक्रराज शास्त्री देशय् प्रजातन्त्र स्थापना यायेगु निंतिं थ:त बलिदान बिया वंम्ह छम्ह वीर शहीद जक मजूसे थ:गु मातृभाषा प्रति ममता दुम्ह छम्ह **भाषा अनुरागी,** भाषाशास्त्रया दुग्य:गु ज्ञान दुम्ह छम्ह **भाषाविद्** नं ख: । **'नेपालभाषा व्याकरण सफू'** नेपालभाषां हे च्वया: दकले न्हापां पिकया दीम्ह वैय्याकरण थ्वयूक: हे ख: । खयेत ला वयूक: स्वया: लिपा सं. १९४१ स डेनमार्क याम्ह विद्वान **'हायन्स जोर्गेनसन'** नं नेपालभाषायागु व्याकरण सफू **'ए ग्रामर अफ द क्लासिकल नेवारी'** पिकया दीगु ख: । तर थ्व सफू नेपालभाषां मजूसे अंग्रेजी भाषां च्वयात:गु व तत्कालीन बोलचाली भाषाया आधारय् मजूसे प्राचीन हस्तलिखित ग्रन्थय् छ्यूलात:गु नेपालभाषाया आधारय् रचना यानात:गु जुल । अथे हे शुक्रराज शास्त्री स्वया: न्ह्य: सिद्धिदास महाजुं नं **'सिद्धि व्याकरण'** धका: नेपालभाषाया व्याकरण च्वयादीगु दु धैगु न्यनेदु । तर आ:तक थ्व सफू प्रकाशनय् वये मफुनि ।

१. शुक्रराज शास्त्रया जीवनी :- नेपा:या छम्ह नां जा:म्ह विद्वान, आर्य समाजया प्रचारक **माधवराज जोशीया** दातिम्ह काय्या रूपय् ने.सं. १०१३ वि.सं.१९५० स भारतया बनारसय् शुक्रराज शास्त्रीया जन्म जुल । वयूक:पिनिगु कुल छैं यल, बखुं बहालय् ख:सां अबु माधवराज जोशीया सरसंगत, अध्ययन अध्यापन बनारसय् जूगुलिं शुक्रराज शास्त्रीया जन्मस्थल जक भारत मजुसे अध्ययन स्थल नं भारत हे जूवन । उकिं वयूक:या मातृभाषा **'नेपालभाषा'** ख:सां वयूकलं नेवा: मखुपिं नाप हिन्दी भाषा हे ल्हानादीगु धैगु वयूक:या समकालीन पासापिनिगु धापू दु । वयूकलं हिन्दी भाय् अप्व: ल्हानादीगुया तात्पर्य हिन्दी भाषा प्रति अप्व: अनुराग दया मखुसे थ्व भाय् बहुसंख्यक मनुखं थुगुलिं, धैगु शुक्रराज शास्त्रीया धापू ख: । शुक्रराज शास्त्रीया प्रारम्भिक शिक्षा बनारसय् जुल । वयूक: भिनिदँ दयेधुंका माधवराजया परिवार यैंय् लिहाँवल । अबु नापं नेपा: लिथ्यंम्ह शुक्रराजयात यैंया अंग्रेजी भाषं ब्वंकीगु तत्कालीन दरवार हाईस्कूलय् भर्ना याना बिल । उगु इलय् माधवरज जोशीया स्वदेश आगमनं यैं देशय् छगू हलचल हे ह:गु जुयाच्वन । माधवराजया आर्य समाज प्रचार प्रसारया अभियानय् उगु ईया

आपालं युवकत संलग्न जूगु जुयाच्वन । फलस्वरुप थ:पिनिगु निरंकुश शासन व्यवस्थाय् वाधा अर्चन वयेफुगु खना: तत्कालीन राणा सरकारं माधवराजयात **'आदम्बर मत प्रचार या:गु'** द्वपं बिया: वय्क:यात जक मखु वय्क:या अनुयायीपिंत नं जेलय् कुना बिल । ध्वया लिपा शुक्रराजपिं हानं भारतय् निर्वासित जुया दिल । भारतय् वना: स्वामि अच्यूतानन्द पाखें संस्कृत विद्याया विद्याभ्यास याना: लिपा शुक्रराजं सिकन्दरावादं शास्त्री पास याना दिल । उबलेसां निसें वय्क:यागु नांया ल्यूने **'शास्त्री'** धइगु तयेगु जूगु ख: । शास्त्री परीक्षा पास याये धुंका: नेपा: लिहाँ वयेफैगु वातावारण दुगुलिं वय्क: नेपा: लिहाँ झाया दिल । थनया **गोरखा भाषा प्रकाशिनी समिति** अड्डाय् ज्या याना दिल । थबलें निसें नेपा: दे वय्क:या कर्मभूमी जूवन । वय्कलं **'नेपाली वर्णमाला'**, **'नेपाल भाषा व्याकरण'** नापं मेमेगु नं आपालं सफूत हिन्दी नेपाली आदि भाषं च्वया:पिकया दिल । वय्क:या थथे पिदंगु सफूत मध्ये **स्वर्गको दरवार, शांकर भाष्य** आदि लुमंके बह:गु सफूत ख: । उगु ईया राणा सरकारं तकं वय्क:या विद्धता खना: लयेताया: वय्क:यागु **'शांकर भाष्य'** धयागु हिन्दी भाषं हिइकात:गु सफूया नितिं 'झिं न्यास: दां' सिरपा: बिल । तर शुक्रराज शास्त्री छम्ह विद्वान लेखक जक मखुसे छम्ह राष्ट्रप्रेमी, न्याय व स्वतन्त्रताया पुजारी नं ख: । तत्कालीन निरंकूश जहानिया राणा शासन क्व:थलेगु नितिं नीस्वंगु **नेपाल नागरिक अधिकार समिति**या अध्यक्ष जुया: वय्कलं ज्या याना दिल । त्वा: त्वालय् भागवत गीताया प्रवचन बीगु सिलसिलाय् जन चेतना थनी कथंयागु भाषण बिया दिल । वय्क:या थज्यागु प्रभावशाली व्यक्तित्व व बौद्धिकता उगु ईया जनमानसय् गाकं प्रभावित या:गु जुयाच्वन । थज्या:गु जनचेतना थनीगु ज्या खँ सुं नं निरंकूश शासकतय्त मयैगु स्वाभाविक हे ख: । ध्व हे कथं प्रजापरिषद्या दुज:पिं नापं वय्क:यात नं ज्वन । **वि.सं. १९९७ माघ ९ गते चान्हय् जेलं यंका १० गते सुथया नसंचा इलय् फाँसी बिल** । थुकथं देश व जनताया नितिं वय्कलं शहीदत्व प्राप्त यानादिल ।

२. **नेपालभाषा व्याकरणया परिचय** :- शुक्रराज शास्त्री छम्ह वैय्याकरणया नापं छम्ह मातृभाषा अनुरागी नं ख: धयागु खँ वय्क:या **'नेपालभाषा व्याकरण'** धैगु सफूया प्रकाशनं स्पष्ट या: । जर्मनिया नव वैय्याकरण भाजुपिसं बोल चालया भाषाय् अपो जोड बियाह:गु ई पाखे हे नेपालभाषा साहित्यय् नं बोलचालया भासं, चलनचल्तिया लिपिं च्वयात:गु निष्ठानन्दयागु **'ललित विस्तार'** (ने.सं. १०३४) सफू पिदन । ललित विस्तार सफूया भाषिक प्रभाव अनुरूप शुक्रराज शास्त्रीजुं नं तत्कालीन बोलचालया भाषाया आधारय् व्याकरण सफू च्वयादिल । ई.सं. १८४२ तक नेपा:या रेजिडेन्ट जुया: झा:म्ह **'ब्राइन हफटनं'**, **'नेपालभाषाया थ:गु हे व्याकरण कोष मदु"** धका: न्ह्यथंगु ठीक १०० दँ लिपा दकले न्हापां नेपालभाषाया व्याकरणया अभाव पूर्ति यायेगु उद्देश्यं

नेपालभाषा व्याकरण सफू शुक्रराज शास्त्रीजुं ने.सं. १०४६ थिलां च्वया: ने.सं. १०४८ साल गुंलाय् कलकत्तां पिका:गु ख: । थ्व व्याकरण सफू पिदनेवं नेपालभाषाया पाठ्यक्रमय् दुथ्याकल । तर थ्व व्याकरण ठीक मजू धका: आलोचना याना: धर्मआदित्य धर्माचार्यजुं थम्हं नं व्याकरण च्वयादीगु ख:, तर प्रकाशनय् वये मफुत । थुकथं स्तरीय भाषा दयेकेया निंतिं व्याकरण च्वयेगु ज्या पुनर्जागरणकालया भाषिक चेतनां नेपाल भाषिपिं स्वम्हसित- **'सिद्धिदास'** (सिद्धि व्याकरण), **'शुक्रराज शास्त्री'** (नेपालभाषा व्याकरण), **'धर्मआदित्य धर्माचार्य'** (संक्षिप्त आदि नेपालभाषा व्याकरण) ग्वाकूसां धर्मआदित्य धर्माचार्य छम्ह सिगु जक व्याकरणया सफू प्रकाशनय् वयेफत । थथे स्वम्ह च्वमिपिंसं नं व्याकरण च्वयेगु ज्या ने.सं. १०४६ दँय् शुरु या:गु नेपालभाषाया व्याकरणया इतिहासय् छगू संयोग नं धायेमा: ।

३. **नेपालभाषा व्याकरणया तातुना:-** शुक्रराज शास्त्रीया व्याकरणया उद्देश्य थुकथं खने दु-

(क) नेपालभाषायात छगू स्तरीय भाषा कायम यायेगु निंतिं थुकिया व्याकरणिक नियम स्थापना यायेगु ।

(ख) समकालीन चलनचल्तिया नेपालभाषाया लिधंसाय् व्यवहारिक व्याकरणिक नियम दयेकेगु ।

(ग) नेपालभाषाया स्वरुप, प्रकृति, प्रवृत्तिया रक्षा जुइकथं थुकियात परिष्कृत यायेगु ।

(घ) समकालीन चलन चल्तिया नेपालभाषायात काव्य शास्त्र व ब्वने सफू आदि च्वयेया नितिं व्यवहारिक व परिष्कृत माध्यम दयेकेगु आदि ।

४. **नेपालभाषा व्याकरणया छुं विश्लेषण :-** यैं देया नेपालभाषायात स्तरीय भाषा नाला: च्वयात:गु व्याकरण जूगुलिं यैं देशय् छ्यलीगु खँग्व:, हिज्जे, पदावली, वाक्य गठन कथं **'नेपालभाषा व्याकरण'** च्वयेगु जूगु दु । विषय कथं थ्व व्याकरणयात प्यब्वय् थलेछिं ।

(क) वर्ण विचार (Orthography) :- थुगु ब्वय् आख:या आकार, उच्चारण मिले यायेगु नियम न्ह्यब्वयात:गु दु ।

(ख) शब्द विचार (Etymology) धका: शब्दया भेद, अवस्था व व्युत्पति सम्बन्धी खँ न्ह्यथनात:गु दु ।

(ग) वाक्य विन्यास विचार (Syntax) य् वाक्य गठनया नियम दु ।

(घ) छन्द विचार (Prorody) धका: छन्द शास्त्रया विशेष नियम न्ह्यथनात:गु दु ।

शुक्रराजया वर्ण सम्बन्धी धारणा

स्वर वर्ण :- स्वर वर्णत धका: भिंखुग: वर्ण क्यनात:गु दुसां मुख्य गुंग: जक

स्वर वर्ण दु धका: धयात:गु दु । गुगु थथे ख: ।

अ इ उ ऋ ऌ .... (i)

ए ऐ ओ औ .... (ii)

थुपिं गुंग: मध्ये न्हापांयागु (i) न्याग:यात शुद्ध व ह्रस्व स्वर माने यानात:गु दुसा मेगु प्यंग: (ii) यात संयुक्त दीर्घ स्वर माने यानात:गु दु । अथे हे मेगु ल्यंदगु ७ ग: (आ, ई, ऊ, ॠ, ॡ, अं, अ:) यात अमूल्य दीर्घ स्वर नालात:गु दु ।

अ + अ = आ

इ + इ = ई

उ + उ = ऊ

ऋ + ऋ = ॠ

ऌ + ऌ = ॡ

अ + इ = ए

आ + ए = ऐ

अ + उ = ओ

अ + ऊ = औ

थुकथं नेपालभाषाया परम्परा कथं मजुसे देवनागरी लिपि कथं स्वर वर्णत थ्व व्याकरण सफुती न्ह्यब्वयात:गु दु ।

अ + इ = ए

अ + ई = ऐ

अ + उ = ओ

अ + ऊ = औ

जुइ धका: गुगु न्ह्योब्वया तल व पायछि मजू /ए/, /ओ/ संयुक्त स्वर मखु अलग्ग हे स्वर वर्णत ख: । तर वय्‌कलं गुगुयात संयुक्त स्वर धका: मानेयाना दिल थ्व पायछि मजूसां संयुक्त स्वर मुक्तस्वर धका: गुगु न्ह्यथनादीगु ख: थ्व च्वछायबह: जू ।

व्यञ्जन वर्ण :- सम्पूर्ण व्यञ्जन वर्णयात च्यागू भागय् ब्वथलात:गु दु । व ख:- 'क' वर्ण, 'च' वर्ण, 'ट' वर्ण, 'त' वर्ण, 'प' वर्ण अन्तस्थ (य,र,ल,व) उष्म (श,ष,स,ह) संयुक्त (क्ष,त्र,ज्ञ) । थ्व व्यञ्जन वर्णत म्हुतुया गुगु ब्वं उच्चारण जुइ धका: उच्चारण अवयवतय्‌गु नां तकं न्ह्यब्वयात:गु तसकं च्वछायेबह: जू । थुकथं भाषा वैज्ञानिक पहलं विवेचना यायेगु खुबि शुक्रराजयाके दु धैगु थुकिं स्पष्ट या: ।

अनुस्वार /-ं/ व विसर्ग /:/ यात नं शुक्रराजजुं छगू प्रकारया हे व्यञ्जन वर्ण मानेयानात:गु दु । अथे हे अनुनाशिका वा मिलफुति /ँ/ यात वर्ण धका: जक छूयलातल । तर थौंकन्हे भ्रीसं न्हासं थ्व:गु थासय् / -ं / -ँ / नितां छूयला

च्वनाथाय् शुक्रराजं /-ँ/ चन्द्रविन्दुया जक प्रयोग यानादिल । ध्वनितात्विक दृष्टि स्वयेवले थ्व पाय्छि जूगु खनेदु । भीसं /-ँ/ या पलिसा /-ं/ चिं अ:पुकेगु लागिजक छ्यला वयाच्वनागु ख: । मखुसा /-ं/ नासिकाया थासय् पलेसा वइगु चिं ख:सा /-ँ/ नासिकीकरणया चिं ख: ।

नेपालाभाषा छगू Syllabic Type गु भाषा जूगुलिं हे जुइ शुक्रराजजुं व्यञ्जन व स्वरया भिन्नता क्यना दिल - 'स्वर' 'व्यञ्जन' वर्ण नाप ल्वाक मज्या:तले जक स्वर जुइ । अथे हे व्यञ्जन वर्ण स्वर वर्णया सहयोग मदयेकं याकचा जक प्रयोग जुइ मखु" । थ्व हे कथं /-ँ/ /:/ यात नं व्यञ्जन धयादीगु ख: ।

ब/व सम्बन्धी धारणा :- शास्त्रीजुं पुलांगु नेपालभाषाय् प्वा: मफासे |व| धका: क्वय् फुति तया: (व़) च्वयेगु पलिसा मेमेगु भाषाय् प्रचिलत जूगु तथा थाय्यागु ल्याखं द्वनीगुलिं प्वा: फाया: (ब) व क्वय् फुति मतसे (व) च्वयेमा:गु न्ह्यथना दीगु नं तारिफ याये बह: जू ।

मूर्द्धने व्यञ्जनया प्रयोग :- च्वयेबले नेपालभाषायाय् दन्त्य त, थ, द, ध सिबे मुर्द्धने ट, ठ, ड, ढ च्वयेमा: धैगु धारणा शास्त्रीजुं गुगु न्ह्यथना दिल, थ्व वय्कलं नेपालभाषाया पह:यात बांलाक तिफ्याय् मफुगु ख: । वय्क:या कथं - तुति, भुति जुइ मा:थाय् टुटि, भुटि जुइमा:गु ख: । तर मेगु भाषं व:गु तत्सम खँग्वलय् बाहेक मेगु नेपाल भाषाया शब्दय् दन्त्य 'त' 'थ' 'द' 'ध' याहे प्रयोग जुइगु स्वभाव ख: ।

हलन्तया प्रयोग : हलन्तया प्रयोगय् च्वमिं आपालं जोड बियादीगु दु । |य्| हलन्त यायेमा: धैगु धारणा थ्व व्याकरणय् प्वंकात:गु दु । गथे-थाय्, काय्, आदि । वय्क:या कथं-कायें, स्याये, नये केवल वर्तमानकालया प्रथम पुरुषय् जक छ्यले ज्यू । तर थ्व नाप |गु| प्रत्यय् स्वातकि यायेगु । याय्गु, कायेगु । काय्गु नितांनं ज्यू धयादीगु दु । थथे |याये| या थासय् |याय्| आदि न ध्वनितात्विक दृष्टिं बांला हे जू ।

ध्वनि सम्बन्धी बिचा:- शुक्रराज शास्त्रीजुं न्व:स: ता:थें च्वयेगु प्रवृत्ति थ्व नेपालभाषा व्याकरणय् गुगु छ्यलादिल थौंया भाषा वैज्ञानिक दृष्टिकोणं तसकं महत्त्वपूर्ण जू । थ्व हे अनुरूप थ्व सफुती-

'धाय् सइ' यात धाय्सै }

'च्वय् सइ' यात च्वय्सै }

याना दीगु दु । अथे हे न्हाय्पनं ता:थें च्वयेगु याना दीगु कुत: कथं

'निगू' यात 'न्यिगु' }

'निग:' यात 'न्यिग:' }

याना: च्वयादीगु दु । थ्व नेपालभाषाया बिशुद्ध उच्चारण कथं च्वयादीगु ख: । /इ/ /ए/ स्वरया न्ह्य:ने च्वंगु वा आख: तालबीकरण जुइगु नेपालभाषााया छगू स्वभाव

खः । च्वयेबले /निगू/, /निनि/ जूसां उच्चारण जुइबले क्रमशः /न्यिगु/ /न्यिनि/ जुइ। थुकथं /न्य/ /नि/ या संवर्ण खः । थौंकन्हे थें ध्वन्यात्मक आलेखनया चिं (तालव्याकरण नितिं) मदुनिगुलिं थथे /निगू/ या /न्यगु/ च्वयादीगु जुइमाः गुगु तसकं हे च्वछाये बहःगु खँ खः ।

Vowel Length सम्बन्धी धारणा :- अथे हे Vowel Length यात नं एक मान्त्रिक, द्वीमात्रिक व त्रीमात्रिक यानाः ब्वथला दीगु दु । गुगुयात उच्चारण कथं – (i) ह्रस्व (ii) दीर्घ (iii) प्लुत यानाः ब्वथला दिल । थुकथं छगः वर्ण उच्चाहरण यायेबले गुलि ई काइ धैगु हिसाब याना ब्वथला दीगुली नं नंवाइ कथं विचाः यानाः ब्वथलादीगु दु ।

ध्व व्याकरण सफुती शास्त्रीजुं स्वरयात स्वंगू भागय् ब्वथला दीगु दु । गथे- उदात्त, अनुदात्त व स्वरित । स्वरयात ब्वथला दीगु जक मखुकि थुकिया नितिं अलग्ग अलग्ग चिं नं बियादीगु दु । गथे- उदात्त स्वरया निंतिं छुं चिं तयेम्वाः, अनुदात्तया निंतिं च्वनीगु चिं खः- /-/ व स्वरितया चिं खः- /॥/

झीगु भाषाय् सन्धिया नियम आवश्यक मजूसां आपालं संस्कृत भाषाया तत्सम शब्द दुहाँवैच्वंगु दुगुलिं सन्धिया ज्ञान नं आवश्यक भाःपाः छुं सन्धिया नियम नं न्ह्यब्वया दीगु दु ।

तर ध्वनि सम्बन्धी छुता भूल शास्त्रीजुं याना दीगु खने दु । न्वसः कथं च्वइम्ह गुम्हस्यां तःहाकय्क उच्चारण जुइथाय् । : । तयेमाः धाइम्ह अफ दीर्घ स्वर दुथाय् तकं विसर्ग तयेज्यू धाइम्ह शास्त्रीजुं - 'छगू' 'निगू' शब्दया 'गू' दीर्घ हे मयासे ह्रस्व याना दीगु दु । ध्व वय्कःया कमजोरी खः ।

रूप पक्षय् शुक्रराजजुया बिचाः –

कारक प्रत्ययया प्रयोग :- पुलांगु नेपालभाषाय् प्राय मस्वासे च्वइगु विभक्ति-प्रत्यय थौंकन्हे विकास जुया चीहाः जूगु व संज्ञावाचक शब्द नाप विभक्ति प्रत्यय स्वानाः तयेमाःगु खँ न्हापां न्ह्यथनादीम्ह शुक्रराज शास्त्री खः । कारकया न्हय्गू भेद क्यंसे कारक प्रत्यय धकाः /ँ/, /यात/, /याके/, /यागु/ आदि न्ह्यब्वया दीगु दु । रूपावली छ्यलीबलय् प्लुत पूर्व रूप पिदनीगु नेपालभाषाया स्वभावयात वय्कलं 'आगम' जूगु धयादिल, मेगु रूप काल कि 'आदेश' जूगु धयादिल । वय्कःया कथं 'ल' (ख्वाल, ख्वालय्), स (फसं, फसय्) च(म्ह्याचं, म्ह्याय्याके) आदि आगम जुल अथे हे - ती (म्हुती) आदेश जुल ।

अथे हे न्वःसः कथं च्वयेत कर्ता, करण वा अपादान कारकया प्रत्यय मिलाफुति / –ँ/ च्वया दिल । थौं झीसं मिलाफुतिया पलिसा अनुस्वार तया च्वना । ध्व वास्तवे सरलीकरणया दृष्टिं जक खः । ध्वया वास्तविक रूप मिलाफुति व बिसर्ग /–ँ:/ खः ।

रवि शाक्य

बचन प्रत्यय :- थ:ला:पिंत व हनाबना याये मा:पिंत च्वनीगु त:धंया चिंयात वय्कलं । पीं । दीर्घ च्वयादीगु ध्वनितात्विक दृष्टिं स्वयेबले पाय्छि जू । सुविधाया दृष्टिं जक ध्व पिं जूगु ख: । छाय् धा:सा थुकी न लोप जूगु दु । गुकिया पलेसा न्ह्य:ने च्वंगु नासिकीकरण व दीर्घ जुइ । अथे हे न्ह्य:ने संख्यावाचक वइथाय् जक ध्व अप्राणिवाचक शब्दया निंतिं बहुबचन प्रत्यय आवश्यक मजू । मेगु थाय् बहुबचन धयागु सी दयेकेत मदय्कं मगा: । गथे कि

एक वचन	बहु वचन
सफू	सफू-त
	निगू-सफू

लिङ्ग प्रत्यय:- स्त्री लिंग क्यनीगु प्रत्ययनाप नेपाली भाषाया व्याकरणय् थें दीर्घ याना: छ्यलातःगु दु । ध्व वय्क:या न्व:स: कथं छ्य:गु ख: । तर थौंकन्हेया नेपालभायाय् नवायेबले दीर्घ याना: नवा:सां च्वयेबले ज्यापुनि, खय्नि च्वइ तर वास्तवय् स्त्री लिङ्ग न्व:स: कथं च्वयेमा:सा दीर्घ हे याना च्वयेमा:गु ख: ।

क्रियाया रूप :- एकारान्तयात क्रिया-बोधक विशेष स्वरूप (ये, ने, ले, पे, ते, के) धयात:गु दु । /गु/ यात धात्वर्थ निर्देश धयात:गु दु । शास्त्रीजुं /न:/ /च्व:/ आदियात वर्तमान कालया रूप कना:, नई, च्वई धाई आदियात भविष्यकालया रूप कनात:गु दु । अले /नई/, /धाई/, /थाई/ यात दीर्घ यानादीगु दु ।

यैंया भाय्यात स्तरीय भाय् नाला धातुया न्ह्य: आख: आकार जुल कि व आकार प्रथम पुरुषय् अकार जुइ धयादिल । गथे- /धाये/या/ धया/ आदि । अथे हे वय्कलं नेपालभाषाया क्रियाय् लिङ्ग भेद मदु, वचन भेद मदु खँ नं न्ह्यथनादीगु दु । न्वस:कथं च्वयेगु सिद्धान्तं याना पुलांगु क्रियाया रूप-स्यानावो (स्यानाव), ल्वानावो (ल्वानाव) या पलिसा शास्त्रीजुं स्याना, ल्वाना च्वयादीगु दु ।

आशिर्वाद बोधक 'मा' (जय जुइमा) विना विसर्ग च्वयेगु यानादीगु दु । गुगु तसकं पाय्छि जू । छग: हे खँग्व:यात निगू रूप दुगु खँ थुकथं कनादी- 'मा:' अवश्य (must) बोधव ख:, 'माल' कर्तव्य (Should) बोधक ख: । अथे हे 'मानि' अवश्य कर्तव्य व भविष्यत्काल बोधक ख: ।

ताजि खँग्व: :- नेपालभाषाया छता विशेषता ध्व भाषाय् व्वथला तँसा (क्लासिफायर) ख: । थज्यागु तँसा दुगु खँग्व: ल्या:खाय्बलय् वइ व ध्व विशेषण बोधक ख: धका: न्ह्यथनादीगु दु । शुक्रराजजुं उकियात अनिश्चयबोधक निपात (इन्डिफिनिट आर्टिकल) भा:पिया दिल । वय्कलं न्हेता कथंयागु थज्या:गु ल्या: तँसा न्ह्यथना दिल । व ख:- /ग:/, /का/, /ता/, /पा/, /म्ह/, /गु/, /कले/ आदि थुकथं थ:गु हे नेपालभाषा पह:यात नं न्ह्यब्वयेफुगु शास्त्रीजुया त:धंगु विशेषता ख: ।

.. **वाक्य सम्बन्धी बिचा:** - वाक्य गठनय् नेपालभाषाया वाक्य गठनयात अंग्रेजी, संस्कृत भाषाया वाक्य गठनया पह: नाप तुलना यानादीगु दु । वाक्यया परिभाषा, वाक्यया प्रकार नापं वाक्य गठनयात मा:गु ज्ञान धका: प्यंगू ज्ञान न्ह्यब्वयादीगु दु । व ख: - (१) आकाङ्क्षा (Indispensability) (२) योग्यता (Natural power of suitability) आसत्ति (Harmoney in a sentence) तात्पर्य (Serk) आदि ।

छन्दो बिचार (Prosody) :- थ्व विषयलय् शास्त्रीजुं केवल छन्द छुकियात धाइ धैगु परिभाषा बिया: लघु, गुरू एक मात्रा दुइ मात्राया परिचय बिया: **बसन्त तिलका छन्द** छगूया उदाहरण बिया क्वचायेकात:गु दु ।

थुकथं शुक्रराज शास्त्रीया **'नेपालभाषा' व्याकरणय् पाणिनीया संस्कृत अष्टाध्यायीका व्याकरण, अंग्रेजीया नेसफिल्ड ग्रामरण** आदिया गाकं छाप ला:गु दुसां नेपालभाषाया प्रकृति स्वरुपयात नं उलि हे मनन यानात:गु दु । संस्कृत भाषाय् छ्यलीगु विसर्ग व नेपालभाषाय् छ्यलीगु विसर्गया भिन्नताया स्पष्टिकरण, नेपालभाषी जनजीवनय् प्रचलित हिज्जे खँग्व:, रूप, क्रियापद, पद विन्यास व वाक्य विन्यासयात मान्यता ब्यूगु आदि नेपालभाषाया भाषिक व व्याकरणिक स्वरूप प्रकृतियात दुवाले फुगुया दसि ख: । थथे नेपालभाषाया प्रकृति स्वरूपयात दुवाला: ल्व:ल्व:गु नियम क्व:छीगु ज्या थ्व व्याकरणय् गुगु जूगु दु थुकिं नेपालभाषाया ब्याकरणया अभाव पूर्ति जक या:गु मजुसे व्याकरणयात व्यवहारिक व वैज्ञानिक रूप बीगुली नं शुक्रराज शास्त्रीजु सक्षम जूगु दु ।

उपन्यासकार धूस्वाँ सायमि छगू परिचय

१. जन्म व जन्मस्थान :-

नेपा:या उपन्यास ख्य:या छग: थीगु नगु जुयादीम्ह **धूस्वाँ सायमिया** जन्म ने.सं. १०५० तछलाथ्व द्वितीया (ई.सं. १९३० May 23rd) कुन्हु येँया झोछेँ त्वालय् प्रो. नारायणबहादुर मानन्धर व श्रीमती दानमाया मानन्धरया कोखं जूगु ख: । वय्क:या मां अबुं वय्क:यात **'गोविन्दबहादुर मानन्धर'** धका: नां छुना दिलसा लिपा लेखन कार्यया दौरानय् वय्कलं थ:गु नां **'धूस्वाँ सायमि'** छुना दिल । ध्व हे नामं वय्क: परिचित, अप्व: चर्चित जुया दीगु दु । धूस्वाँया जन्म येँया झोछेँ त्वालय् जूगु ख:सां वय्क:या बाल्य जीवनया आपालं ई नेपा:या तराइ पाखे बिते जुल फलत: वय्क:या भावी लेखकीय जीवनय् तकं तराइ प्रदेशया परिवेशं गाकं प्रभावित या:गु खनेदु ।

२. शिक्षा व लजगा: :-

सम्पन्न जमिन्दार बाज्या **मानकाजिया** छय्, विद्वान अबु **प्रो. नारायणबहादुर मानन्धरया** काय्भाजु जुया जन्म जुइगु सौभाग्य प्राप्त जूम्ह धूस्वाँ नं ने.सं. १०७५ सालय् अर्थात २५ दँया उमेरे हे बनारस हिन्दू विश्व विद्यालय पाखें प्राचीन भारतिय इतिहास व संस्कृति विषयस स्नातकोत्तर डिग्री प्राप्त यानादिल । अनंलि वय्कलं श्री ५ सरकारया प्राध्यापक जुया: पद्मकन्या क्याम्पस, त्रिचन्द्र क्याम्पस आदि लगायत त्रिभुवन विश्व विद्यालयसं इतिहास संस्कृति विषयमा प्राध्यापन याना दिल । छगू लुमंके बह:गु खँ ख: वय्कलं थ:गु प्राध्यापनया दौरानय् केवल थ:गु इतिहास व संस्कृतिया विषयलय् जक प्राध्यापन याना मदिसे नेपालभाषा विषययात नं त्रिभुवन विश्व विद्यालयं कलेजय् ब्वंकेगु स्वीकृति प्रदान यासेंली व विषयलय् ब्वंकीपिं प्राध्यापकपिं मदुगुलिं **'नेपालभाषा'** विषययानं वय्कलं प्राध्यापन याना दिल । उकिं कलेजय् न्हापां नेपालभाषा ब्वंका: नेपालभाषाया शिक्षकपिं उत्पादन यानादीपिं प्राध्यापकपिं मध्ये वय्क:नं छम्ह ख: । वय्कलं नेपा:या विभिन्न कलेज, विश्व विद्यालयय् जक मखु अमेरिकाया विभिन्न युनिभर्सिटीनं visiting professor या रूपय्नं प्राध्यापन याना: थ:गु दक्षता विद्वताया प्रदर्शनी यानादीगु दु । ध्वहे सन्दर्भय् वय्कलं अमेरिकाया State Univetsity

College, Vassar College, California Univatsity आदिइ दच्छि ब्वंका दिल । Visiting professor जुया: वयक्लं नेपा:या धर्म संस्कृतिया पहिचान अमेरिकी विद्यार्थीपिंत याका दिलसा अमेरिकाया जीवनशैली रहनसहन आदियात थ:गु उपन्यासय् न्ह्यब्वया (**जि भ्वातिं जि सत:**) वयक्लं पाश्चात्य सभ्यता छु ख: धैगु खँ नं भ्मीत क्यना दिल । थुकथं धूस्वाँजुं थ:गु जीवनया स्वंगू दशकं मयाकयागु अमूल्य ई (ने.सं. १०७८-१११९) प्राध्यापन थें ज्या:गु पवित्र पेशाय् फुका दिल ।

प्राध्यापनया अलवा धूस्वाँजुं नेपा:या दिल्ली स्थित राजदुतावासया Cultural Attachey जुया: नेपा:या कुतनीतिज्ञया रूपय्नं सफलतापूर्वक छुं दँ ज्या याना दिल । थ:गु लजगा:या सिलसिलाय् धूस्वाँजुं विभिन्न राष्ट्रिय अन्तर्राष्ट्रिय सम्मेलन गोष्ठीनं सक्रिय पूर्वक ब्वतिकया दिल । (UNESCO) Nationl Commissions of (i) India (ii) Asia & Oceanic Countries या पर्यवेक्षकजुया विभिन्न कन्फ्रेनसय् ब्वतिकया दिलसा, भारतया Vardha जूगु नागरी लिपी सम्बन्धी सम्मेलनय् नेपा:या प्रतिनिधिपिनिगु नेतृत्व याना दिल । अथे हे भारतय् जूगु छगूगु व स्वंगूगु हिन्दी सम्मेलनय् नेपा:या पाखें पर्यवेक्षक जुया ब्वतिकया दिल । ढाकाय् जूगु World Buddhist Civilization व मेगु First SAARC History Conference नं वयक्लं नेपा:या प्रतिनिधि मण्डलया छम्ह दुज कथं ब्वतिकया दिल थ्व हे क्रमय् वयक्लं भारत अतिरिक्त अमेरिका, रुस, इटली, बंगलादेश आदि देशया भ्रमण याना दी खन । व भ्रमणं वयक:यात '**मोरेभिया**' '**अम्रिताप्रितम**' थें ज्या:पिं महान उपन्यासकारपिं नाप बिचा:या कालबिल यायेगु शुभ औसर नं चूलाका बिल ।

३. लेखकीय जीवन :-

धूस्वाँया प्राध्यापकीय जीवनया नापनापं लेखकीय जीवन नितां रथया निचा: घ:चा: थें नाप नापं न्ह्या:गु खनेदु । प्राध्यापन पेशाय् संलग्न जुइ न्ह्य: हे वयक: छम्ह प्रतिष्ठितम्ह लेखकया रुपय् परिचित जुइधुंकूगु ख: । भ्मीदँया उमेरय् हे तत्कालीन भारतया बिहारं पिदनीगु **बालक** नांगु पत्रिकाय् हिन्दी भाषं कविता च्वया: वयक्लं थ:गु भावी लेखकीय प्रतिभाया परिचय बिया दिल । लिपा नेपालभाषं **धर्मोदय, पासा, नेपाल** आदि पत्रिकाय् कविता च्वयेगु याना दिल। नेपालभाषाया कविताया अतिरिक्त वयक्लं ने.सं. १०७० पाखे अलावादं पिदनीगु **कहानी** बनारसं पिदनीगु **आज** पत्रिकाय् नं हिन्दीं आपालं कविता च्वयादीगु दु । उगु इलय् विदेशय् अध्ययन यानाच्वंपिं लेखकपिं जाना स्वंगु **च्वसापासा** नांगु संस्थाया संस्थापक दुज:पिं मध्ये वयक: नं छम्ह ख:। **च्वसापासाया** स्थापनां वयक:यात नेपालभाषा लेखन पाखे आकृष्ट या:गु खनेदु । बहुमुखी प्रतिभाया धनि धूस्वाँ नं कविताया नाप नापं बाखं अनं नाटक च्वयेगु याना दिल । थुकथं छगू दशकं मयाक निरन्तर रुपं साहित्यया विविध विधाय् विविध भासं थ:गु बहुआयामिक

लेखकीय व्यक्तित्वया परिचय बियाभ्का:म्ह धूस्वाँनं ने.सं. १०७४ पाखे 'मिसा' उपन्यासया प्रकाशनं निसें थ:गु च्वसा थ्व विधाय् थातं तया दिल धासां ज्यू । मिसांयां ल्यू, मतिना, पासा, गंकी याना छगूयां ल्यू मेगु उपन्यास वयक:या पिदन । वयक्लं नेपालभाषं बाहेक नेपाली, हिन्दी, अंग्रेजी भासं च्वयेगु याना दीगु दु । थौं वयक:या कृति चेक, बुल्गेरियन, पञ्जाबि, जापानी भाषां आदितकं अनुवाद जुइधुंकूगु दु । आ:तकया दुने थुकथं नेपालभाषाया विविध भाषाय् अनुवाद जूगु सफूत धूस्वाँया उपन्यास हे ख: । वयक:या आ:तक प्रकाशित जुइधुंकूगु कृतिया धल: थथे ख:-

१) बाखं पुच: (नेपालभाषं)

१. न्याफ्व: स्वाँ (१०७०)

२. ब्वाला (१०७४)

३. मूस्वाँ

२) नाटक (नेपालभाषं)

१. त्रिवेणी (छ्धा: प्याखं (१०७२)

२. ह्याउँ निभालं (१०७६)

३. नाटक (नेपाली)

३) हिमाल क्रन्दन (१०७१)

४) उपन्यास

क) नेपालभाषं

१. मिसा (१०७४) २. मतिना (१०७७) ३. पासा (१०७८) ४. गंकी (१०७८) ५. मय्जु (१०७९) ६. पल्पसा (१०७९) ७. फिस:या लिस: (१०८६) ८. माखा (१०८९) ९. जि भ्वातिं जि सत: (११००) १०. अगति (११०२) ११. निभा: (११०५) १२. तिसा (१११३)

ख) हिन्दी

१) मैदासी मै सराय (१९७४), २) रेत की दरार (१९७५), ३) जलजला (१९७६), ४) गंकी

ग) नेपाली

१) गंकी (२०२०) नेपालभाषं अनुदित, २) अग्निगर्भ, ३) दीपा (२०४६), ४) खरानीको बस्ती (२०४६), ५) मंगा: (२०४७)

घ) अंग्रेजी

The Eclipse

The Lotus and The Flame (प्रबन्ध)

ङ) बुल्गेरियन भाषाय्

निभा:

ख) चेक भाषाय्

मै दासी मै सराय्

छ) जापानी

जलजला

थुकथं धूस्वाँया लेखकीय जीवनयात मूल्याङ्कन यायेबले वय्क:या दकले सफल दकले सशक्तगु लेखन क्षेत्र उपन्यास जूगु दु । वय्कलं विविध भासं उपन्यास च्वया दीसां वय्क:या उपन्यास दकले अप्व: नेपालभाषं हे पिदंगु दु अले उपन्यासकारया रुपय् नं धूस्वाँ दकले अप्व: नेपालभाषा साहित्यय् हे चर्चित परिचित जूगु दु । नेपालभाषा साहित्यय् थौं धूस्वाँ धायेबले उपन्यासया छगू पयार्यवाची नां जुइधुंकूगु दु । धूस्वाँ लुमने वं, उपन्यास मिखाय् लुया वइगु मानसिकता भीके ब्वलने धुंकूगु दु । स्वी स्वदँ न्ह्य: निसें निरन्तर रुपं उपन्यासय् ल्हा: न्ह्याका दीम्ह धूस्वाँजु नेपालभाषां दकले न्हापां दकले अप्व: उपन्यास च्वयादीम्ह उपन्यासकार कथं जक मखु विश्व साहित्यय् पिदंगु न्हू न्हूगु प्रवाह प्रयोग नेपालभाषा साहित्यय् दुत हया नेपालभाषाया उपन्यास विधायात विश्व साहित्यया मापदण्ड कथं न्ह्याकादीम्ह उपन्यासकार, अझ विविध भासं थ:गु उपन्यासयात अनुवाद याका: मेपिंत नं नेपालभाषा उपन्यासया परिचय बियादीम्ह उपन्यासकारया रुपय्नं मूल्याङ्कन यायेगु जूगु दु । जिं थ:गु अनुवभ व मनं छु खन वहे जिं च्वया धयादीम्ह निर्भिक स्पष्टवादी धूस्वाँ नं मध्यम वर्गीय नेवा: समाजया परिवेशय् उपन्यास ज्याना: मनूया प्रेम रति घृणा थें ज्या:गु शाश्वत भावनायात ब्वयादीगु दुसा मेखेर पात्रतय्गु चेतन मनया जक मखु अर्ध चेतन मन, अझ अचेतन मनयात तकं शूक्ष्म रुपं विश्लेषण याना: थौंया मनूयात अझ अप्व: ध्वाथ्वीक ब्वयेगु परिपाटी नेपालभाषा साहित्यय् शुरु याना दीगु दु । समाजय् विद्यमान अनेक विकृति, विसंगतितय्गु भण्डाफोर यायेगु छगू सवल सशक्तगु माध्यमया रुपय्नं धूस्वाँजुं उपन्यासयात छ्यला दीगु दु । गथे छु च्व:सा अप्व: सफू चुइ, पाठकतय् यइ, धयागु धारणा कया धूस्वाँ नं गुगु नं उपन्यास च्वया मदी । जीवन व जगत प्रतिया तिक्ष्ण अनुभूतिं हे वय्क:या उपन्यासयात विषयभूमि चूलाका ब्यूगु दु, च्वसा न्ह्याके ब्यूगु दु । उपन्यासया नियम व विधानया परीधिइ सीमित जुया: उपन्यास च्वयेगु चेष्ठा धूस्वाँनं याना मदी । इमान्दारिता यथार्थता, बौद्धिकता ब्वयेगु क्रमय् औपन्यासिक कलाय् घा:पा: ला:सां तकं वय्कलं च्यूता: तयामदी । धूस्वाँयात छम्ह Feminist Writer धा:सां ज्यू । वय्कलं गुलिनं उपन्यास च्वयादिल फुक धयाथें उपन्यासया पात्रत मिसा हे जूगु दु व नं त्यासेपिं हे अंमिगु मानसिक, भौतिक स्थिति ब्वयेगु हे उपन्यासकारया मू चेष्टा जूगु दु । वय्कलं थ:गु उपन्यासया नकिंत स्वाभिमानि, आत्मभिमानी, अहम् प्रति गाकं सचेतपिं याना:

क्यनात:सां अपिं समाज, परिवार पाखें शोषण जुयाच्वंपिं कथं क्यना: थौंया समाजय् मिसातय्गु वास्तविक स्थितिबोध यायेगुली धूस्वाँ सफल जूगु दु । वय्कलं थ:गु उपन्यासय् मिसा पात्रतय्त गुलि माया यानादी उलिहे मिजं पात्रतय्त स्वार्थी घृणित रुपय् ब्वयादी । मिसा छम्ह च्य: मखु, कतांमन्हि मखु मिजंतय् गुलि अधिकार दु, मिसातय् नं उलिहे अधिकार दु धका: मिसातय्गु समान अधिकारया निर्ति स: तइम्ह उपन्यासकार थ्वय्क: ख: । अथे हे धूस्वाँया उपन्यासया मू तातुना सत्ययात ब्वयेगु तथ्ययात उलेगु खया:नं नेवा: समाज नेवा: संस्कृति उपन्यासया अन्तरंग अंग थें जुया: स्वजातिय पहिचान, ल्यें ल्यें पुया च्वनीगु वय्क:या छगू औपन्यासिक कला ख: । जीवन व जगतयात सतिक क्वथीक स्वया: थुकिया शूक्ष्म से शूक्ष्म रुपया वर्णन् विश्लेषण याना: ब्वमिपिनिगु नुगलय् छगू अमित छाप लाकेगु थ्वय्क:या उपन्यासया मेगु विशेषता जूगु दु । थम्हं अनुभव यानागु जिन्दगीया विसंगति, कुण्ठा, घाटप्रतिघाट प्रति पाठकतय्गु समवेदना थने फुगुलिं हे धूस्वाँ उपन्यासकारया रुपय् सफल जुइफुगु ख: ।

४. साहित्यिक क्रियाकलाप :-

धूस्वाँजुं केवल साहित्यया रचना याना: जक मखु, विविध साहित्यिक संघ संस्थाया दुज: जुया: नं देया साहित्य उत्थानया ज्याय् तिब: बियादीगु दु । वय्क: **च्वसापासाया** छम्ह संस्थापक दुज: ख: । **च्वसापासाया** अध्यक्ष प्रेम बहादुरया निधन लिपा छुं ई तक च्वसापासाया अध्यक्ष जुया: नं कार्यभार क्वबुया दिल । अथे हे वय्कलं नेपाल स्थित **Afro-Asian Writers** तय्गु संस्थाया अध्यक्ष जुया नं छुं ई तक ज्या यानादीगु दु । थौंकन्हे वय्क: **साहित्यकार संघया** छम्ह दुज: ख:सा **नेपाल राजकीय प्रज्ञा प्रतिस्थानया** दुजलय् नं मनोनित जुया: ज्या यानादी धुंकूगु दु ।

विभिन्न साहित्यिक संघ संस्थाया दुज: जक जुया मदिसे देया साहित्यिक गतिविधि न्ह्याकेगु निर्ति प्रोत्साहन बी कथं वय्कलं विभिन्न पुरस्कारया नं स्थापना याना दीगु दु । थथे स्थापना याना दीगु सिरपा: ख: -

(क) मानकाजि सिरपा:- थ्व नेपालभाषा क्षेत्रय् छगू त:जिगु सिरपा: जक मजुसे छगू न्हू कथंयागु सिरपा: नं ख: । थौंतक, नेपालभाषाया ख्यलय् गुलि नं सिरपा: या नीस्वनेगु जुल फुक्क धयाथें साहित्यकारपिंत साहित्यिक गतिविधि न्ह्याकूगु निर्ति जक वीगु ख: । तर थ्व नीन्याद्व: दांया मानकाजि सिरपा: नेपालभाषाया निर्ति ज्या यानाच्वंपिं कार्यकर्तातय्त बीगु सिरपा: ख: । थ्व सिरपा: ल:ल्हायेगु ज्या थ्व हे ने.सं. १११४ म्ह पुजा कुन्हुनिसें शुरु जूगु ख: ।

(ख) गंकी बसुन्धरा सिरपा:- वय्क:या बहुचर्चित उपन्यास **गंकी** व वय्क:यात उपन्यास च्वयेगुली न्ह्याबलें ह:पा: बियावंम्ह वय्क:या मदुम्ह जहान **बसुन्धराया** नामं नीस्वंगु पुरस्कार ख: । नेपा:या उपन्यास क्षेत्रय् न्हूगु आयाम शुरु या:म्ह उपन्यासकारयात

प्रदान याइगु थ्व सिरपा: ख: ।

(ग) दानमाया प्रतिभा पुरस्कार :- थ: मां दानमायाया नामं नीस्वंगु थ्व **दानमाया प्रतिभा पुरस्कार** फिद्व: दांया ख: । मांया थ:छें पूर्व १ नम्बर जूगुलिं, साहित्य, संस्कृति इतिहास आदि सम्बन्धी उल्लेखनीय ज्या यानावंपिं पूर्व १ नम्बरया वासिन्दापिंत बीगु सिरपा: थ्व **'दानमाया सिरपा:'** ख: ।

(घ) विश्वभूमि पुरस्कार :- **विश्वभूमि** नांगु नेपालभाषा न्हि पौलय् प्रकाशित जूगु दकले उत्कृष्ट लेखया लेखकयात बीगु न्याद्व: दांया सिरपा: ख: ।

थुकथं प्राध्यापन थें ज्या:गु छगू निश्चित जक आम्दानि जुइगु पेशा ज्वना: नं अफ थौंकन्हे व पेशां अवकाश प्राप्त जुइ धुंका: नं थुलिमछि रकमया थ्व:तामछि सिरपा: छम्ह हे व्यक्तिं स्वनेगु धैगु कम महत्त्वया खँ मखु । थ्व धूस्वाँया भाषा, साहित्य, संस्कृतिप्रतिया समर्पन ख: मतिनाया दसु ख: ।

(५) मान पदक :- धूस्वाँ साय्मि छम्ह सफल प्राध्यापक, भाग्यशाली लेखक नं ख: । वय्क:या गुलिखे विद्यार्थीपिं थौं प्राध्यापक, इतिहासकार, सांस्कृतिविद्, वकिल जुइधुंकूगु दुसा वय्क:या प्राध्यापन ज्यायात कदर याना: श्री ५ या सरकारं वय्क:यात **गोरखा दक्षिण बाहु** मान पदवीं नं प्रदान या:गु दु । अथे हे वय्क:या उपन्यासकारया व्यक्तित्वयात कदर यासे च्वसापासां निक:तक **श्रेष्ठ सिरपा:** प्रदान या:गु दु । थथे श्रेष्ठ सिरपा: प्राप्त जूगु वय्क:या उपन्यास ख:, **'मिसा'** **'पासा'** । वय्क:या लेखन प्रतिभायात, मूल्याङ्कन यासे वय्क:यात **'साहित्य सुता'** थें ज्या:गु साहित्यिक सम्मान नं **च्वसापासा** द्यछा:गु दुसा नेपालभाषा परिषदं **भाषा जवा:** । थुलिजक मखु थ:गु प्राध्यापन लजगालय् अवकाश प्राप्त जुइधुंका: हानं **नेपाल राजकिय प्रज्ञाप्रतिष्ठानया** दुज: थें ज्या:गु सम्मानित पदय् मनोनित जुया: भाषा साहित्य उत्थानया ज्याय् संलग्न जुइखंगु दु । थुकथं थ:गु जीवनकालय् हे उलिमछि थ:गु सफू पिकाये खंगु, थ:गु सफूया चर्चा परिचर्चा जूगु थम्हं हे स्वयेखंगु, थ:गु साहित्यिक प्रतिभाया कदर स्वरुप मान, पदक प्राप्त याये खंगु, देया छम्ह प्रतिष्ठित लेखक कथं प्रतिष्ठापित जुइखंगु वय्क:या लेखकीय जीवनया त:धंगु सफलता ख: । उकिं धूस्वाँ नेपा:या छम्ह भाग्यमानि लेखक ख:, थथे हे वय्क:या जीवनय् सफलता प्राप्त जुयां च्वनेमा वय्क:या च्वसा न्ह्यावलें न्ह्यानांच्वनेमा ।

धूस्वाँया निभा: उपन्यासय् छभ्रा:

जि थ:गु अनुभव व मनं छु खन वहे जिं च्वया धाइम्ह धूस्वाँ सायमिजु थौं नेपालभाषा साहित्यया इतिहासया छगू अध्याय जुइ धुंकूगु दु । धूस्वां नेपालभाषाय् दकले न्हापां दकले अप्व: उपन्यास च्वयादीम्ह उपन्यासकार जक मजुसे विश्व साहित्यय् पिदंगु न्हू न्हूगु प्रभाव प्रयोग नेपालभाषा साहित्यय् दुत हयेगुया नापं थ:गु हे मौलिक रुप बिया: नेपालभाषाया उपन्यास विधायात विश्व-साहित्यया मापदण्ड कथं न्ह्याकादीम्ह उपन्यासकार नं ख: । न्हापां कविता, बाखं, नाटक विधाय् ल्हा: न्ह्याके धुंका: तिनि धूस्वाँजुं उपन्यास विधाय् थ:गु च्वसा थातं तयादीगु खनेदु । स्वी च्यादँ न्ह्य: निसें निरन्तर रूपं उपन्यास विधाय् ल्हा: न्ह्याकादीम्ह धूस्वाँया थौंतकया दुने नेपाली, हिन्दी व अंग्रेजी भाषं याना: नीगु उपन्यास पिदने धुंकूगु दु । थथे पिदंगु उपन्यास मध्ये दकले अप्व: नेपालभाषं पिदंगु दुसा उपन्यासकारया रूपय्नं धूस्वां दकले अप्व: नोपलभाषा साहित्यय् हे चर्चित परिचित जूगु दु । वयूक:या नेपालभाषं पिदंगु उपन्यासया नां धल: ख:-

१)	मिसा	- १०७४	२)	मतिना	- १०७७
३)	पासा	- १०७८	४)	गंकी	- १०७८
५)	मयजु	- १०७९	६)	पल्पसा	- १०७९
७)	फिस:या लिस:	- १०८६	८)	माखा	- १०८९

आदि

"बाखनय् वृहत्त जीवनयात ब्वयेगु सम्भव मजूगुलिं हे जिं उपन्यासयात थ: नाला:गु ख: धयादीम्ह धूस्वाँया उपन्यास ब्वनेबले भ्रीत अनुभव जूव: थौंया मनूया जीवन वया परिवेश भ्रीसं मनं तुनाथें सरल व शुललीत मजू । प्यखेरं हय भुनाच्वंगु विसंगति कुण्ठाघाट प्रतिघाटं याना: मनूया जिन्दगी स्वत्तुमत्तु स्वयाच्वंगु दु नित्तुमत्तु निनाच्वंगु दु ।

स्वान्त सुखाययया भावनां बा गथें वा छु च्व:सा उप्पो सफू चुइ धयागु धारणां धूस्वाँ नं गबले उपन्यास च्वया मदी । इमान्दारिता, यथार्थता, बौद्धिकता ध्वयूक:या उपन्यासया गुण ख: । जीवन व जगतयात सत्तिक क्वथीक स्वया: थुकिया शूक्ष्म से शूक्ष्म रुपया वर्णन् विश्लेषण याना: ब्वमिपिनिगु नुगलय् छगू अमित छाप लाकेफुगु ध्वयूक:या उपन्यास या विशेषता ख: । थ:म्हं अनुभव यानागु जिन्दगीया विसंगति,

कुष्ठा, घाट प्रतिघाट प्रति पाठकतय्‌गु सम्बेदना थनेफुगुलिं हे धूस्वाँ उपन्यासकारया रूपय् सफल जुइ फुगु ख: । धूस्वाँयाके दुगु लेखन सशक्तता,सम्प्रेषणिक प्रभाव, तथा सृजनात्मक अभिव्यक्तिया मूल आधार वयक:या अनुभवयां तीव्रता ख:, शूक्ष्मता ख: ।

निक:तक श्रेष्ठ सिरपा: त्याकादी धुंकूम्ह धूस्वाँया नेपालभाषाय् पिदंगु उपन्यास मध्ये भिंछ्गूगु त्वाथ निभा: (११०५) उपन्यास ख: । धूस्वांया म्हिग:, म्हीगया उपन्यासया तुलनाय् विषयवस्तु, प्रस्तुति, शैली अफ जीवन प्रतिया दृष्टिकोणं तकं थ्व निभा: उपन्यास आपालं पा:गु खनेदु । धाथें धूस्वांया निंतिं जक ध्व निभा: उपन्यास न्हूगु प्रयोग मजुसे नेपालभाषाया नितिं नं छ्गू न्हूगु प्रयोग जुया ब्यूगु दु । च्यागू द्या याना: च्वयात:गु निभा: उपन्यास, रूपया दृष्टिं धूस्वाँया न्हापा न्हापाया उपन्यास थें छ्गू चरित्र प्रधान मनोवैज्ञानिक उपन्यास ख: । तर छम्ह हे पात्रं उपन्यासया फुक्कं बाखं कनाच्वं कथं मन्‍त्याकुसे, अत: अत: याना: छक: उपन्यासया नाय: नं छक: नकिंनं बाखं कंका: उपन्यास न्‍त्याका त:गु दु । फलस्वरुप उपन्यासया सम्पूर्ण बाखं छम्ह हे पात्रया म्हुतुं न्यना च्वनेम्वा:ल छम्ह हे पात्रया पाखेंजक उपन्यासया मेपिं पात्र त म्हसीका च्वनेम्वा:ल । अले धूस्वांया न्हापा न्हापाया उपन्यास थें सार रूपय् छम्ह जक पात्र उपन्यासया मूल नायिकाया बाखं मजुसे छ्गू हे आजु तातुनाच्वंपिं निम्ह पात्र जीवन व सितुया बाखं हे निभा: उपन्यास जुया बिल । मनोवैज्ञानिक उपन्यासया नातां न्हापा न्हापाया उपन्यासय् थें ध्व निभा: उपन्यासय् नं घटनात तसकं हे म्ह, वनं कथं हंक न्‍त्यानाच्वंगु मदु, त्वा: त्वा: द: अत: अत: गा: । अले घटनातय्‌गु विकासक्रम नं खुगूगु द्यातकला तसकं हे शिथील कथं न्‍त्या:गु खनेदु । उपन्यासया अप्व: भागला पात्रतय्‌गु चीचा धंगु ज्या खँ, क्रियाकलापय् अप्व: तक्यंगु दु । पात्रतय्‌सं याइगु ज्याखँ स्वया:नं अमिसं याइगु बिचा: अमिगु द्वन्द्व अन्तद्वन्द्वयात उपन्यासय् ब्वयेगु अप्व: ज्या जूगु दु ।

देशय् जुयाच्वंगु अन्या: अत्याचार, दमन, घूसखोरी, कानूनी असमानता, नातावाद कृपावाद आदि विकृतितय्‌गु परिवन्दय् लाना:नं उकिइ थ:त समर्पण मयासे थ:गु सिद्धान्तय् अटल जुइगु कुतलय् लाना च्वंम्ह जीवन दाइ हे ध्व निभा: उपन्यासया नाय: ख: । ध्व उपन्यास कथं मू पात्र जीवन दाइ थ:गु परिवार थ:गु जागीर थ:गु शहरी जीवन पाखें विरक्त जुया: थ: वाल्यकाल बितये जूगु मामाया गामय् वइ । मां मदुम्ह जीवनदाइ मांया सिचुगु मतिना कायेगु नितिं जक मामाया थाय् व:गु मजुसे, शहरी जीवन गन मनूया मूल्याङ्कन वया व्यक्तित्वं मखु पदं याइ, पारिवारिक जीवन गन भा:तया मूल्याङ्कन वया मतिनां मखु वया तलवं जुइ, थज्या:गु जीवन पाखें पलायन जुया: गामय् व:गु ख: । तर ध्व पलायन सदांया निंतिं मखुसे संघर्षया नितिं शक्ति संचय यायेत छ्गू कथं विश्राम जक ख: । अन गामय् जीवन दाइया मामा दु । मामाया म्हुयाय्

रचना दु । अझ बुइसाथं मां सीम्ह जीवन दाइयात दूरुत्वंकूम्ह मामाया छेँ लिक्क च्वंम्ह त:मां दु,वया म्ह्याय् सितु दु । नाताया हिसाबं जीवन दाइया निर्ति सितु व रचना केहें धायेमा:पिं ख:, तर थथे खया नं अमिसं जीवनयात दाजु कथं मखु मिजं कथं खंका च्वंनी । फलस्वरुप रचना, सितु निम्हस्यां गुलिफत उलि जीवनयात थ:पाखे सालेगु चेष्ठा याइ । थथे जीवनयात थ:पाखे सालेगु कुत: यानाच्वंपिं सितु व रचनां छम्हस्यां मेम्हेसित इर्ष्या याना च्वनी, दाह यानाच्वनी । थ्वहे कथं मफुम्ह जीवनयात छम्ह नर्सया नातां सितुं या:गु उपचार तकं रचनाया निर्ति इर्ष्याया मि जुइ । अथे हे सितुया नं जि जक जिउसा रचनायात छु जक धाये मा:से मव: । थुकथं फ्राइडया यौन मनोवैज्ञानिक सिद्धान्तया प्रतिपादन थ्व निभा उपन्यासय् सरल व स्वभाविक ढङ्ग जूगु दु ।

राष्ट्रया कुं कुलामय् न्यना वने धुंकूगु गुण्डागर्दी, भ्रष्टाचार आदि पाखें मामाया गां जक नं अलग्ग मजूगु जुयाच्वनी । फलस्वरुप जीवन गामय् च्वना: नं वं मानसिक शान्ति प्राप्त याये फै मखु । अझ जीवनदाइया जीवनय् रचना व सितुया प्रवेशं झन वँय् पह:हया बिइ । उपन्यासय् जीवनया रचना प्रति ला आकर्षणया छुं प्रतिक्रिया खनेमदु तर सितु प्रति गाकं सम्वेदनशील खनेदु । **"सितुयात नापलायृत जि छाय् थथे हथायृचा:गु ?...... गुलिं हे बांला:म्ह ? ...... कवंचा थें च्वंक क्वेंय् खनेदुगु ब्यूटी वोन हँ"** (पौ ६९-७०) आदि जीवनदाइया खँपुं जीवनं सितुयात केँहेया मिखां स्वया:नं छम्ह मिसाया मिखां स्वयाच्वंगु स्पष्ट जू । उकिं हे जीवनया चेतन मनं सितुयात तापाकेगु कुत: या:सां वयागु अचेतन, अर्ध चेतन मनं थथे याके मब्यू । अथे हे सितुं नं, रचनाया परिवारया, सितु जीवनदाइनाप सतीगु मय: धयागु सिया:नं, जीवनदाइ नं सितुयात सतिके ग्या: धैगु थुया:नं जीवन दाइ पाखे व तापाय् मफु । सितुया म्ह मखुसां मन जीवनदाइया किपालु लिसे लिसें हे न्ह्याना च्वनी । थुकथं धूस्वाँनं थ:गु न्हापा न्हापायागु उपन्यासय् थं फ्रायडया यौन सम्बन्धी सिद्धान्तया प्रतिपादन जक मखु मनूया अर्ध चेतन, अचेतन मनय् च्वंगु भावना क्यनेगु अर्थात् सुं पात्रं न्ह्यपुं विचा: याइगु इच्छा भावना आदि जक मखु कि थ:त हे बुका दुनेनिसें वइगु तीव्र भावना क्यनेगु ज्या नं थ्व निभा: उपन्यासय् याना दीगु दु ।

उपन्यासया खुगू द्या तकला जीवन व सितुया मनय् लूगु थीथीं सम्वेदनातयृगु प्रस्तुति व अमिगु निगतिगु क्रियाकलापतयृगु चित्रण वर्णन् कथं न्ह्याना च्वनी । न्हयृगूगु द्या ध्यंका: उपन्यासया गतिइ तिव्रता वइ, पात्रतयृगु क्रियाकलापय् गतिशीलता खनेदइ । उपन्यासकार धूस्वांनं भ्री पाठकतयृगु ध्यान गुखे पाखे ब्वाकात:गु ख:, भ्रीत छु परिकल्पना याकात:गु ख:; न्हयृगूगु द्या ध्यंका: उकिया भ्रीसं मती हे मतया कथंयागु वास्तविकता उला: भ्री पाठकतयृत आतांहाँ याना बिइ । खुगूगु द्या तक भ्रीसं सितु व जीवनदाइया सम्बन्धयात य:त्य:या सम्बन्ध कथं गुगु थुइका च्वनागु ख:, जब

सितुं जीवनदाइयात च्वःगु पौ भीसं खनिइ भीगु परिकल्पना गलत सावित जुइ । सितुया जीवनदाइ प्रतिया आशक्तिया कारणया रहस्योद्घाटन जइ । सितुं जीवनदाइयात थःगु हृदयलय् थाय् बिया च्वंगुया कारण व नाप शारीरिक सम्बन्ध तयेगु इच्छां मखु। . दे न्यंक न्यना च्वंगु विसंगति विकृतिपाखें हीमी चायाः पलायन जीवन हनाच्वंम्ह जीवनदाइयात थातय् हयाः वया दिनाच्वंगु लेखकीय प्रतिभायात ग्वाकाः विद्यमान राष्ट्रिय समस्या निराकरणया निंतिं संघर्षया वातावरण सृजना यायेगु उद्देश्यं खः । गुगु खँ सितुं थुकथं च्वयातःगु दु - **"थ्व पलायनया जीवनय् पलायन यानाः दाइयात थें गुलिसित ख्वाः पाः तयेकाः त्या त्या याना च्वंपिंत प्यदंक पालेत थज्याःपिनिगु ख्वाःपाः दाइनं उलाबी माल । दाइया नुगः खँ पिथने माल । दाइया नुगः खँ युगया सः खः...... जि केंहें प्रति भचाजक नं मतिना दुसा दिना च्वंम्ह......म्वाकाब्यू । दाइया जीवन हे थुकी दु...थःत मखुसां जितः म्वाकातयेत** ......(पौ-८०) जीवन दाइथे सितु सृजनशील प्रतिभाशाली बौद्धिक व्यक्तित्व मखुसां छम्ह चेतनशलि मिसा खः । अभ थःगु समाज, अफिस, परिवारय् शोषित जुयाच्वनेमाःम्ह मिसा खः । जीवन दाइथें ज्यःपिं प्रतिभाशाली सशक्तपिं च्वमिपिनिगु च्वसांजक जनताय् धाथें चेतना थने फइ, देशय् विद्यमान शोषण, दमन, घूसखोरी, तस्करी, नातावाद, कृपावाद आदियें ज्यःगु विसंगतितय्गु विरोधय् क्रान्तिकारी अभियान न्ह्याके, फइ धैगु सितुया विश्वास खः । थज्याःगु हे आस्था व विश्वासया कारणं सितु जीवनदाइ प्रति आशक्त जूगु खः धैगु खँ स्पष्ट जुइ ।

सितुया हे उत्प्रेरणा कथं जीवनया जीवनय् निभाः लुइ, आत्मबल पिदनी । अले पलायन ज़ीवनयात हाकुतिनाः थःगु लेखकीय जीवनय् लिहाँ वइ । संघर्षया लँय् पलाःछीगु तातुनाः थःगु सशक्तगु च्वसा हानं न्ह्याकी गुकियात च्वमिं थथे न्ह्यब्वयादीगु दु । **"मुनाच्वंगु जःया किचलय् जीवनदाइया च्वसा मदिक्क न्ह्याना च्वन । छथी खसु चिच्चाः वना वन । छगू धकिं उलावन । छप्वः मुखू स्वां छगू न्हूगु पलाःया । चालावंगु लुखाद्वाः ह्यूपाः या । हस्ताक्षर किनावयाच्वंगु चुनौति पूर्ण वया ल्हाः मिखाय् लयताःया खुसिवाः । लिहाँ वइम्हेसिया जिगु प्रत्येक पलाख इलं मिखा कना हःगु चाल । छगू आस्था ब्वलना विश्वासया छप्वः तप्वः स्वां ह्वल- युद्ध ग्वानाच्वन । संघर्ष न्ह्यानाच्वन (पौ-९०)।थुकथं छम्ह सशक्तम्ह च्वमिया च्वसां क्रान्तिया वातावरण सृजना यायेफु, देशय् ह्यूपाः हयेफु धैगु क्यनाः थौंया च्वमिपिनिगु निर्तिं छगू प्रेरणा उत्साह जक मखु मार्ग दर्शन तकं थ्व निभाः उपन्यासं ब्यूगु दु** । अथे हे च्वमिया मिसा मतिना प्रतिया धारणा नं थ्व उपन्यासय् उलि हे स्पष्ट जू । मिसा जातियात न्ह्यावेलं सद्भावना व सम्मानया मिखां स्वयादीम्ह धूस्वांजुं छम्ह मिसा छम्ह मिजंया निर्तिं वासनाया साधन जक मखु जीवनया मार्ग दर्शक खः, शक्तिया परिचालक खः, प्रेरणाया

स्रोत ख: धका: उपन्यासया नायिका सितु पाखें मिसा सम्बन्धी थ:गु दृष्टिकोण क्यना त:गु दुसा धाथेंगु मतिना हृदय हृदयया जुइ यौन तृप्तिइ जक मतिना कयेकुना च्वनी मखु । थ: य:म्हेसित ख:गु भिंगु लँय् पला: छिका: वयागु प्रतिभायात समाज राष्ट्र हीतया नितिं छ्वययेकेगु हे मतिनाया धर्म ख: धका मतिना सम्बन्धी च्वमिया दृष्टिकोण नं ध्व उपन्यासय् स्पष्ट रुपं न्ह्यब्वयात:गु दु ।

जीवनयात दकले चकंक सतिक ब्वयेछिंगु साहित्यिक विधा हे उपन्यास जूगुलिं ध्व निभा: उपन्यासय् नं उपन्यासया कथावस्तु नाप उलि सम्बन्धित हे मजूसां विविध स्वभावयापिं विविध क्षेत्रयापिं पात्रत न्ह्यब्वया जीवनयात ध्वाथ्वीक ब्वयेगु कुत: च्वमिं याना दीगु दु । मामाया भा:त, हस्पितलया रिसेप्सनिष्ट आदि थज्यापिं हे उपन्यासया कथावस्तुनाप सम्बन्धित मजूपिं पात्रत जूसां च्वमिं थौंया समाजया वास्तविकता, यर्थाथता ब्वयेगु नितिं न्हयब्वयात:पिं पात्रत ख: । धूस्वाँया न्हापा न्हापाया उपन्यासय् थें ध्व निभा: नं चरित्र प्रधान उपन्यास खया नं केवल चरित्रतय्गु मनया शूक्ष्म विशलेषणय् जक च्वमि केन्द्रित मजुसे अमिगु चेतना गतिविधियात निर्धारित याइगु थौंया राजनैतिक, सामाजिक, आर्थिक, परिवेशयात ब्वयेगुली नं धूस्वाँ नं उलि हे च्यूता: तयादीगु खनेदु । ध्व उपन्यासय् मू पात्र जीवन गुम्हसित छम्ह सम्वेदनशील, स्वाभिमानि, सचेत बौद्धिक पात्रकथं न्ह्यब्वयातल वास्तवय् ध्व लेखक स्वयम् ख:, धूस्वां ख: । अले जीवनया अन्तस्करणं खंगु वर्तमान राष्ट्रिय समस्या- नियम दयेकीपिसं नियम पालन यायेम्वा:गु, थौंया नियम कानून केवल गरीब बेसाहारातय्त जक लागु जुइगु, राष्ट्रिय भावनाया थासय् व्यक्तिवादी भावनां थाय्कया ह:गु, विकासया नामय् द्व:ने छ्व: जक पर्के थें जुयाव:गु,पवित्र शिक्षण संस्थात तकं भ्रष्टाचार नाफाखोरीतय्गु व्यापारिक संस्था जूवंगु, घूसखोरी, भ्रष्टाचार, चाकरी प्रथां लिनांली मफयेक हा:कया ह:गु, गुण्डा व गिरोहतय्गु राज जुयाव:गु आदि लेखक धूस्वांया अन्तस्करणं खंगु समस्या ख: । भ्री फुक्कस्यां भोगेयानाच्वनागु समस्या ख: । थथे छम्ह बौद्धिक पात्र जीवन पाखें थज्यागु समस्या न्ह्यब्वयेकात:गु गाकं स्वाभाविक जू, उद्देश्यपूर्ण जू । लेखकया न्हापा न्हापाया उपन्यासय् मिजं पात्रतय्त गुकथं नैतिकहीन, निष्क्रिय, निकम्वा आदि कथं निर्दयी पूर्वक न्ह्यब्वइगु ख: थज्यागु ज्या ध्व निभा: उपन्यासय् मजू । तर अथे खया नं लेखक धूस्वांया निंतिं मिसा पात्रत गुलि क्रियाशील सक्रिय उलि मिजं पात्रत मजू । ध्व उपन्यासया मू नकिं सितु नं धूस्वांया न्हापा न्हापाया उपन्यासया नकिंत थें स्वाभिमानि आत्माभिमानि अहम् प्रति गाकं सचेतम्ह खया नं फुक्कस्यां शोषण याका च्वनेमा:म्ह मिसा ख: । मिसा जूगुया नातां, ख्वा: मदुगुया नातां समाज थ: थितिं हेला याका: च्वनेमा:म्ह मिसाया समस्या, नर्सया समस्या, अभ्र जागीर नया: म्वाय्मा:पिं मिसातय्गु समस्या सितुं न्ह्यब्वया च्वंगु दु । तर सितुं धूस्वांया न्हापा न्हापाया उपन्यासया नकिंत थें दिवा स्वप्न जक

खनीपिं (माखा उपन्यासया नकिं) नैराश्यया खसुं भुंका: मृत्युयात जक पिया च्वनीपिं (जि भ्वाति जि सत:), मनं विद्रोह या:सां ज्या खँ छुं याना क्यनेमफुपिं (फिस:या लिस:) मखु । जीवन सीत मखु म्वायेत ख: म्वायेत संघर्ष यायेमा: धाइम्ह संघर्षशील मिसा सितु ख: । सितुं काय्‌या कमाइया आसद्या:पि मां बौपिंत लहीगु पारिवारिक जिम्मेवारी जक क्वबुया च्वंगु मखु, संभ्रौतानं यायेमफुम्ह सत्यया निंतिं संघर्ष नं यायेमफया द्वीविधाय् लानाच्वम्ह पलायन जुयाच्वंम्ह जीवनदाइया दिनाच्वंगु च्वसायात हानं न्ह्याका: संघर्षया रणभूमिइ पला: छीत ज: ब्यूगु दु,ब: ब्यूगु दु । उकिं थ्व उपन्यासय् सितुया भूमिका छम्ह साधारण मिसा कथं जक निर्वाह मजुसे संघर्षया निंतिं क्रान्तिया निंतिं जनचेतना थनीपिं, लँ क्यनीपिं सचेत क्रान्तिकारी मिसा कथं नं निर्वाह जूगु दु । उकिं जीवनया स्वया: सितुया भूमिका थ्व उपन्यासय् गाकं महत्त्वपूर्ण जू च्वछायेबह:जू ।

उपन्यास धयागु हे मनूया जीवनया बाखं जूगुलिं सुनं मनूया अध्ययन विश्लेषण जुइबले व नाप नापं तुं वया समाज परिवेश नं खने दैगु स्वाभाविक ख: । थ्वहे कथं निभा: उपन्यासय् खनेदुगु समाज नेवा: समाज ख:, नेवा: संस्कृति ख: खले थौंया विसंगतिपूर्ण परिवेश ख: । स्वयम्भू, त्रिपुरेश्वर, महांका:द्य: आदि काठमाडौंया स्थान विशेषया संकेट बिया: स्थानीय रंगं छीग कुत: उपन्यासय् खनेदुसां थ्व उपन्यासया अधिकांश धयाथें ज्याखं नां उल्लेख मजूगु छगू नेवा: गामय् जूगु कथं क्यनात:गु दु । खयेतला छुं नं समाज संस्कृति विशेष ब्वयेगु उद्देश्यं थ्व निभा: उपन्यासया संरचना जूगु मखु तर पात्रतय्‌गु चरित्र चित्रणय् यथार्थता हयेगु क्रमय्, जिन्दगीयात चकंक ब्वयेगु कुतलय् उपन्यासया अन्तरंग अंग थें जुया: निभा: उपन्यासय् नेवा: समाज, नेवा: संस्कृति पिलूव:गु दु गथे- बाजं थाना: सिथं हइगु, गुठियारतय्‌स सी वीगु, पिखालुखुइ च्वना: धौ बजि इनीगु, वँसि वँ प्वीगु, ख्वा:पा: तया: प्याखं हुइगु आदि । नेवा: समाज, नेवा: संस्कृतिइ ब्वलंम्ह अभ्र संस्कृति विषयया छम्ह विद्वान धूस्वाँ थथे स्वजातिय पहिचान थ:गु उपन्यासय् स्वचाकेगुली सफल जूगु दु ।

प्याखनं, बाखनं स्वया: उपन्यासं जीवनयात ध्वाथ्वीक ब्वयेफैगु महसूस याना: हे धूस्वांनं थ:गु च्वसा उपन्यासय् थातं तयादीगु ख: । उपन्यासय् पात्रतय्‌गु खँल्हाबल्हां जक मखु लेखक थ:हे वया: मा:गु खँ कं वये छिं, सपना कल्पना थें ज्य:गु दबुलिइ क्यने मछिंगु खँत नं अ:पुक क्यने छिं । तर अथे खया नं उपन्यासया सुं छम्ह पात्रं जक एकोहोरो तालं भाव व सम्वेदनायात हितिं ल: हायेके थें जक आपालं हायेका च्वन धा:सा उपन्यास न्ह्याक्व हे जीवनवादी, यथार्थवादी जूसां थौंया इलं भाय्‌मल्हा:पिं धैर्य मदुपिं ब्वमिपिंत उलि सालातये फैमखु । थज्या:गु हे छुं कमजोरी थ्व निभा: उपन्यासय् नं आभास जू । खयेतला उपन्यासय् न्ह्यब्वयात:गु अभिव्यक्तित तसकं हे यथार्थिक गहन व बौद्धिकपूर्ण जू । उपन्यासय् पात्रतय्‌सं याइगु सम्वाद, क्रियाकलाप पात्रतय्‌गु

मानसिक बौद्धिक क्षमता कथं व देशकाल सामाजिक परिवेश कथं पाय्छि जू । तर अथे खया नं थ्व उपन्यासया पात्रत-जीवन व सितु अभ्र विशेष याना: जीवनयात तसकं हे भावुक सम्वेदनशील याना: (खँयेतला लेखकत आपा: भावुक जुइगु ख:) एकोहोरो पहलं खँग्व: जक पाका: वहे वहे अनुभूतिया खँत जक आपालं आपा: न्ह्यब्वयेका त:गुलिं उपन्यास ब्व ब्वँ यंकेबले गुलि भ्री आकर्षित जुइमा:गु उलि जुइफुगु खनेमदु । अले पात्रत जीवन्तपिं जुया:नं गनं गनं अमिसं सोचे याइगु खँत सुद्धि बुद्धि दुपिसं सोचे याइगु थें मताया वये य: । अथे हे **निभा:** उपन्यासया भाषाशैली स्वयेबले धूस्वांया न्हापा न्हापाया उपन्यासया तुलनाय् गाकं परिमार्जित खनेदु तर गनं गनं छ्याय् निथाय् स्पष्ट रुपं भाव सम्प्रेशन मजूगु नं खनेदु गथे- **"सितुया निनि अजिया थ:गु छँयात बोक्सी धाइगु परिवार याम्ह जूसां जि मां तसकं य:"** (पौ-२४) आदि । गनं वाक्यया अर्थ स्पष्ट जूसां खँ पुया तात्पर्य स्पष्ट मजूगु नं दु गथे **"रचनाया परिवारया जक मखु बा:या नं मय: मां इमिथाय् वनीगु** (पौ-५४) रचनाया परिवार व सितुया परिवारया बैमनस्यया कारण छु ? यदि निगू परिवारया धाथें हे बैमनस्य दुगु ख:सा जीवनदाइयात सितुया मामं छाय् थ:गु दुरू त्वंका: लहीत ? थज्यागु न्ह्यस:या लिस: थ्व उपन्यासय् स्पष्ट मजू । मेगु छता खँ थ्व निभा: उपन्यास ब्वनेबले धूस्वां, उपन्यासकार स्वयानं कवि कथं मिखाय् लू । प्रचूर कल्पना,भाव विह्वलता, न्हू न्हूगु उपमा प्रतिकया छ्यला, लय् बद्धता थ्व उपन्यासया शैलीगत विशेषता ख: । उपन्यासय् न्ह्यब्वयात:गु लेखक धूस्वांया छगू छगू अभिव्यक्ति थौंया छपु छपु मुक्तक थें च्वं गथे- **"प्रत्येक मनूया नुगलय् अगिं मथ: लुया: मसान च्वानाच्वंगु दु । मनूया प्रत्येक क्षण थ:थ:गु मसान पाखे न्ह्याना च्वंगु दु -(पौ-३१)" जीवनया शून्यता तंकेत हूल मालेमा: थ:त हूलय् लाकेमा: थ:थाय् हूल' मुके सयेके मा: आदि** (पौ-१७)" थये उपन्यासय् च्वमि धूस्वांया भावुकता व बौद्धिकताया समिश्रणं जा:गु अभिव्यक्तित थुइकेत ला गबलें छ्भ्रा: हानं भ्रीसं बिचा: यायेमा: न्ह्यपुयात छक: परिश्रम याकेमा: ।

धूस्वांया न्हापा न्हापाया **गंकी, फिस:या लिस:, माखा, अगति, जि भ्वाति जि सत:** आदि उपन्यासयात थें थ्व उपन्यासयात नं च्वमिं **निभा:** धका: प्रतिकात्मक नां छुनाब्यूगु दु । **निभा:** उपन्यासया क्वचायेका: त:गु घटनां थ्व उपन्यासयात **निभा:** उपन्यास धायेत ल्वयेका बिउगु जक मखु च्वमि धूस्वांया जीवन प्रतिया दृष्टिकोणय् नं गंकी उपन्यासय् थें ग्रहणं मखु लुमुगु निभालं ख:गु संकेट ब्यूगु दु । अन्धकारयात ख्याना: बिस्यूका छ्वइम्ह निभा: ख:, भ्रभ्र: धा:गु दिन हइम्ह निभा: ख:, छ्फ्व: स्वांयात चकंक ह्वयेकीम्ह निभा: ख: । थज्या:गु हे निभा: लुइकेगु कुत: जक मखु लुइत्यंगुया आभास तकं बिया: थ्व उपन्यास क्वचायेका: त:गु दु गथे- **"मुना च्वंगु ज:या किचलय् जीवनदाइया च्वसा मदिक्क न्ह्याना च्वन । छधी खसु चिच्चा: दना वन । छगू धकिं**

उला वन । छपवः मखूस्वां छगू न्हूगु पलाःया चालावंगु लुखा द्वाः ह्यूपाःया (पौ-६७८)" थथे सितु थें ज्यःपिं शोषित पीडित मिसात सचेत सक्रिय जुयाः जीवन थें ज्यःपिं सशक्तपिं च्वमिपिंत मुक्तिया निंतिं जनसंघर्षया वातावरण सृजना यायेत च्वसा न्ह्याकेगु आह्वान याःगु, अले सितुया आह्वान कथं निष्क्रिय व पलायन जीवनयात हाकुतिनाः जीवन थें ज्यःपिं सशक्तपिं च्वमिपिंसं थःपिनिगु च्वसा न्ह्याकाः संघर्षया ख्यलय् न्ह्यज्याःगु हे देशय् अन्धकार रुपी खसु चिच्चाक दनाः निभाः द्यः त्वयेत्यंगुया आभास खः उज्वल भविष्यया संकेट खः । थथे देशय् अन्धकार न्हनाः निभाः द्यः त्वयेत्यंगुया संकेट उपन्यासय् न्ह्यब्वया तःगुलिं ध्व उपन्यासया नां **निभाः** धकाः छुनातःगु तसकं हे पायेछि जू उद्देश्यपूर्ण जू। थुकथं निभाः उपन्यासय् वयाः च्वमिं धूस्वां गाक्कं निर्भिक निडर व जीवनवादी जुयादीगु दु, संघर्षय् विश्वास तयादीगु दु । मनू नं निष्कृय पलायन जीवन मखु सक्रिय संघर्षमय जीवन हनेमाः । जनसंघर्ष देशय् विद्यमान न्ह्याथें ज्यःगु विक्रीतित नं न्हंकेफु धकाः जनताया शक्तिप्रति आस्था व विश्वास तयादीगु दु । थुगु दृष्टिं स्वयेबले धूस्वांया मेमेगु उपन्यासय् स्वयाः निभाः उपन्यासय् वयाः च्वमिया राजनैतिक सचेतता नं हे सशक्त जूगु खनेदु । च्वमिं थःगु देश व जनता प्रतिया दायित्व पूवंकेगु लँपुइ पलाः च्वयेकूगु खनेदु । आशा दु च्वमि धूस्वां नं नेपालभाषा साहित्य ख्यलय् निरन्तर रुपं थथे थीगु जः ह्वलाच्वनादी, क्वाःगु जः बिया च्वनादी ।

धूस्वांया 'निभा:' उपन्यासय् मनोवैज्ञानिकता

'निभा:' उपन्यास धूस्वां सायमिजुया भिंछगूगु उपन्यास ख: । नेपालभाषाय् दक्कले न्हापां दक्कले अप्व: उपन्यास च्वयादीम्ह धूस्वां, विश्व साहित्यय् पिदंगु न्हून्हूगु आयामत नेपालभाषाया उपन्यासय् न्हापां दुत हयादीपिं उपन्यासकारपिं मध्ये नं छम्ह ख: । थ्व **'निभा:'** उपन्यासय् नं पाश्चात्य साहित्यय् खनेदुगु शूक्ष्म मनोविश्लेषणात्मक प्रणालीयात दुथ्याकेगु कुत: जूगु दु ।

साहित्य धयागु हे मनूया जीवनया चित्रण जुसेंलिं धायेंगु मनूया जीवनया चित्रण धइगु वयागु ज्याखँ ब्वयेगु स्वया: नं वयागु मन ब्वयेगु ख: धैगु धारणा ज्वना: बाखं उपन्यासया रचना जुसेंलि, घटनाया पलिसा मनोविश्लेषणं बाखं, उपन्यासय् थाय् काल । थुखे **'सिगमण्ड फ्राइड'** थें ज्य:पिं मनोवैज्ञानिकपिनिगु प्रादुर्भावं मनोविज्ञानया अध्ययनय् जक मखु साहित्यया क्ष्यत्रय् नं त:धंगु प्रभाव लाकल । अनेक क्लिष्ट मनोवैज्ञानिक सिद्धान्तया थासाय् थाना: साहित्यया माध्यमं जीवनयात ब्वयेगु यात । पात्र चित्रणय् केवल पात्रतय्गु **चेतन** मन जक मखु, **अर्ध चेतन**, **अचेतन** मनयागु विश्लेषण यायेगु तकं जूवन । अथे हे साहित्य धयागु हे जीवन सम्बन्धी जूगुलिं सेक्स नं जीवनया छगू अभिन्न अंग जूगुया नातां शेक्स सम्बन्धी विषययात कया: नं साहित्य रचना यायेज्यू धैगु धारणा ज्वना: **'मोरेभिया'** **'जोला'** थें जा:पिं फिक्सनमारपिंसं बाखं, उपन्यास च्वयेगु यात । थज्या:गु हे पाश्चात्य साहित्यय् खनेदुगु विविध प्रवाहया किच: "**निभा:'** उपन्यासय् नं ला:गु दु ।

धूस्वांया मेमेगु उपन्यास थें थ्व **'निभा:'** उपन्यास नं छगू **चरित्र प्रधान** उपन्यास ख: । तर उपन्यासकार धूस्वां नं पात्रतय्गु वाह्य क्रियाकलाप न्ह्यब्वया: छम्ह सामाजिक मनू कथं जक पात्रतय्त न्ह्यब्वयेगु कुत: मयासें अनेक भाव विचा:, द्वन्द्व अन्तरद्वन्द्वं वात्तु वायेका च्वंपिं भावुक पात्रत न्ह्यब्वया: **मनूया मनयात शूक्ष्म रुपं** न्ह्यब्वयेगु कुत: थ्व थ्व उपन्यासय् यानादीगु दु । थ्व उपन्यासया मू पात्र **जीवन** छम्ह सचेतम्ह युवक ख: । देशय् विद्यमान विसंगतिपाखें विरक्त जुया:, मानसिक शान्तिया निंतिं थ्व उपन्यासया नाय: जीवन मामा धायेमा:म्हसियागु गामय् छुं दिन च्वं वनी । तर व गां जक नं थज्या:गु विकृतिपाखें मुक्त मजूगु जीवनं अनुभव याइ । अफ

अन गामय् केहें धायेमाःपिं निम्ह मिसात '**सितु**' **व** '**रचना**'या जीवनयात थःपाखे सालेगु धें धें बल्लाः प्रवृतिं जीवनयात भन विरक्त यानावी । अन्तय् सितुया प्रेरणा कथं जीवन थःगु छैंय् लिहाँ वनाः थःगु लेखकीय जीवनया शुरुवात हानं याइ । च्वसाया माध्यमं समाजय् क्रान्ति हयेगु, विकृतित न्हंकेगु निंतिं पलाः छी । थुकियात सितुं **निभाः त्वयेत्यंगु तायेकी** । उपन्यासय् घटनात तसकं म्हो । समस्त उपन्यासया मू कुतः हे **जीवन** व **सितुया** मनस्थिति ब्वयेगुली केन्द्रित जूगु दु । छुं घटना वा ज्याखँया चित्रण उपन्यासय् जू हे जूसां पात्रतय्गु मनय् छाये अज्याःगु बिचाः ब्वलन ? छाय् अमिसं अज्याःगु व्यवहार यात धैगु कार्य कारण क्यनेगु निंतिं जक खः । पात्रतय्गु मनयात शूक्ष्म रुपं विश्लेषण यानाः क्यनेगु निंतिं अमिगु मानसिक, भौतिक गतिविधियात निर्धारित याइगु थौंया राजनैतिक, सामाजिक, आर्थिक परिवेशयात नं बांलाक ब्वयातःगु दु ।

मनोविश्लेषण यायेगु क्रमय् **यौन मनोविज्ञानया** प्रतिपादन नं थ्व '**निभाः**' उपन्यासय् जूगु दु । **विपरीत शेक्सया मनूत थःथवय् आकर्षण जुइ** धैगु **सिगमण्ड फ्राइडया मनोवैज्ञानिक सिद्धान्त** नं थ्व उपन्यासय् प्रयोग जूगु खनेदु । नाताया हिसावं **जीवनदाइया** निंतिं **सितु** व **रचना केहें** धायेमाःपिं खः तर थथे खया नं यौवन जाये धुंकूपिं **सितु व रचनां** जीवनयात दाजु कथं जक मखु मिजं कथं नं खंकाच्वंगु दु । **फलस्वरुप** जीवनयात थःपाखे सालेगु कुतलय् सितुं रचनायात, रचना सितुयात घृणा यानाच्वंगु दु, इर्ष्या यानाच्वंगु दु । निम्हेसिया विचय् '**तग अफ वार**' शुरु जूगु दु । थ्व हे कथं मफुम्ह जीवनयात छम्ह नर्सया नातां सितुं याःगु उपचार तकं रचनाया निंतिं इर्ष्याया विषय जूगु दु । अथे हे सितुया नं जि जक ज्यूसा रचनायात छु जक यायेमाःसे मवः, छु जक धाये माःसे मवः । मिसा मनोवृत्तिया विश्लेषण जक मखु मिजं मनोभावया चित्रण नं '**निभाः**' उपन्यासय् जूगु दु । छम्ह मिसा, छम्ह मिजंया निंतिं वासनाया साधन जक मखु '**लाइफ फोर्स नं**' खः । मिसा प्रतिया आकर्षणया कारणं छम्ह मिसां मिजंयात न्ह्याथेंज्याःगु लँय् नं न्ह्यज्याकेफु, गुगु मेपिंसं मफुगु खः । थ्व हे कथं सुनां नं थाते यंकेमफुम्ह अभ्र थःत हे चीमफुम्ह जीवनदाइयात सितुं थातय् यंकाबिल । थ्व नं छगू **मनोवैज्ञानिक कारण** खः ।

थ्व उपन्यासय् सितु व जीवनया चेतन मन जक मखु अर्ध चेतन मन अचेतन मनया विश्लेषण यायेगु ज्या नं जूगु दु । उपन्यासया नकिं **सितु** व नायः **जीवनया** न्ह्यपुं चायेकं पिज्वःगु इच्छा भावना जक मखु अमित हे बुकाः दुनेंनिसें पिज्वःगु तीव्र भावनाया प्रकाशन यायेगु ज्या नं थ्व उपन्यासय् जूगु दु । "**कवंचा थें च्वंक क्वँय् खनेदुगु क्यूटि बोन हुँ**" आदि जीवनदाइया खँपुतिं जीवनं सितुयात केँहेया मिखां स्वया नं छम्ह मिसाया मिखां स्वयाच्वंगु स्पष्ट जू । अमिगु चेतन मनं सितु व जीवनया सम्बन्ध

त:कैंया सम्बन्ध ख: धयाच्वंसां अमिगु अचेतन मनं ध्व खँयात स्वीकार यायेमफु । थुकिया हे कारण स्वरुप जीवनया चेतन मनं सितुयात तापाकेगु कुत: या:सां वयागु अचेतन, अर्ध चेतन मनं थथे याके मब्यू । थम्हं थ:त हे चीमफु कथं सितुया किपालु लिसे लिसें जीवनं थ:त तंकाच्वनी । अथे हे सितुं नं रचनाया परिवारया सितु जीवन दाइनाप सत्तीगु मय: धयागु सिया नं, जीवनदाइ नं सितुयात सतिके ग्या: धैगु थुया: नं जीवनदाइ पाखे सितु तापाय् मफु, म्ह बायाच्वंसां मन बायाकाये मफु । अथे हे जीवनदाइ नं सितुयात पिनेया म्हुतुं ब्व:बिया च्वंसां वं निर्देशन या:गु लँय् थ:गु पला: तये यंकूगु हे अमिगु अचेतन मनया प्रतिबिम्ब ख:, प्रतिक्रिया ख: ।

ध्व फुक्क कारणं '**निभा:**' उपन्यासयात **मनोवैज्ञानिक उपन्यास** धायेगु तसकं उचित जू । ध्व उपन्यासय् गुलिं नं क्रियाकलाप न्ह्यब्वयात:गु दु उकिया ल्यूने मनोवैज्ञानिक कारण दु । थुकथं विविध पात्रतय्गु शूक्ष्म मनस्थिति न्ह्यब्वया: थौंया मनूयात अभ्र ध्वाथुइक थुइकेगु चेष्टा ध्व '**निभा:**' उपन्यासय् जूगु दु ।

'जि भ्वातिं जि सतः'
उपन्यासय् छभ्काः

साहित्यया थीथी बिधा मध्ये जीवनयात दक्कले चकंक दक्कले सत्तिक्क ब्वयेछिंगु विधा उपन्यास खः । थ्व हे कारणं यानाः धूस्वां थें ज्यःम्ह वहुप्रतिभा सम्पन्नम्ह च्वमि नं न्हापांबाखं, प्याखं, लघुकथालय् ल्हाः न्ह्याके धुंकाः उपन्यास विधाय् थातं च्वनादिल । थौं नेपालभाषा साहित्यय् 'धूस्वां' उपन्यास विधाया मेगु नां धैथें जुइधुंकूगु दु । **धूस्वां नेपालभाषा साहित्यय् दक्कले न्हापां दक्कले अप्वः उपन्यास च्वयादीम्ह च्वमि जक मखु पाश्चात्य साहित्यय् पिदंगु न्हून्हूगु प्रयोग प्रविधियात नं नेपालभाषाया उपन्यासय् छ्यलेगु, नेपाःया सामाजिक सांस्कृतिक परिवेशं पिहाँ वनाः नं उपन्यासया संरचना यायेगु परिपाटी न्ह्याकूम्ह उपन्यासकार नं खः ।**

नेपालभाषां जक मखु, हिन्दी, नेपाली भाषां नं उपन्यास च्वयाः नेपाःया छम्ह प्रतिष्ठित उपन्यासकारया रुपय् परिचित जुयादीम्ह धूस्वां साय्‌मिजुं गुलि नं उपन्यास च्वयादिल नायिका प्रधान उपन्यास च्वयादिल । यौवनं जाःपिं नायिकातय्‌गु अर्ध चेतनय् मनय् च्वंगु भावना (Subconscious Instinct) गुकियात समालोचक **माणिकलाल श्रेष्ठजुं 'सुं पात्रं न्ह्यपुं बिचाः याइगु इच्छा भावना आदि मखु कि थःत हे बुकाः दुनेनिसें वइगु तिव्र भावना बा हिं वइगु बिचाः'** (श्रेष्ठ, ने.सं १०८८ :) धयादीगु दु । थुकियात ब्वयेगु व थज्याःगु भावनां याकेबीगु असाधारण क्रियाकलाप हे मूलतया थ्वय्‌कःया उपन्यासया विषयवस्तु जूगु दु । **ने.सं. ११०० स** पिदंगु धूस्वांया **'जि भ्वातिं जिं सतः'** उपन्यास नं थथे हे छगू **नायिकाप्रधान मनोवैज्ञानिक उपन्यास** खः । छम्ह अनुसन्धातां अध्ययन अनुसन्धानया आधारय् थःगु प्रतिवेदन न्ह्यब्वइ थें थःम्हेस्यां खनाः न्यनाः जक मखु स्थलगत निरीक्षण परीक्षणतकं यानाः प्राप्त जूगु अनुभूतिया आधारय् उपन्यास च्वइम्ह च्वमि धूस्वां खः । थ्व **'जि भ्वातिं जिं सतः'** उपन्यास नं थः अमेरिकाय् 'भिजिटिङ्ग प्रोफेसर' जुयाः भ्मयादीबले थम्हं अन खंगु, अनुभव जूगु सुयांगु वास्तविक जीवनया यथार्थ घटनायात कल्पनाया लसां बियाः ज्यानातःगु उपन्यास खः । नेवाः समाज नेवाः संस्कृतिया सीमित घेराय् च्वनाः जक बाखं उपन्यास च्वयेगु प्रवृत्तियात थ्व **'जि भ्वातिं जिं सतः'** उपन्यासं अमेरिकाया भौगोलिक सामाजिक सांस्कृतिक

परिवेशयात नं दुथ्याका नेपालभाषाया फिक्सन साहित्यया लागायात चकंका ब्यूगु दु । थुगु दृष्टिं **'जि भ्वातिं जिं सतः'** उपन्यासया विशेष महत्त्व दु ।

धूस्वांया मेमेगु उपन्यास थें **'जि भ्वातिं जिं सतः'** उपन्यास नं छगू **चरित्र प्रधान उपन्यास** खः । अमेरिकाय् **बसोबास** यानाच्वंम्ह नेपाली मिसा **'चन्द्रलक्ष्मी'** हे **'जि भ्वातिं जिं सतः'** उपन्यासया मू नायिका खः । उपन्यासया केन्द्रविन्दु हे नायिका चन्द्रलक्ष्मी खः । उपन्यासय् दुथ्याःपिं मेपिं पात्रत चन्द्रलक्ष्मी पाखें जक म्हसीकेगु जूगु दु । मिजंपिं पात्रत थ्व उपन्यासय् दुथ्याकातःगु दुसां कि निस्क्रिय, कि नीचपिं यानाः न्ह्यब्वयातःगु दु । उपन्यासकार धूस्वां नं न्हापांगु द्याय् नायिका चन्द्रलक्ष्मीयात छम्ह नेपाली मिसाया प्रतिक, नेपाःया संस्कृतिया प्रतिक अभ थः मूख पात्र कथं न्ह्यब्वयेगु यानादीगु दुसा लिपायागु द्याय् **नायिका चन्द्रलक्ष्मीयात फ्राइदया मनोवैज्ञानिक सिद्धान्तयात प्रयोग याना क्यनेगु 'गिनि पिग'** (Guniea pig) या रुपय् छ्यलादीगु दु । आत्महत्याया निंतिं Statue of liberty **वंम्ह नायिका** चन्द्रलक्ष्मीं थःगु अतितया बाखं लुमंकूगु **'फ्लैश बायक'** या रुपय् उपन्यास न्ह्यानाच्वंगु दु । नायिका चन्द्रलक्ष्मीं थःगु अतितया खँ लुमंके थें यानाः चेतना प्रवाह शैली (Stream of consciousness) थःगु बाखं कनाच्वंगु दु ।

प्यंगू द्या दुगु थ्व **'जि भ्वातिं जिं सतः'** उपन्यासय् नायिका चन्द्रलक्ष्मीया जीवनया बाखंयात निगू द्याय्- (१) **भ्वातिं जीवन** (२) **सतः जीवनया** चित्रणया रुपय् ब्वयातःगु दु । तर उपन्यासकार धूस्वां नं थ्व निगू जीवनया चित्रणय् श्रृंखलावद्ध रुपं धाःसा स्वापू हंकातःगु मदु । अले भ्वातिं जीवन हनेमाःगु, सतः जीवन हनेमाःगुया मू हुनि नं अलग अलग हे यानाः क्यनातःगु दु । जीवनय् छुं याये, थः छुं जुइ धैगु अभिलाषा दया नं एस.एल.सी. तक पास जुइधुंकूम्ह खया नं छेँया आर्थिक दुरावस्थाया कारणं **'रामशरण'**या नोकरनी जुयाः अमेरिका वनेमाःम्ह चन्द्रलक्ष्मी खः । **मिसा छम्ह भ्वातिं जक मखु सतः नं खः** धैथें चन्द्रलक्ष्मीयात रामशरणया परिवारं भ्वातिं जक मखु सतः नं यायेत सनी । तर भाग्यवश चन्द्रलक्ष्मीयात अन अमेरिकाय् हे वयाच्वंम्ह सुन्दरमान चूलाइ । चन्द्रलक्ष्मीयागु दुःखय् सहानुभूति तसें वयागु भ्वातिं जीवनं मुक्त यायेगु, सतः जुइत्यंगु जीवनं मुक्त यायेगु तातुनाः सुन्दरमानं चन्द्रलक्ष्मीयात थम्हं इहिपा यानाकाइ । थुकथं चन्द्रलक्ष्मी रामशरणया भ्वातिंया बन्धनं मुक्त जुइ । चन्द्रलक्ष्मी भ्वातिं जीवनं ला मुक्त जुइ तर सतः जीवन न्ह्याकेगु पाखे अभिप्रेरित जुजुं वनी । भाःत सुन्दरमान दयेक दयेकं नं, सुन्दरमानं सीक सीक नं चन्द्रलक्ष्मीया जीवनय् गजेन्द्र, मार्क, तोड आदि अनेक मिजं वइ । न्ह्याम्हं वासं च्वनीगु सतः थें छम्ह धुनेवं मेम्ह मिजं चन्द्रलक्ष्मीया जीवनय् वयांच्वनी । अभ ला भाःत सुन्दरमानया न्ह्यःने हे मेम्ह मिजंनाप यौन सम्बन्ध तयाः वयात हि चायेकेगु, ब्वलासायेगु कुतः तकं चन्द्रलक्ष्मीं याइ । तर अथे खया नं सुन्दरमानया

मिखां चन्द्रलक्ष्मी गबलें कुतमवं । अन्तय् थ:गु जीवन खना: थ: हे वाक्क वयेका: चन्द्रलक्ष्मीयात आत्महत्याया निंतिं Statue of liberty वंगु कयनी । तर अन **'जीवन नाप जि मबूनि'** धैगु विचा: हानं चन्द्रलक्ष्मीयाके थना: उपन्यास क्वचायेका तइ ।

छैंया आर्थिक समस्यां याना: मय: मय: रामशरणया भ्वातिं जुया: थ:गु नेपा: दे त्व:ता, अमेरिका वनेमा:म्ह चन्द्रलक्ष्मी, अले अन छम्ह बन्दिं थें जीवन हनेमा:गु वयागु दयनीय स्थिति खनीबले **'जि भ्वातिं जिं सत:'** उपन्यास समस्या प्रधान उपत्यास ला धैगु अनुभूति भीत जुइ । न्हापांगु द्याय् थथे थ:गु प्वा:या निंतिं नारीत्वय् तकं आक्रमण जुइका: च्वनेमा:म्ह असहाय चन्द्रलक्ष्मीयात खनीबले च्वमि धूस्वां नं थौंया नव सामन्ततयगु क्रियाकलापया धकिं उलेत जकं स्व:गु ख:ला धैगु खँ भीगु मनय् लुइ । तर ध्व भीगु परिकल्पना हे जक जुइ वास्तविकताय् मेगु हे ध्वदुइ । उपन्यासकार **धूस्वां नं नकिं चन्द्रलक्ष्मीया भ्वातिं जीवन हनेमा:गुया मू कारक तत्व आर्थिक पक्षयात क्यं थें सत: जीवन हनेमा:गुया कारक तत्व नं अर्थयात हे ज्वनादीगु मदु । बरु धूस्वां नं फ्राइडया यौन मनोवैज्ञानिक सिद्धान्तया प्रतिपादन यायेत नकिं चन्द्रलक्ष्मीयात सत: जीवन हंकूगु दु ।** नकिं चन्द्रलक्ष्मीया जीवन सत: जूगुया मू कारक तत्व मनोवैज्ञानिक ख: धका: क्यनादीगु दु । नापं यौन मनोविकार गुकथं ब्वलनी धैगु नं ध्वाथुइकादीगु दु । आर्थिक कारणं चन्द्रलक्ष्मीं त:म्ह मिजंत नाप सम्बन्ध तयेमा:गु धायेत धूस्वांया मेगु उपन्यास **'गंकी'**या नायिकायात थें प्वा:या निंतिं यौन व्यापार यायेमा:गु स्थिति चन्द्रलक्ष्मीयात मदु । अथे हे भा:तम्ह सुन्दरमान शाररिक सम्बन्ध तयेगुली असक्षम जूगुया कारणं नं मेपिं मिजंत नाप सम्बन्ध तयेमा:गु अवस्था नं चन्द्रलक्ष्मीया मखु । अमिगु सम्बन्धया दसु काय् हे दयेधुंकूगु दु । चन्द्रलक्ष्मीया जीवनय् गुलि नं मिजंत वल वया आमन्त्रण प्रवृत्तिं वल (रामशरण छम्ह बाहेक) गुलि नाप सम्बन्ध जुल वयागु हे स्वीकृतिं जुल, स्वइच्छां जुल, वाध्यता विवशतां मखु । अथे धका: चन्द्रलक्ष्मीयात छम्ह न्हापांनिसें कामुक प्रवृत्तियाम्ह मिसा धका: नं धायेमछिं । यदि अथे ख:सा मालिक रामशरणपाखे बलात्कारया प्रयास जूबले वं प्रतिरोध मयायेमा:गु ख: । चन्द्रलक्ष्मीं सुन्दरमानयागु ब:फोंगु हे खालि थ: भ्वातिं जीवनं वचय् जुइत मखु थ:गु नारीत्वया रक्षा यायेत ख: । उकिं चन्द्रलक्ष्मीया सत: जीवन न्ह्या:गुया मू कारक तत्व वयाके लिपा ब्वलनाव:गु असाधारण यौन मनोवृत्ति मखु धका: मनासें मगा: । **थथे चन्द्रलक्ष्मीयाके असाधारण यौन जन्य मनोविकार ब्वलंकेगुली अमेरिकाया स्वच्छन्द यौन वातावरणं नं गाकं तिब: ब्यूगु दु । थ: कलातं थ:गु हे न्ह्य:ने तकं मेपिं मिजंत लिसे सम्बन्ध तलं नं सुन्दरमानयात छुं मता:गु, भा:त, मचा दुम्ह धका: सीक सीक नं चन्द्रलक्ष्मीयाथाय् कार्त्तिकया खिचात थैं छम्ह धुनेवं मेम्ह मिजंत व:गु आदि छु पाश्चात्य सभ्यताय् पिदंगु यौन स्वच्छन्दताया दसु मखुला ?** यदि अमेरिका मखुसे नेपा:या समाज जूसा छु थथे जुइ फइला ? अथे हे

चन्द्रलक्ष्मीया जीवन सत: थें जूगुया मेगु छगू कारक तत्व वयागु **क्रियाशील स्वभाव प्रवृति नं ख:- थम्हं खं थें ता:थें छत्युं याना कायेगु** । यदि चन्द्रलक्ष्मीया थासय्- माखे। उपन्यासया नायिका **'तिमिला'**, **'पासा'** उपन्यासया नायिका **शकुन्तला** थें जा:पिं **Hamletan Complex** यापिं नकिंत ला:गु जूसा सतलय् बासं तये थें छम्ह धुनेवं मेम्ह मिजंनाप सम्बन्ध चन्द्रलक्ष्मीं अवश्य तये फैमखुगु जुइ । थुकथं विश्व प्रसिद्ध उपन्यासकार इटालीया **आन्टोनियो मोरेभियाया** Two Women उपन्यासय् नकिंयात छक: बलात्कार जुसेंलि व नकिंयाके लिपा त:म्ह मिजंत लिसे यौन सम्बन्ध तयेगु असाधारण यौन मनोवृत्ति ब्वलंगु क्यनात:गु दु । उकथं हे धूस्वांया **'जि म्वातिं जिं सत:'** उपन्यासया नकिं चन्द्रलक्ष्मीयाके नं मालिक रामशरणपाखें बलात्कारया प्रयास जूसांनिसें वयाके असाधारण यौन मनोवृत्ति ब्वलन, त:म्ह मिजंत लिसे सम्बन्ध तयेगुली हे वयात आनन्द जुल । फलत: भा:त दतं नं सतलय बासं बी थें चन्द्रलक्ष्मीं थ:गु जीवनय् नं मिजंतयूत छम्ह धुनेवं मेम्हसित थाय् ब्युब्युं यंकल । थम्हं खंगु, य:गु छत्युं यानाकायेगु प्रवृत्तियाम्ह चन्द्रलक्ष्मीयात अमेरिकाया स्वच्छन्द यौन वातावरणं झन तिब: बिल । वयागु असाधारण यौन मनोवृत्ति झन तिव्र जुल । थुकथं चन्द्रलक्ष्मीया जीवन छगू सत: जूवन । **अथे हे च्वमि धूस्वां नं असाधारण यौन मनोवृत्तियाम्ह पात्रयागु क्रियाकलाप ब्वयेगु झ्वलय्, चन्द्रलक्ष्मीयात थ: भा:त सुन्दरमानप्रति कृतज्ञ जुइगु पलिसा, उल्टा चन्द्रलक्ष्मीयाके सुन्दरमानप्रति** sadist **भावना ब्वलंगु क्यनात:गु दु । थ्व** sadist **भावना चन्द्रलक्ष्मीया सुन्दरमान प्रति मखुसे मिजं जाति प्रति ख:** । छम्ह निसहाय, निर्वोधम्ह मिसायात मिजंतयूसं वयागु असहायपन, असक्तताया फाइदा कया: बलात्कार यायेफु धा:सा, मिसातयूसं जक मिजंतयूत छाय् याये मफइ धैगु मिजंतप्रतिया प्रतिशोधया भावनां चन्द्रलक्ष्मीं सुन्दरमानं खंक सीक हे मेपिं मिजंत लिसे शारीरिक सम्बन्ध तयाजूगु ख: । **थुकथं धूस्वां नं थ्व 'जि म्वातिं जिं सत:' उपन्यासय् असाधारण यौन मनोवृत्ति गुकथं ब्वलनी धैगु जक मखु अज्यापिं असाधारण मनूतपाखें जुइगु क्रियाकलापयात नं शूक्ष्म रुपं मनोवैज्ञानिक धंगं ब्वयादीगु दु । उपन्यासय् मार्क्सया आर्थिक दृष्टिकोणयात नं थाय् बियात:सां मूलतया फ्राइदया मनोवैज्ञानिक सिद्धान्तया व्याख्या विश्लेषण याना क्यनेगुली च्वमि धूस्वां थ्व 'जि म्वातिं जि सत:' उपन्यासय् तल्लीन जुयादीगु दु ।**

धूस्वां नं **'जि म्वातिं जिं सत:'**या नकिं चन्द्रलक्ष्मीयात छम्ह असाधारण यौन मनोवृत्तियाम्ह पात्रया रुपय् न्ह्यब्वयात:सां वयात **छम्ह नेपा:मिसाया प्रतिक, नेवा: संस्कृतिया, अझ थ:गु** प्रतिक्रिया प्वंकेगु माध्यमया रुपय् नं छ्यलादीगु दु । मिसा जूगु नातां म्वातिं जुया: जक नं मगाना: मालिकया बलात्कारया शिकार जुइमा:गु, प्वाथय् दया: प्वा: तग्व:जुलं भा:तं घच्चायेकी धका: ग्यायेमा:गु आदि चन्द्रलक्ष्मीया स्थितिं नेपा:या मिसातयूगु हे समस्या ब्वयाब्यूगु दु । अथे हे थ: त:म्ह मिजंत लिसे जुइ धुंका:

'थज्याःगु जीवन हनेगु पलिसा सिना हे वने' धकाः आत्महत्या तकं याःवनीगु घटनां चन्द्रलक्ष्मीं अमेरिकी समाजय् जीवन हना च्वंसां वयाके नेपाली संस्कृति, संस्कार हे न्ह्यानाच्वंगु दनि, व छम्ह नेपाली मिसा हे तिनि धकाः मधासें मगाः । थज्याःगु हे हि न्ह्यानाच्वंगु कारणं चन्द्रलक्ष्मीं अमेरिकी समाज गन-- मचादुसां थःत कुमारी धाइगु, म्ह्याय्पिनि ग्वाः ग्वाः ब्वाइफ्रेण्डस् दुगुली गर्व ताइगु, भाःत दयेकं कलातं मेपिं मिजंत लिसे सम्बन्ध तयेगु छुं मखुगु, अथे हे भाःत नं कलाः धकाः जक मच्वनीगुयात सकारात्मक मिखां, लुइ खाःगु मिखां, स्वये मफुगु खः ।

'जि म्वातिं जिं सतः' उपन्यास धूस्वां नं मूलतया मनोवैज्ञानिक यथार्थतायात ब्वयेगु उद्देश्यं च्वयादीगु उपन्यास खया नं थःगु **नेपाः देया नापं पाश्चात्य देया विकास, निर्माण, धर्म, संस्कृति प्रति थःगु प्रतिक्रिया ब्वयेगु यानादीगु दु ।** निगू थाय्या समाज, संस्कृतियात लनेगु नं यानादीगु दु । थुकिंया निंतिं च्वमिं उपन्यासया नकिं चन्द्रलक्ष्मीयात थःगु मुखपात्रया रुपय् छ्यःगु दु । नकिं चन्द्रलक्ष्मीया माध्यमं काठमाडौंया चित्रणया सिलसिलाय्- देगलय् द्यः सुना वंगु, सुलिं थौं लज, होटलय् ह्यूगु, न्ह्याक्व हे थन विकास जुल धाःसां साःगाः ल्यना हे च्वंगु, चुक फोहर हे जुयाच्वंगु, विकासया नामय् उत्सृंखलता, कृतिमता जक बाः वयाच्वंगु, समाजया बुद्धिजीवी धाःपिं प्रोफेसर, अफिसरतय्सं तकं तास म्हिताः म्हिताः विदा छ्याइगु, उद्योग व्यापारय् हाकु बनेज्यां थाय् कयाहःगु देशय् टुरिष्ट व्यवसाय् न्ह्याकेगु इवलय् विदेशीत अप्वः दुहाँवःगु, हिप्पीतय्गु प्रभाव स्वरुप थौंया युवकत कुलतय् लाःवंगु आदि न्ह्यब्वःया थौंया परिवर्तनया नामय् वःगु विकृतिप्रति असन्तोष नैराश्य धूस्वां नं प्वंकादीगु दु । अथे हे पाश्चात्य देया भौतिक विकासयात च्वमिं च्वछायादीसां अनया सामाजिक सांस्कृतिक परिवेशप्रति अस्वीकृति, घृणा प्वंकादीगु दु । निम्ह म्ह्याय् दया नं थःत कुमारी धयाजुइम्ह जेनी, म्ह्याय्पिनि ग्वाः ग्वाः ब्वायेफ्रेण्डस् दुगुली गर्व तायेकीपिं अमेरिकी मां बौपिं, भाःत दयेकं बा, कलाः दयेकं मेपिंलिसे शारीरिक सम्बन्ध तयेगु स्वतन्त्रता दुगु समाज आदिया चित्रण यानाः पाश्चात्य समाज, संस्कृतिप्रति थःगु नकारात्मक प्रतिक्रिया ब्वयादीगु दु । **उकिं धार्येयाम्ह 'धूस्वां'यात म्हसीकीगु, वयक:या छगू सफू थ्व 'जि म्वातिं जिं सतः' नं जूगु दु ।**

अथे हे **'जि म्वातिं जिं सतः'** उपन्यासया छगू मेगु विशेषता **स्थानीय चित्रण** नं खः । केवल नेपालभाषाय् उपन्यासया धलः जायेकेगु इच्छां जक मखु जीवनयात हे ब्वयेगु सशक्त चेतनां उपन्यास विधाय् थःगु च्वसा थातं तयादीम्ह धूस्वां नं थ्व उपन्यासय् जीवनयात सतिक ध्वाथुइक ब्वयेगु निंतिं **'स्थानीय चित्रण'**यात नं गाकं थाय् बियादीगु दु । धूस्वांया दक्कले न्हापां पिदंगु उपन्यास **'मिसा'**य् स्थानीयतायात सीमित कथं थाय् बियातःगु दुसा **'पासा'** उपन्यासय् वनाः छुं भचा व्यापक जुल- काठमाडौंया नापं तराईया थाय्बाय्या चित्रण नं दुथ्यात । थ्व **'जि म्वातिं जिं सतः'** उपन्यासय्

वना: स्थानीय चित्रण केवल नेपा:यागु जक मजूसे अमेरिका तकं थ्यं वन । अभ्र यूरोपया मेमेगु दे इटाली, बृटेन, फ्रान्सयागु तकं जूवन । उपन्यासया न्हापांगु द्याय् न्यूयोर्क शहरया चित्रण दुसा, निगूगु द्याय् नायिका चन्द्रलक्ष्मी काठमाडौं व:गु क्यना: काठमाडौंया थीथी थाय्- असं, भोटाहिटी, यल, केपू, हेटौंडा आदि थाय्या चित्रण यानात:गु दु । स्वंगूगु द्याय् वना: चन्द्रलक्ष्मी हानं अमेरिका लिहाँ वंगु क्यना: न्यूयोर्कया विभिन्न थाय्- फोर्टिट स्ट्रीट, एभिन्यू, फिलादेलपिया, बुकालिन आदि ब्वयात:गु दु । अथे हे प्यंगूगु द्याय्- इटाली, फ्रान्स, बृटेन आदिया नां उल्लेख जूगु दु ।

थथे स्थानीय चित्रण न्ह्यब्वइबले भौगोलिक, भौतिक चित्रण जक मखु अनया सामाजिक, सांस्कृतिक, परिवशेयात नं नापनापं यंकेगु यानादीगु दु । थज्या:गु चित्रण उपन्यासया अभिन्न अंग कथं न्ह्यलूगु दु । स्थानीय चित्रणया सिलसिलाय् च्वमिया क्रिया प्रतिक्रिया नं मू नकिंया माध्यमं पिलुइगु जूगुलिं च्वमि धूस्वांया धारणा कामना यच्चुक ध्व उपन्यासय् खनेदुगु जक मजुसे तसकं हे स्वभाविक सान्दर्भिक रुपं नं प्रस्तुत जूगु दु ।

धूस्वांया मेमेगु उपन्यासय् थें 'जि भ्वातिं जिं सत:' उपन्यासय् नं काव्यात्मक अभिव्यञ्जनां अप्व: थाय्का:गु दु । भाषाय् गाकं भावुकता दु । थाय्थासय् प्रतिक, विम्वतय्गु प्रयोग जूगु दु । उपन्यास जूसां संक्षेपं, संकेटं कनेगु शूक्ष्म शैलीया प्रयोग थुकी दु । उपन्यासया वर्णनय् पुनरावृत्ति मदुगु व कथानकय् गतिशलिता, क्रियाशीलता दुगुया कारणं ब्वमिपिंत उसिचायेकाबीगु प्रवृत्ति ध्व 'जि भ्वातिं जिं सत:' उपन्यासदय् मदु । नेपाली समाज, नेवा: संस्कृतिया परिवेशं पिहाँ वना: च्वयेगु, जूगु, नेपालभाषाया न्हापांगु उपन्यास जूगुलिं ध्व 'जि भ्वातिं जिं सत:' उपन्यासया नेपालभाषा साहित्यय् अभ्र विशेष थाय् दु ।

गिरिजाप्रसादया 'विपात्र' उपन्यास छगू परिचय

बाखं, भीगु जीवनया छगू समय, छगू पक्ष, छगू स्थिति छगू घटनाया चित्रण ख:सा उपन्यास ध्वहे जीवनया छगू पूवंगु घटना वा सम्पूर्ण जीवनया हे छगू क्रमबद्ध चित्रण ख: । 'डेभिद वि गुराल्निकं' **वेबस्टर्स न्यू वर्ड डिक्सनरी** (Webster"s New word Dictionaty page-974) उपन्यासयात **'मानव जीवन अमिगु भावना विचा:, ज्याखँ आदि जटिल वस्तुतय्‌गु, घटनातय्‌गु समाविष्ट जुयाच्वंगु ता:हाक:गु काल्पनिक गद्यात्मक विवरण'** या रुपय् परिभाषित यानादीगु दुसा एच जेम्सं थ:गु **फिक्सनया कला** धैगु लेखय् उपन्यासयात **जीवनया प्रतिनिधित्व याइगु प्रयासया** रुपय् व्याख्या यानादीगु दु । थुथकं थौंया उपन्यासयात दृष्टिगत यानास्वयेबलय् ध्वया संरचना कथं- **छगू निश्चित मूल्य प्राप्त जूगु व्यापक ई व थाय्‌या लागा क:घा:गु, कला सौन्दर्य जा:गु जीवन प्रतिविम्बित जूगु, हरेक अङ्ग थ:थवय् कथंहंगु, कथात्मक गद्य हे उपन्यास ख:** । उपन्यासयात पाश्चात्य समीक्षाशास्त्र कथं **आख्यान वा फिक्सन** (Fiction) धयात:गु दु । कारण उपन्यास मनूया जीवन सम्बन्धी खयां नं धात्थेंया घटनाया वर्णन ध्व मखु बरु, मनूया जीवनय् जुइफइगु वा स्वयेबलय् ख: थें च्वगु ज्याखँया बाखं ख: । संरचनाया दृष्टिं उपन्यासय् नं बाखनय् थें म्हो वा आपा: - कथा योजना, पात्रतय्‌गु मानसिक जीवनया चित्रण, क्रियाव्यापार द्वन्द्व, वातावरण, सम्वाद, भाव परिमण्डल, रुप विन्यास आदि समाविष्ट जुयाच्वनी । थौंया परिवेशय् मनूया जीवनयात दकलय् क्वात्तुक, चकंक ब्वयेछिंगु, ब्वयेफुगु साहित्यिक रुय: उपन्यास जूगु दु । समालोचकतय्‌गु धापू कथं नाटकया न्हूगु रुप हे उपन्यास ख: । थौंया स्वतुमत्तु स्व:गु, गुँइ गुँइ नीगु जीवन व जगतयात ब्वयेगु निर्तिं नाटक, बाखं जक पर्याप्त मजूगुलिं उपन्यास विधाया विकास जूगु ख: । प्याखनय् थें निम्ह पात्रतय्‌गु खँल्हाबल्हाया माध्यमं जक जीवन ब्वयेगु मजुसे उपन्यासय् लेखक थ:हे न्ह्य:ने वया:नं खँ कने ज्यू, मा:गु धाये ज्यू, दबुली क्यनें मछिंगु कल्पना, सपना, द्वन्द्व, अन्तरद्वन्द थेंज्या:गु विषय नं उपन्यासय् अ:पुक न्ह्यब्वये ज्यू । थथे हे रुपया दृष्टि नं बाखनं क:घाइगु, परिधि स्वया: उपन्यासं क:घाइगु परिधि त:धं त:चा: जुइगुलिं बाखनं स्वया: उपन्यासं जीवनयात पूवंक ध्वाथ्वीक ब्वयेगु याइ ।

थौं भीसं उपन्यासयात पाश्चात्य साहित्यय् प्रचलित **'नोबेल'**या (Novel)

पर्यायया रुपय् गुगु छ्यूयला वयाच्वना, वास्तवय् थ्व नेपालभाषाया निंतिं जक मखु, पाश्चात्य साहित्यया निंतिं नं छगू न्हूगु विधा खः । विश्वसाहित्यय् उपन्यास विधाया शुरुवात सीदयेक भिंन्हय्गूगु शताब्दी स्पेनयाम्ह मिगुयलय द सर्वान्तिजया **डन किह्योटी** निसें जूगु खनेदुसा भिंन्च्यागूगु शताब्दीइ अंग्रेजी साहित्यय्, **डेनियल डेफो सेम्युयल रिचर्डसन, हेनरी फिल्डिङ्ग** थेंज्याःपिं उपन्यासकारतय्गु कुतलं उपन्यासयात छगू अलग्ग हे साहित्यिक विधाया रुपय् नालेगु ज्या जुल । नेपालभाषा साहित्यय् उपन्यास विधाया शुरुवात ई.स. १९५० दशक पाखे **"धूस्वां सायमि"** या **मिसा** उपन्यासं निसें जुल । धूस्वांनं साहित्यिक विधाया रुपय् जक उपन्यासया शुरुवात यानादीगु मजुसे विश्व साहित्यय् पिदंगु न्हू न्हूगु प्रवाह प्रविधि नं नेपालभाषाया उपन्यासय् छ्यूयलादिल । थुकिया प्रभाव नेपालभाषाया मेमेपिं लेखकतय्त नं लानावन । **थथे** हे विश्व उपन्यास साहित्यय् खनेदुगु आधुनिक प्रवाहयात थःगु उपन्यासय् नं छ्यलादीपिं नेपालभाषाया उपन्यासकारत मध्ये **गिरिजा प्रसाद जोशी** नं छम्ह खः । न्हापां साहित्य ख्यलय् कवि कथं खने दयेकः भाःम्ह गिरिजा प्रसाद जोशी नेपालभाषा साहित्यय् ७६ गुलिं मल्याक सफू पिकयाः छम्ह बहुमुखि प्रतिभाशालीम्ह च्वमि कथं प्रतिस्थापित्व जूगु दु । उपन्यास विधाय् ने.सं. १०९० निसें च्वसा न्ह्याकादीम्ह जोशीजुया उपन्यास व लघु उपन्यास यानाः ९ गुंगू सफू पिदंगु गुगु थथे खः-

धकिं	**(ने.सं. १०९०)**
छिस्याना हत्या	**(ने.सं. १०९६)**
सिलुस्वां	**(ने.सं. १०९८)**
भाजंमिखा	**(ने.सं. १०९९)**
बिपात्र	**(ने.सं. १०९९)**
व ल्वहं जि ङ्वाला	**(ने.सं. ११०७)**
न्यालल्ब्यां	**(ने.सं. १११०)**
व गवला थ्व खै थल	**(ने.सं. ११०३)**
यमि गामाः यैं शहर	**(ने.सं. १११२)**

थुकथं नेपालभाषा साहित्यय् सफूया ल्याखं धूस्वां धुनेवं दकलय् अप्वः उपन्यास च्वयादीम्ह उपन्यासकार गिरिजा प्रसाद जोशी जूगु दु ।

सृजनशील साहित्यकार गुगुं वादं कुंका च्वनीमखु धकाः 'जः' दँ पौया अन्तर्वार्ताय् नवानादीम्ह गिरिजाया बिचाः नापँ जीवन सम्बन्धी दृष्टिकोण नं मेमेगु कृतिइ स्वया उपन्यासय् आपालं सीदः वःगु दु । खयेत ला गिरिजाया उपन्यास लेखनया टेक्निक पाश्चात्य साहित्यय् पिदंगु टेक्निक कथं खयां नं वय्कःया उपन्यासया थःगु हे विशेषता दु । वय्कलं गुलि नं उपन्यास च्वयादिल, मनूया शाश्वत भावना मतिनायात हे थःगु

उपन्यासया विषयवस्तु कथं क:धाना दिल। उपन्यासया औपचारिक विधान पालन यायेगु स्वया नं धाथें धायेगु ख:सा थ:गु अनुभूतियात कल्पनाया रंगं इला: उपन्यासया रुप बीगु स्वया: थ:गु मय:गु खँ कनेत जक उपन्यास च्वयादीगु खनेदु । वय्‌कलं थ:गु **'सिलुस्वां'** उपन्यासया भूमिकाय् छथाय् थथे न्ह्यथनादीगु दु- **'जिगु न्ह्यपुइ साहित्य सम्बन्धी कल्पना मेगु हे दु** । उकिं जिगु साहित्य ब्वनेबलय् समाजया चित्रण यथार्थ जीवन आदिया आशा यायेमते दुसा दयेब्यु मदुसा मदयेब्यु । जित: पर्वाह मदु । जि प्रेमया निर्तिं म्वाना च्वनाम्ह अले प्रेमिकाया निंतिं सिना च्वनाम्ह प्राणी ख: (जोशी, ने.सं. १०९८ : पृ ४) ध्व धापू **सिलुस्वां** उपन्यासय् थें ने.सं. १०९९ पिदंगु **'विपात्र'** उपन्यासय् नं उलि हे चरितार्थ जूगु दु ।

गिरिजाया मेमेगु उपन्यासय् थें ध्व विपात्र उपन्यासया मू विषयवस्तु **'मतिना'** ख: । यद्यपि थुकी पूँजीवादी समाजय् ब्वलनीगु सामाजिक वेथिति, आर्थिक विषमता, विसंगतितय्‌गु भण्डाफोर यायेगु नं कुत: जूगु दु । निम्ह मचाया अबु, शरीया मतिनामि, कमला डाक्टरनीया शारीरिक प्या:चा: लंकेगु साधन जुयाच्वंम्ह कला: सीम्ह मास्टरया मनय् लूगु घातप्रति घात हे ध्व उपन्यासया मू विषयवस्तु ख: । कला: मदुसां कमला डाक्टरनीपाखें यौन प्या:चा: लंकेगु नापं भौतिक जीवनय् म्वायेत मदयेकं मगा:गु आर्थिक ग्वाहालि प्राप्त जुलं नं मास्टरं सन्तोषया सास: ल्हायेफइ मखु । मास्टरं तायेकी, चीमिपिंसं काय्‌मस्त बुइकी, ध्यबा दुपिनिगु च्य: यायेत सा, म्ह्याय्‌मस्त यौवनया ब्यापार याकेत ख: । उकिं थज्या:गु संसारय् नं थ: म्वाना च्वनेगु इच्छा दइ, न थ: मस्तय्‌त हे म्वाकातयेगु इच्छा माष्टरयाके दइ । गरीवया मचात गरीब जुया: म्वाइगु थौंया सामाजिक धरातलय्, थ: मचातय्‌त म्वाकातयेगु हे दु:खया इतिहास म्वाकातयेगु ख: धका: माष्टरं तायेकी । उकिं थ:गु आत्महत्याया नापं निम्ह मचातय्‌गु हत्या यायेगु थें ज्या:गु तसकं ग्यानापुगु ग्वसा: माष्टरं ग्वइ । तर ध्व ग्वसा: कथं ज्या याये मलावं हे थ: मतिनामि शरी वया: माष्टरयागु हत्याया ग्वसा: हाकुतिंके बिइ । जब शरीं मचातय् मां, माष्टरया कला:या थाय् काइ माष्टरया म्वायेगु इच्छा हानं दयावइ । वं स्व:स्व:थाय् फ:फ: धा:गु खनी, संसार सुखमय ख: दु:खमय मखु धका: तायेकिइ । थुकथं उपन्यास क्वचाइ । च्वमिं ध्व उपन्यासय् मतिनाया थीथी रुप न्ह्यब्वयादीगु दु गथे- शरीरया मतिना छम्ह शुद्ध प्रेमिकाया मतिना, कमलाया मतिना छगू, शारीरिक प्या:चा: लंकेगु तथाकथित मतिना, कला:या मतिना, मचाखाचा उत्पादन यायेगु निंतिं जकयागु मतिना । तर उपन्यासकार गिरिजाप्रसादया विचा:कथं ध्व थीथी मतिनाय् दक्कले त:जिगु सच्चा मतिना छम्ह प्रेमिकाया शुद्धगु मतिना ख:, गुगु मतिनाया दुने न छुं स्वार्थ दइ न मतिना कामवासनाय् जक सीमित जुयाच्वनी । थुकथं गिरिजाप्रसाद जोशीं ध्व उपन्यासय् छम्ह स्वच्छन्दवादी उपन्यासकारया रुपय् थ:त परिचित याकादीगु

दु । मतिना हे जीवनया 'लाइफ फोर्स' खः धैगु थःगु हे दर्शन ध्व उपन्यासय् न्ह्यब्वयादीगु दु । पवित्र मतिनाया अभावं उपन्यासया नायः मास्टरं थः माचाछिंया हत्याया ग्वसाः ग्वल सा मतिनामि शरीया पवित्र मतिनां ध्व ग्वसाः लिफ्याकूगु क्यानाबिल । अथे हे यौन अनैतिकताया पापबोधं हीमीचायाः थःगु जीवनया बाखंयात वियोगान्त यानाब्यूम्ह कमलाया बाखनं पवित्र मतिना विजय जुइगु सत्ययात घोषणा यानाबिल । शुद्धगु मतिनां मनूयात सिइके बिइ नं यः, म्वाके बिइ नं फु धैगु दर्शन ब्वयादलि । उकिं प्रसिद्ध समालोचक कृष्णचन्द्र सिंह प्रधानजुं - गिरिजाजुयात मतिनाया बिन्दुइ चाःहिलाः स्वच्छन्द कल्पनां हनीगु अऔपन्यासिक चेतन प्रवाहया अलग म्हसीका दुम्ह उपन्यासकार कथं नालदीगु दुसा ध्वयूकःया 'विपात्र' उपन्यासयात स्वतन्त्रता व स्वच्छन्द आचरणया विरोधय् गिरिजा तःगु मुद्धा भाःपादीगु दु (प्रधान, १११६ः पौ ११६-१२१)

मतिना ध्व उपन्यासया मू विषयवस्तु खयां नं थौंया पूँजीवादी समाजं ब्वलंकूपिं सामन्तवर्गया नग्न ख्वाःपाः ब्वयेगु, थौंया विकृति विसंगतिया विरोधय् सः ध्वयेकेगु ज्या नं ध्व उपन्यासय् जूगु दु । अनैतिकता, शोषण, यौन उच्छृंखलता, हत्या हे थौंया पूँजीवादी समाजं ब्वलंकूपिं सामन्ततय्गु आदर्श खःसा दरिद्रता, तिरस्कार, अपमान फयेगु, शोषित पीडित वर्गया भाग्य खः धकाः वय्कलं क्यनादीगु दु । तर अथे खयां नं वय्कलं थःगु उपन्यासय् छगुलिं समाज मखु, समाजया मयःगु गुगुं छगू परम्परा, मनू छम्हं मखु, मनू दुने च्वंगु गुगुं छगू संस्कार ब्वयेगुली वय्कः अप्वः केन्द्रित जुयादीगु दु, (प्रधान, १११६ : पौ १११६-११७)।

संरचनाया दृष्टिकोणं 'विपात्र' छगू चरित्र प्रधान मनोवैज्ञानिक उपन्यास खः । ध्व उपन्यासय् तःम्ह पात्रत दुसां सार रुपय् छम्ह हे जक पात्र माष्टर खः । मेपिं फुक्क पात्रत नायक माष्टरया माध्यमं जक भ्हीसं म्हसिइ । उपन्यासया सम्पूर्ण बाखं यद्यपि च्वःप्वः मदुसां विक्षिप्त मनस्थितियाम्ह माष्टरं थम्हं हे कनाच्वंगु दु । ध्व उपन्यासय् मूपात्र छम्ह वैयक्तिक पात्र कथं न्ह्यब्वयातःगु दुसा प्रतिनिधि (सामन्त वर्ग) पात्र कथं कमलायात न्ह्यब्वयातःगु दु । धार्थे धायेगु खःसा उपन्यासया मू नायः 'माष्टर' गुम्हसित भ्हीसं विक्षिप्त मनस्थितियाम्ह धया, ध्व वास्तवय् 'कतिलाः वँय्' नं खः । थःत छिंगु, ज्यूगु, न्ह्याःगु, फुक्क यायेज्यू, यानां च्वन, तर थःत मयःगु मछिंगु मज्यूगुयात न्ह्याबलें विरोध, विद्रोह यानाच्वन । ध्व उपन्यासय् मू पात्र मास्टर छम्ह वयक्ति पात्र जक मजुसे च्वमिया सिद्धान्त व दृष्टिकोण न्ह्यब्वइम्ह मुख पात्र कथं नं दं वःगु दु । च्वमिं थः धायेमाःगु खँ ध्व हे पात्रपाखें न्ह्यब्वःगु दु । थौंया समाजय् विद्यमान जुयाच्वंगु आर्थिक विसंगतिया नग्नचित्र, नातावाद, कृपावाद, भ्रष्टाचार, अनैतिकता आदिया भण्डाफोर यायेगु ज्याय् च्वमि गिरिजां ध्वहे पात्रयात छ्यःगु दु । तर छम्ह नैतिकतादुम्ह मनुखं ब्यूगु नैतिक उपदेशयात जक समाजं मू तइ नैतिक पतनम्ह

आदर्शहीनम्ह मनूया उपदेशयात सुनां नं च्यूता: तइमखु धइथें थ: हे पतित, विकृतम्ह माष्टरं सामाजिक विकृति, आर्थिक विषमता, नैतिकहीनता, यौन उच्छृंखलता आदि थौंया वास्तविक यथार्थ खया नं, उकिया विरोधय् न्ह्याक्व हे तच्वयेक स: ध्व पात्रं ध्वयेकूसां प्रभावहीन मूल्यहीन जूगु दु । माष्टरयागु वैयक्तिक चरित्र स्वल धा:सा मास्टरं न्ह्याक्व हे आदर्शया ध्वांग फुके या:सां, न्ह्याक्व हे पतीत व्यक्तितय्गु आगं प्वलेगु या:सां थ:हे पतीत व नैतिकहीन सिद्ध जूगु दु, छम्ह सुपात्र मखु विपात्रया धलखय् थ: हे ला:गु दु । माष्टर सुनानं रिमोट कन्ट्रोलं कन्ट्रोल यानातइम्ह **'रोबोट'** थें जक जूगु दु । कत:पिंसं अर्थात् मिसातय्सं गन गन यंकल अन अन वनीम्ह । बरु च्वमिं मिसापात्रत गथे कमला, शरीयात हे थ:गु सिद्धान्त अस्तित्व कथं म्वानाच्वंपिं पात्रया रुपय् न्ह्यब्वयादीगु दु । **अमिसं समाजय् च्वंपिं मिजं धा:पिंत रिमोट कन्ट्रोलं कन्ट्रोल यायेथें कन्ट्रोल यानाच्वंगु दु ।** स्वाभाविक रुपं पात्रतय्गु चरित्रया विकास यायेमफुगु कारणं विपात्र उपन्यासय् न्ह्यब्वात:पिं फुक्क धयाथें पात्रत ध्व हे समाजयापिं थें च्वनेगु पलेसा च्वमिं थ:गु धारणा दृष्टिकोणयात न्ह्यब्वयेत छ्वयाह:पिं तर पाठ ल्व:मंपिं प्याखंम्व:त थें जक च्वंगु दु न अपिं ला हिया हे पात्रत जुइफूगु दु न अपिं च्वमिया सिद्धान्त आदर्शयात चरितार्थ याइपिं पात्रत हे जुइफूगु दु । गुगु च्वमिया कमजोरी ख: । मेगु ध्व उपन्यासया पात्र चित्रणया विशेषता ख:- भिंच्यागूगु शदीया उपन्यासकारपिं **'जेन आस्टिन'** आदिपिंसं थें छगू वर्गीय स्वभावयापिं व पात्रया सृजना याना: पात्रपाखें छगू समाजया स्वरुप न्ह्यब्वयेगु । ध्व उपन्यासय् थज्या:म्ह प्रतिनिधि पात्र ख: कमला । वयापाखें थौंया सामन्ति समाजया छ्पा: किपा ब्वयेगु कुत: च्वमिं यानादीगु दु । तर अथे खयां नं स्वाभाविक चित्रणया अभावं ब्वँमिपिनिगु नुगलय् छगू प्रभाव बीगुली उपन्यासकार सफल जुइफुगु खनेमदु ।

स्वधा याना: ब्वयला त:गु ध्व उपन्यासय् भिंगुगूगु शताब्दीया अन्तपाखें पाश्चात्य बाखं साहित्यय् शुरु जूगु छम्ह हे पात्र 'जि' यात उम्ह 'जि' धयाम्ह पाखें बाखं कनेगु I-novel या शैली थुकिइ दु । ध्व उपन्याया मू पात्र मास्टरयात हे थ:गु बाखं कंकात:गु दु । अथे हे ध्व उपन्यासया, भाषाय् क्लिष्टता खनेमदुसां विपात्र उपन्यासया भाषा छम्ह उपन्यासकारया भाषा मजुसे छम्ह कविया लय्वद्ध भाषा जूगु दु । नेपालभाषाया थ:गु पह:कथं न्हून्हूगु खँग्व: ज्याना: छ्यलेगु कुत: नं ध्व उपन्यासय् जूगु दु । काव्यात्मक भाषाया प्रयोगं च्वमि गिरिजाया कवि प्रतिभा ब्वयेगु या:सां उपन्यासया भाषाय् दयेमा:गु स्वभाविकताया हनन् धा:सा जूगु दु ।

'विपात्र' छगू मनोभाव प्रधान उपन्यास ख: । खयेत ला च्वमिं ध्व संसारया फुक्क पात्रतय्त विपात्र खंकादीगु दु, तर मूपात्र माष्टर हे धार्थेम्ह विपात्र जूगु दु । नेपालभाषाय् 'वि' छगू उपसर्ग ख: गुगु छुं मभिंगु कथं संकेत यायेमालकि छ्यलिइ, गथे-

बिनां, बिसिद्धि, बिभाय्, बिक: आदि । थम्हं आदर्शया ध्वाँग फुके यायेगु, समाजय् मोजमज्जा यानाच्वंपिं फुक्क मनूतय्‌गु कुंखिनेगु, अमिगु अनेक अनैतिक कार्यया भण्डाफोर यायेगु, तर थ:हे अपिंनाप प्यप्यं पुना जुइगु, थ: निम्ह मचात अथें छैंय् वांछ्वयाथका: नं 'कमलां वया याक: काय्‌यात होष्टेलय् वांछ्वयातल,काय्‌या दुर्घटनाय् वया छुं च्यूता: मदु धका: हाला जुइगु अथे हे यौन भोग यायेत जब सुं मिसा वनाप दइ, फुक्क दु:ख ल्वमनीगु, जब मिसातय्‌सं त्व:तावनी थ: जक मखु मचातय्‌त नं स्याना छ्वयेगु स्वइम्ह कतिला: वँय् माष्टर विपात्र मखुसा मेपिं सु पात्रयात विपात्र धायेगु ? थुकथं जीवनय् व:गु विसंगतिनाप प्रतिकार यायेगु, वयात निर्मूल यायेगु पलेसा थ: हे ध्व संसारं चिला वनेगु स्व:म्ह थ:गु अस्तित्व थम्हं हुया छ्वयेत स्व:म्ह, थ:गु जीवनया निश्चित लँपु थम्हं मखु सुं मेपिंसं निर्धारित याना बीमा:म्ह मूपात्र माष्टर हे ध्व उपन्यासया धायेंम्ह विपात्र ख: । थज्या:म्ह विपात्रया बाखं हे ध्व उपन्यास जूगुलिं ध्व उपन्यासया नां 'विपात्र' तयात:गु पायृछि हे जू ।

सुं नं लेखकं छुं नं च्वइ, छुं धायेत, छुं क्यनेत हे ख: । ध्व हे कथं उपन्यासकार गिरिजां नं उपन्यास च्वयादिल सा थ:गु खँ कनेत हे ख: थ: मय:गु खँ प्वंकेत हे ख: । वास्तवय् थुकिया निंतिं हे गिरिजां उपन्यासया ग्वसा: ग्वयादिल, उपन्यास हे निर्माण याये ग्वैगु उद्देश्यं मखु । अले उपन्यासय् बाखंतत्व, चित्रण, घटना, चरित्र आदियात लिसं तया: ज्वंकेगु थें जक जूवन कथंहंक मा:हनेगु पाखे ध्यान च्वमिया मवन उकिं समालोचक कृष्णचन्द्र सिंह प्रधानजुं गिरिजायात बौद्धिकताया संरचनाय् हना: घटना, बाखं, संयोग थें ज्या:गु तत्व विशेषया उलि लिधंसा मकासे परम्परां मुक्त जुइत स्वइम्ह उपन्यासकार धका: म्हसीकादीगु दु । तर च्वमिं थ:त मनिंगु मय:गु खँ, प्वंकेत छुं छगू निश्चित वादया लँपु नालादीगु मदु, छगू राजनैतिक सिद्धान्तया भ्रण्डा ज्वनादीगु मदु । बरु मिखा तिसिना: कबूल यायेगु संस्कारया विरुद्ध ब्वलंम्ह, चीमिपिनि अधिकार मर्यादाया पक्षय्, अन्या: अत्या: सह: मयाइम्ह छम्ह स्वतन्त्र चिन्तक, स्वाभिमानी उपन्यासकारया रुपय् गिरिजां थ:त परिचित याकादिल । समाजयात हे फेरकथं हिलेगु हुनि बुने थ:त न्ह्याग्गु कथं छ्यलेत नं लिफ: मस्वइम्ह उपन्यासकारया रुपय् म्हसीके बियादिल । (प्रधान, ने.सं. ११११६: पौ १२५)

विजयबहादुर मल्लया नेपालभाषाया नाटकय् छपुलु

प्राचीनकालं निसें हे नेपालभाषा साहित्यया छगू त:मिगु त:जिगु विधा नाटक जुया नं पाश्चात्य पह:यागु नाटकया शुरु नेपालभाषा साहित्यय् आपालं लिपा हे तिनि जुल । आधुनिक नाटक धका: पाश्चात्य साहित्यय् इब्सन प्रवृत्तिया समस्यामूलक नाटकयात थुइकेगु जूसां नेपालभाषा साहित्यय् मल्लकालीन शास्त्रीय परम्पराया नाटकयात प्राचीन नाटक अले पाश्चात्य कथंया (शेक्सपियरीन तथा इब्सनवादी) नाटकयात आधुनिक नाटक कथं थुइकेगु चलन दु । अथे हे थौं छधा: प्याखं, हास्यव्यंग, पूधा: प्याखं आदिं अलग हे साहित्यिक विधाया मान्यता प्राप्त याये धुंकूसां, थुमिगु त्रि-आयामिक स्वरुप, संवादात्मक विशेषतां याना: थुपिं फुक्कसितं छगू हे शब्दं नाटक धायेगु परम्परा नं ल्यना हे च्वंगु दनि ।

नेपालभाषाय् नाटक मल्लकाय् हे खनेदये धुंकूसां पाश्चात्य पह:यागु नाटकया प्रारम्भ चित्तधर 'हृदय'या **'शाक्यानी'** छधा: प्याखंनिसें जुलसा, इब्सनवादी समस्यामूलक नाटकयात नेपालभाषाय् दुत हयेगु जक मखु छगू प्रवाहया रुपय् न्ह्याकेगु **ईश्वरानन्द**निसें जुल । ईश्वरानन्दयां ल्यू नेपालभाषाय् समस्यामूलक नाटकया च्वज्याय् वाशु शशी, पद्मरत्न, गिरिजाप्रसाद जोशी, दुर्गालाल श्रेष्ठ, दिनेश भुजु, राजभाइ जक:मि आदि थें ज्य:पिं च्वमिपिंसं च्वसा च्वयेकादिल । थथे हे नेपालभाषाया समस्यामूलक नाटकया विकासय् थ:गु हे छगू अमिट प्रभाव त्व:ता थकूम्ह नाटककार **विजयबहादुर मल्ल** ख: ।

ने.सं. १०४५ स नेपालभाषाया छम्ह नां जा:म्ह माध्यमिक कालया भक्ति परम्परायाम्ह कवि विरबहादुर मल्लया काय् रिद्धिबहादुर मल्लया कोखं जन्म जूम्ह विजयबहादुर मल्ल नेपाली, नेपालभाषां साहित्य सृजना याना: बहुभाषि नेपा: देया साहित्य धुकू जायेका थकूम्ह साहित्य पुरुष ख: । रिद्धिबहादुर मल्ल थें ज्य:म्ह शिक्षित बौया लालनपालनय् ब्वलंम्ह, गोविन्दबहादुर मल्ल थें ज्य:म्ह साहित्यिक प्रतिभा नापनापं हुर्के जूम्ह विजयबहादुरयात साहित्यपाखे प्रवृत्त जुइकेगु ज्या थ:गु छेँया वातावरणं हे यात । नेपाली भाषं **'दुई पसले'** नांगु बाखं च्वया: थ:गु साहित्यिक यात्रा शुरु यानादीम्ह विजयबहादुरमल्लं नेपाली भाषं हे **'अन्तिम भोज'** थें ज्य:गु विज्ञान सम्बन्धी बाखं, **'कोही किन वर्वाद होस्'** थें ज्य:गु बालमनोवैज्ञानिक प्याखं, **'अनुराधा'** थें ज्य:गु

वैचारिक मनोवैज्ञानिक उपन्यास, '**भोक र भित्ताहरु**' थें ज्य:गु मार्मिक बाखं च्वया: नेपाली भाषा साहित्यय् वैचारिक तथा शैलीगत क्रान्तिया सूत्रपात यानादीगु जक मखु छम्ह नेवा: जुया: नं नेपाली भाषा साहित्यया उत्थानया निंतिं महत्वपूर्ण देन बीफु धका: क्यनादीगु दु । थथे नेपालीभाषा साहित्यय् आपालं न्ह्य: हे परिचित जक मखु प्रख्यात, प्रतिष्ठित जुइधुंका: तिनि, विजयबहादुर मल्ल नेपालभाषाया नाटक ख्यलय् दुहाँ झायादीगु ख: । खयेतला मल्लजु ने.सं. १०७३ स हे '**ज्यानमाराया काय्**' थें ज्य:गु बाखं च्वया: नेपालभाषा साहित्यय् खनेदयेक: झायेधुंकूगु ख:, तर अथे खया नं नाटक ख्यलय् वय्क:या च्वसु ने.सं. १०९४ स पिदंगु '**छपु न्यना बाखं**'निसें तिनि शुरु जुल । न्हापां बाखं च्वया: नेपालभाषा साहित्य ख्यलय् थ:त परिचित याकादीगु ख:सां, विजयबहादुर मल्लया विशिष्टता, नेपालभाषा साहित्यय् **छम्ह नाटककारया रुपय्** दु । नाटकया सफू पिकया: मखु, थी थी पत्रिकाय् नाटक दुतबिया: मखु छक्वलं हे दबुली थ:गु नाटक मञ्चन याना: नेपालभाषाया नाटक ख्यलय् परिचित जुइक: झा:म्ह नाटककार थ्वय्क ख: । थौ.तक थ्वय्क:या नेपालभाषां रचना जूगु नाटक थुकथं दु–

१) **छपु न्यना बाखं** (ने.सं. १०९४) - छधा: प्याखं
२) **तिनात:गु लुखा** (ने.सं. ११००) - " "
३) **लपँ ख्या:** (ने.सं. ११०२) - " "
४) **नां मबुम्ह मनू** (ने.सं. ११०३) - " "
५) **कुलां चकनी तिनि** (ने.सं. ११०३) - पूधा: प्याखं
६) **किसि न्याइम्ह मदनमान** (ने.सं. ११०५) - " "
७) **ल्वहँया बाखं** (ने.सं. ११०७) - छधा: प्याखं
८) **किपालुं ल्यूम्ह मनू** (ने.सं. ११०९) - पूधा: प्याखं
९) **कुमारी** (ने.सं. १११३) - भाव नृत्य
१०) **क्वसा:गु नुग:** (ने.सं. १११४) - छधा: प्याखं
११) **निम्तिपू** (ने.सं. १११९) - छधा: प्याखं आदि

थुकथं विजयबहादुर मल्लजुं नेपालभाषां **स्वंगू पूधा: प्याखं, छपु नृत्य नाटक, न्हय्पु छधा: प्याखं** च्वयादीगु खनेदु । थ्वय्क:या तसकं हे लोकं ह्वा:गु छगू नाटक 'सहलह' संस्थाया ग्वसालय् राजकीय प्रज्ञा प्रतिष्ठानया दबुलिइ क्यंगु **कुलां चकनी तिनि** नं ख: । थ्व हे संस्थाया ग्वसालय् थ्वय्क:या मेमेगु नं पूधा: प्याखं गथे - **किसि न्याइम्ह मदनमान, किपालुं ल्यूम्ह मनू** आदि प्याखं नं मञ्चन जूगु दु । अथेहे पब्लिक युथ क्याम्पसया **सँम्या: साहित्य** पा:ला:या ग्वसालय् जूगु नाटक धें धें बल्ला: कासाय् नं - '**तिनात:गु लुखा:**' (ने.सं. ११००), '**लँपंख्या:**' (ने.सं. ११०२), '**ल्वहँया बाखं**' (ने.सं. ११०७), '**क्वसा:गु नुग:**' (ने.सं. १११४), '**निम्हतिपू**' (ने.सं. ११०९), आदि मल्लजुया

नाटक हुइकेगु जूगु दु । थुपिं बाहेक '**नेपालभाषा एकेदमि**'या ग्वसालय् तन्हु तक प्रदर्शन जूगु ध्वयक:या '**कुमारी ब्यालेट**' नं तसकं लोकप्रियता प्राप्त या:गु दु । अथे हे मेगु ध्वयक:या छपु अप्रकाशित नाटक '**नां मदुम्ह मनू**' ख: । थुकथं विजयबहादुर मल्लया नाटकया सफू धका: छगू अलग्ग हे सफू पिदंगु मदुसां, सफू पिकायेत गाक्क नाटक पिदंगु मदु धका: धाये मछिं । विजयबहादुर मल्ल, नेपालभाषाया ब्यलय् थम्हं हे नाटक च्वये धका: स्वया: नं दबुली क्यंकेत नाटक च्वयादीम्ह जूगुलिं विजयबहादुर मल्लं नाटक च्वयादीबले रंगमञ्चिय पक्षयात नं गाक्कं ध्यान तया: च्वयादीगु खनेदु । थुलि जक मखु गुलिं गुलिं नाटकय् ला पात्र तकं थम्हं ल्ययेगु यानादीगु दु, निर्देशन तकं बियादीगु दु ।

विजयबहादुर मल्ल नेपालभाषाया आधुनिक नाटक विधाय् **म्ह नाटक च्वया: नं थ:गु पला:चिं त्व:ता थकादीम्ह नाटककार ख:** । ध्वयक:या तसकं लोकंह्वा:गु '**कुलां चकनी तिनि**' पूधा: प्याखं अन्तरजातीय विवाहयात मान्यता मबीगु रुढी संस्कारया विरुद्धय् छगू क्रान्तिकारी पला: ख:सा, '**किसि न्याइम्ह मदनमान**' तू कूछि ल्या: स्वतलें मले कूछि ब्वाइगु थें ज्य:गु ज्या जुइगु मनूया मुर्खताप्रति व्यंग ख: । '**तिनात:गु लुखा**' थ:गु सुख, स्वतन्त्रतायात तालं ग्वयेका: च्वंपिनिगु मुक्तिया प्याखं ख:सा '**ल्वहँया बाखं**' थौंया सामन्ततय्गु असीम अन्या, अत्याचारया यथार्थ चित्रण ख: । अथे हे '**कोसा:गु नुग:**' थौंया आधुनिक नारी समस्याय् केन्द्रित यथार्थपरक प्याखं ख: । **थुकथं समसायिक सामाजिक विषययात कया: च्वयात:गु मल्लजुया फुक्क धयार्थे नाटक समस्यामूलक जू अले दबुली घटना क्यनेगु पलिसा संवादया माध्यमं घटनाया चित्रण याकातइगुलिं आधुनिक प्रवृत्त जू** । ध्वयक:या नाटकया समस्या अप्व: थें मिसा समस्याय् केन्द्रित जूसां शोषित पीडित जनताया समस्या न्ह्यब्वेगुली नं ध्वयक: लिपाला:गु मदु । नारी स्वतन्त्रता, नारी अधिकार, नारी अस्मिता, सामाजिक सुधार, आर्थिक समानता, मानवीय मुक्तिया पक्षय् ध्वयक:या स: प्रतिध्वनित जूगु दु । थुकथं थौं जातिपाटी, भेदभाव, मिसा मिजंया भेदभाव, कानुनी रुपं स्वीकार्य मजुइ धुंकूसां थौं समाजय् अफ्र नं विद्यमान जुयाच्वंगु यथार्थयात वाला क्यनीम्ह, अले सामन्ततय्गु असिम अन्यायया बाखं कना: आर्थिक समानता शोषण मुक्त समाजया कल्पना छगू ढोंक जक ख: धका: थौंया यथास्थितियात जनताया न्ह्य:ने साक्षात्कार यानादीम्ह छम्ह यथार्थवादी नाटककार विजयबहादुर मल्ल ख: । अफ्र मेगु खँपु धायेगु ख:सा विजयबहादुर मल्ल शोषणया विरुद्धय्, समानता, स्वतन्त्रता, मानवीय अस्मिताया निंतिं स: ध्वयेका नाटक च्वइम्ह नाटककार ख: ।

खयेतला थौंया छपु छधा: प्याखनं छगू हे समस्या बा छगू हे स्थितिया जक चित्रण यायेगु याइ, तर विजयबहादुर मल्लया नाटक ब्वनेबले/स्वयेबले छगू मू समस्या

नापं थौं भीसं भोगय् याना च्वनागु भीगु समाजया छपाः मुक्कं किपाः नं खनी । थौंया संगति, विसंगति ब्वयाः यथास्थिति नाप भीत साक्षात्कार जुइके बी । उकिं नारी अस्मिता, नारी अधिकारया समस्याय् केन्द्रित नाटकय् नं हितिइ लः मवःगु, बहनी मत मच्याःगु, अस्पतालय् डाक्टर मदुगु घटनांनिसें डलरया भाः थहाँ वंगु, मनूया मू क्वहाँवःगु घटनाया चर्चा तकं दयाच्वनी । थ्व नाटककार विजयबहादुर मल्लयाके दुगु थौंया स्थिति, थौंया परिवेशप्रतिया सजगता, सचेतताया दसु खः धकाः मधासें मगाः ।

विजयबहादुर मल्ल समसामयिक सामाजिक समस्या, समसामयिक यथार्थतायात ब्वयाः जक नाटक च्वइम्ह नाटककार मखु, मनूया हृदयया शूक्ष्म अध्ययन, विश्लेषण यानाः थौंया मनूयात बांलाक म्हसीके बीम्ह नाटककार नं खः । खयेतला मल्लजुं 'कोहि किन बर्बाद होस्' थें ज्यःगु नाटक च्वयाः नेपाली नाटक साहित्यय् आपालं न्ह्यःहे छम्ह मनोवैज्ञानिक नाटककारया रुपय् प्रतिष्ठित जुइ धुंकूम्ह नाटककार खः, तर अथे खया नं नेपालभाषाय् मुलरुपं मानव हृदययात शूक्ष्म रुपं वालेगु जूगु ध्वयक्ःया 'क्वसाःगु नुगः' (ने.सं. ११९४) नाटक खः । थ्व नाटकय् नायिका 'मोति'या मनय् पिनें स्वयेबलय् 'प्रकाश'प्रति घृणा व बदलाया गुगु भाव दु व अचेतन मनय् दुने ला आकर्षण व प्रेमया भावना खः धकाः क्यनाः मनूया हृदययात ध्वाथुइकेबीगु कुतः नाटककारं यानादीगु दु । खयेतला थौंया समस्यामूलक नाटकं 'ला हिया पात्रत' ब्वयेगुली च्यूताः तइमखु बरु थःगु सिद्धान्त, धारणा ब्वइपिं छगू वर्ग विशेषया प्रतिनिधित्व याइपिं पात्रत न्ह्यब्वयेगु याइ । तर विजयबहादुर मल्लया समस्यामूलक नाटकया पात्रत छगू वर्ग वा छगू सिद्धान्त, विचारधाराया प्रतिनिधित्व याइपिं जुया नं अपिं च्वमिया धारणा, सिद्धान्तया प्रचार याःवःपिं कार्यकर्तात थें मच्वं । अमिगु स्वभाविक क्रियाकलाप, स्तरयात ल्वयेक ल्हाकातइगु खँल्हाबल्हा, अमिगु मनोभावनाया शूक्ष्म चित्रणं च्वमिया सिद्धान्त विचारधाराया ब्वज्याय् स्वभाविकता, सफलता जक चूलाका ब्यूगु मखुसे, छम्ह मनूया भावना कामना ब्वयेगुली तक नाटकया पात्रतय्त सक्षम जुइका ब्यूगु दु । थुकियात नाटककार विजयबहादुर मल्लया थःगु हे कला वा प्रतिभा धकाः मधासें मगाः ।

विजयबहादुर मल्ल छम्ह नेवाः खः, नेवाः संस्कार संस्कृतिइ ब्वलंम्ह च्वमि खः । छम्ह नेवाः च्वमिया धर्म, मर्म पालन याये कथं ध्वयक्लं नं थःगु नाटकय् नेवाः संस्कृति, नेवाः संस्कारया पलाःचिं ब्वयादीगु दु । ध्वयक्ःया नेपाली भाषं च्वयातःगु नाटक स्वयाः नेपालभाषाया नाटकय् पाःगु विशेषता छता थ्व हे नं खः । अप्वः थें नेवाः समाजया परिवेशय् निर्माण यानातइगु ध्वयक्ःया नाटकय् नेवाः संस्कृतिया रोचक पक्षया चित्रण गथे- ग्वय् बीगु, दुचायेकेग, दोलाजितय्गु आदि जक मखु थुकिया संरक्षण, संवर्द्धनया निंतिं तकं सः प्रतिध्वनित जू । गथे ध्वयक्ःया किपालुं ल्यूम्ह मनू' प्याखनय् 'द्वलाजि प्रथा' बांमलाःगु मखु धकाः क्यनाः सांस्कृतिक पुनर्जागरण हयेगु

चेष्टा यानादीगु दुसा थौंया अन्तर्राष्ट्रिय जमानाय् अन्तर्जातिय विवाहयात स्वीकार हे यायेमाः धकाः **'कुलां चकनी तिनि'** प्याखनय् क्यना नं वैचारिक मत भिन्नता जुइवं पारपाचुकेगु पाश्चात्य संस्कारयात धाःसा स्वीकार यायेफुगु मदु ।

नाटक मुक्कं स्वकं बजि थें मजुइमा धैगु हेतुं ध्वय्कलं थःगु नाटकयात गनं **हास्यव्यंग** नाटक कथं सा गनं **प्रतिकात्मक** रुपं गनं **व्यंगात्मक** धंगं प्रस्तुत यानादीगु दु । अले थौंया दर्शकतय्गु वौद्धिक क्षमता, मनोभावयात नं मनन यासें नाटकय् **बौद्धिक खुराक** नापं **मनोवैज्ञानिक सन्तुष्टि** चूलाकेगुलि नं मल्लजु लिपा लाःगु मदु । विजयबहादुर मल्ल छम्ह नाटककार जक मखु छम्ह कवि नं खः । फलत ध्वय्कःया नाटकय् थाय् थासय् काव्यात्मक कल्पनाया पलाः चिं दु, शूक्ष्म रुपं अभिव्यक्त यायेगु प्रवृत्ति दु । अथे धकाः पात्रतय्त लयात्मक अलंकारिक भाषां संवाद याकाः अस्वभाविकता ब्वयेगु ज्या ध्वय्कःया नाटकय् मजू । थः धायेमाःगु, कनेमाःगु खँयात नाटकीय शिल्पं छायेपाः कनेगुली ध्वय्कः गाकं सिद्धहस्त जू । फलत ध्वय्कःया नाटक **ओजपूर्ण** जक मजुसे उलि हे **चित्त आकर्षक** नं जू ।

थुकथं विजयबहादुर मल्लया नेपालभाषाय् पिदंगु नाटकया आधारय्, ध्वय्कःयात थौंया **अत्याधुनिक नाटक प्रवाह नाप सतीम्ह इब्सनया प्रभाव लाःम्ह नाटककार** कथं प्रतिष्ठापित यायेछिं । नाटकय् च्वमिं वैचारिक ह्यूपाः, सुधारया सन्देश प्रतिध्वनित याना च्वंसां पात्रतय्गु मनोवैज्ञानिक प्रभाव, विचारधाराया द्वन्द्व, सहजता, सरलता आदि थें ज्यःगु नाटकीय कलायात नं निर्वाह यानादीगुलिं, प्रचारवाद, अस्वाभाविकताया गन्ध वय्कःया नाटकय् खनेमदु । हास्य व्यंग नाटकय् तकं भद्दापन अस्यःपहः मदु, बरु प्वाः स्याक्क न्हिकेगु जक मखु, न्ह्यपुयात नं विचाः याकेबीगु याःगु दु । प्रचारवादया गन्धं मुक्त यानाः नं सुधारया सन्देश, युग चेतनाया जः नाटकया माध्यमं ह्वलेफु धयागु खँ ध्वय्कःया नाटकं क्यनाब्यूगु दु । थुकथं समसामयिक विषययात कयाः च्वयातःगु ध्वय्कःया जीवनवादी, यथार्थवादी नाटकं **नेपालभाषाया नाटकयात, विषयगत रुपं जक मखु शिल्पगतं रुपं नं च्वन्ह्याका ब्यूगु दु** । नाटककारया विशिष्टता वं छुं खँ प्वंकल धैगुलिं जक मखु वं थःगु खँ गुलिसित पूंकल धैगुलिं नं लाइ धकाः ध्वय्कःया नाटकं क्यनाब्यूगु दु । ध्वय्कःया प्रवेशं नेपालभाषाया नाटकया स्तरयात छतं थकयाब्यूगु दु, मेपिनिगु भाषाया तःजिगु नाटकया प्रतिस्पर्धाय् वनेफयेका ब्यूगु दु ।

मान विप्रलम्भ श्रृङ्गार रस छगू परिचय

श्रृङ्गार रसयात रसशास्त्रीतयसं छगू त:जिगु रस धका: नालात:गु । प्रेमी प्रेमिकाया रति राग स्थायी रुपं च्वंच्वंगु रस विशेषयात हे श्रृङ्गार रस धाइ । ध्व श्रृङ्गार रसयात निगुली ब्वथलात:गु दु ।

१) सम्भोग श्रृङ्गार

२) विप्रलम्भ श्रृङ्गार

श्रृङ्गार रसय् नं कविपिंसं विशेष याना: विप्रलम्भ श्रृङ्गारयात अप्व: थ:पिनिगु काव्य कृतिइ छ्यू:गु खनेदु । थुकिया कारण ख:, सम्भोग श्रृङ्गारं स्वया नं विप्रलम्भ श्रृङ्गारं मानव हृदययात अप्व: प्रभावित यायेफु । उकिं मानसिक अवस्था विशेषया शूक्ष्म अधययन तथा मानवीयता ग्वाकेगु ज्याय् कविपिंसं श्रृङ्गार रसय् नं विप्रलम्भ श्रृङ्गारयात विशेष रुपं छ्यलेगु या:गु दु । छुं कारण विशेषं याना: नायक नायिका थवं थवय् दुगु प्रेमभोग याये मखंगु अवस्था विशेषयात विप्रलम्भ श्रृङ्गार धाइ । ध्व नं प्यंगू कथंयागु दु ।

१) पूर्वराग विप्रलम्भ श्रृङ्गार

२) प्रवास विप्रलम्भ श्रृङ्गार

३) मान विप्रलम्भ श्रृङ्गार

४) करुण विप्रलम्भ श्रृङ्गार

१) पूर्वराग विप्रलम्भ श्रृङ्गार :

विप्रलम्भ श्रृङ्गारय् नं अप्व: प्रयोग जुइगु रसमध्ये **मान विप्रलम्भ श्रृङ्गार नं छगू ख:** । नायक नायिकाया दुग्य:गु मतिना ब्वयेगु निंतिं मान विप्रलम्भ श्रृङ्गारयात काव्यय् छ्यलेगु याइ । नायक नायिकाया नुगलय् क्वातुगु माया अनुराग दया नं चन्चल चित्तया कारणं नायक नायिकापिनि मचाय्क कचिंग: जुया:, तम्वया: छुं ईया निंतिं प्रेमभोग याये मखनीगुयात हे **मान विप्रलम्भ श्रृङ्गार** धाइ । ध्व नं निगू प्रकारयागु दु ।

(क) प्रणयमान विप्रलम्भ श्रृङ्गार (ख) इर्ष्यामान विप्रलम्भ श्रृङ्गार

(क) प्रणयमान विप्रलम्भ :

छुं कारण मदयेकं माया मतिना क्वातुपिं नायक नायिका तँ चाया: छुं ईया निंतिं प्रेम भोग यायेमखनीगु अवस्था विशेषयात हे प्रणयमान विप्रलम्भ श्रृङ्गार धका: धाइ । गथे भा:तम्हं छुं मनसे पिहाँवंगु खना, कला:म्ह नमवासे च्वंच्वंगु । भा:तम्हं नतुलं नं तम्व: पह: पिकया: नमवासे च्वंच्वनीगु आदि । थन कला:म्हेस्यां तम्व:गु अभियन या:गु भा:त खना धाथें तँ वयामखु । मनगुलिं गँसि जुइ मफइ धका: सुर्ता कया:, हानं हानं थथे मनसे पिहाँ मवनेमा: धैगु आशय कया: तम्व:गु अभिनय या:गु ख: । थन रति स्थाइ भाव ख: । थज्या:गु प्रणयमान विप्रलम्भ श्रृङ्गार 'पूर्ण पथिक'जुया **छपा चित्र** सफूया **'विजय'** बाखनय् खनेदु ।

(ख) इर्ष्यामान विप्रलम्भ श्रृङ्गार

प्रेमिकां थ: प्रेमिं सुं मेपिं मिसायात मतिना या:गु थें खनकि वा प्रेमिं थ: प्रेमिकां सुं मेपिं मिजंयात मतिना या:थें तालकि इर्ष्या जुया: तँ चाया छुं ईया निंतिं प्रेम भोग यायेमखंगु अवस्था विशेषयात इर्ष्यामान विप्रलम्भ श्रृङ्गार धका: याइ । थुकथं क्वातुगु मतिना दया नं इर्ष्याया कारणं नायक नायिकां थवंथवय् दुगु प्रेम भोग यायेमखनीगु हे **इर्ष्यामान विप्रलम्भ श्रृङ्गार** ख: । नेपालभाषाय् आपालं इर्ष्यामान विप्रलम्भ श्रृङ्गार दुगु बाखंत खनेदु । फत्तेबहादुर सिंहयागु **'ख्वहे लाले'**, चित्तधर 'हृदय'या **'द्य: पाला:'**, पुष्पलताया **'वेक:'** थज्या:गु हे इर्ष्यामान विप्रलम्भ श्रृङ्गारया भाव दुगु बाखं ख: ।

पुष्पलताया **'वेक:'** बाखनय् खनेदुगु इर्ष्यामान विप्रलम्भ श्रृङ्गारया छगू दसु -

'न्ह्याबलें चिट्ठी, न्ह्याबलें चिट्ठी । स्वये धा:सा कर्पिनिगु चिट्ठी स्वयेगु ला... । पौ च्वया हइम्ह छं सु ख: अय् - जि हे कर्पिं जुइत ?'... लेटरफाइल पुत्तु पुइका: स्वया यंकादिल ।

थथे मतिना दुपिं निम्ह त्यपू, मेपिं मिजंनाप जुल ला धका: भा:तम्हं कला:यात शंका याना: कला:याथाय् व:गु पौ फुक्क स्वइ । थवं थवय् माया मतिना दया नं इर्ष्याया कारणं, छुं ईया निंतिं अमिसं प्रेम भोग यायेखनीमखु, थ्व हे विप्रलम्भ श्रृङ्गारया दसु ख: । लिपा गुगु शंका, इर्ष्या या:गु ख: व भुठा धैगु सिइ अमिगु मतिना न्हापा स्वया नं भन क्वातुइ रति राग भन् अप्व: पिज्वइ । थुकथं इर्ष्यामान विप्रलम्भ श्रृङ्गार, श्रृङ्गारिक भाव थनेगु ज्याय् तसकं प्रभावशाली जू ।

नसंफाःगु चा
उपन्यासय् छभ्फाः

रामशेखरया **'नसंफाःगु चा'** (ने.सं. १०९३) नेपालभाषाया उपन्यास साहित्यय् छगू न्हूगु प्रयोग, न्हूगु सवाः खः । सामाजिक समस्यां ग्वाःगु धूस्वां सायमिया **मिसा** (ने.सं. १०७५) निसें शुरु जूगु नेपालभाषाया उपन्यासं धर्मरत्न यमिया **'भृकुटी'** (ने.सं. १०८०) उपन्यास जुयाः ऐतिहासिक उपन्यासया ख्वाःपाः ब्वलसा, धूस्वां सायमि, **ईश्वरानन्द श्रेष्ठाचार्यपिनिगु ल्हातिइ वनाः मनोवैज्ञानिक उपन्यासया रुप कयाः पिदन ।** थथे हे नेपालभाषाया उपन्यासं छगू मेगु स्वरुप क्यनेगु ज्या रामशेखरया ल्हातिइ वनाः जूवन ।खयेतला रामशेखरजुं उपन्यासया देबःलय् नसंफाःगु चा उपन्यासयात सामाजिक उपन्यास धकाः न्ह्यब्वयादीगु खः । **तर थ्व उपन्यास सामाजिक उपन्यास जक मखु राजनैतिक उपन्यास नं खः, राजनैतिक उपन्यासय् नं अभ्फ प्रगतिशील उपन्यास खः ।** थ्व 'नसंफाःगु चा' उपन्यासय् न्ह्यब्वयातःगु समस्या 'पालुंग' गांया यानाः क्यनातःसां, थ्व छगू गांया समस्या जक मजुसे सम्पूर्ण नेपाःया हे समस्या खः । थ्व उपन्यासय् सामन्ततयगु शोषण, अन्याः, अत्याःया यथार्थ चित्रण जक मखु, शोषण दमन चरम सिमाय् थ्यसेंलिं गांया शोषित पीडितत छप्पं छधी जुयाः दनावइगु अले वर्ग संघर्ष जुइगु आदियात क्रमवद्ध रुपं न्ह्यब्वयातःगु दु । **थुकथं नेपालभाषाया उपन्यास ख्यलय् जक मखु, नेपालभाषाया गद्य साहित्यय् हे सीदयेक प्रगतिवादया लँपु ज्वनाः सृजना जूगु न्हापांगु पलाः हे थ्व 'नसंफाःगु चा' जूगु दु ।**

नेवाःतयसं बसोबास यानाच्वंगु पालुंग गांया पृष्ठभूमिइ निर्माण जूगु नातां उपन्यासया शुरुइ पालुंग गामय् च्वंपिं सिधा सोभ्फा जनतायात जुयाच्वंगु असीम शोषण दमन न्ह्यब्वयेगु ज्या थ्व नसंफाःगु चा उपन्यासय् जूगु दु । थौंया जनआन्दोलनं वांछ्वये धुंकूगु तत्कालीन पन्चायती व्यवस्थां सामन्ततयत शोषण यायेत गुलित तिबः ब्यूगु दु धैगु क्यनाः, पन्चायती व्यवस्थाप्रति वितृष्णा, विद्रोहया भाव थनाः थ्व व्यवस्थायात ल्येहें पुइकेगु हे उपन्यासकार रामशेखरया थ्व उपन्यास च्वयाया मू तातुना खः, गुगु तातुना थौं पूवंगु दु । थथे पन्चायती व्यवस्था न्ह्यानाच्वंगु इलय् हे पन्चायती व्यवस्थाया विरुद्धय् रचना जूगु उपन्यास **'नसंफाःगु चा'** तत्कालीन व्यवस्था प्रति हे छगू हाथ्या खः, चुनौती खः । थुगु दृष्टिं उपन्यासकार रामशेखर छम्ह निर्भिक निडरम्ह

जनपक्षीय च्वमि जुयादीगु दु । तत्कालीन पञ्चायती व्यवस्थां देशया विकास यायेगु पलिसा विनास यानाच्वंगु, थ्व व्यवस्थां, प्रधान पञ्चया ख्वा:पा: पुयाच्वंपिं सामन्ततयत हे राजनैतिक, आर्थिक अधिकार ल:ल्हाना: जनतायात शोषण यायेगुली तिब: बियाच्वंगु, शोषण चरम सिमाय् थ्यंसेलि छुं मस: मस्यू धा:पिं जनता नं लिपा छप्पं छधि जुया: शोषकतय्गु विरुद्धय् दनावइगु, अले अमिगु विजय अवश्यंभावी खनेदइगु हे थ्व उपन्यासया मू कथावस्तु ख: । **थथे नेपा:या राजनैतिक इतिहासय् वि.सं. २०१७ सालंनिसें २०४६ साल तक न्ह्या:गु पञ्चायती व्यवस्थाया भण्डाफोर यायेगु हे थ्व उपन्यासया मू विषयभूमि जूगुलिं थ्वयात समय सापेक्ष उपन्यास ख: धका: मधासें मगा:** । तर थथे ख:सां थौं पञ्चायती व्यवस्थाया पलिसा वहुदलीय पुनर्स्थापना जुइ धुंकूगु खया नं थौं नं देया गरीव जनता शोषणं मुक्त जूगु मदुनि, अमिगु जीवनस्तरय् छुं ह्यूपा: व:गु मदुनि । शासन व्यवस्थाया ख्वा:पा: जक ह्यूगु दु, समस्याया मू हा ल्यना हे च्वंगु दनि, उकिं थौंया सन्दर्भय् नं थ्व नसंफा:गु चा उपन्यासया मू मदु धका: अवश्य धाये फैमखु । थ्व उपन्यासय् न्ह्यब्वयातं: थें थौं छम्ह प्रधान पञ्चया रुपय् मखुसां मेगु हे रुपय्, मेगु हे ख्वा:पा: पुया: सर्वसाधारण निमुखा जनताया हि त्वनाच्वंपिं शोषकत थौं नं गां गामय्, शहर शहरय् ल्यं हे दनि, थज्यापिंसं शोषण यानाच्वंगु हे दनि ।

भाजु रामशेखरं थ्व नसंफा:गु चा उपन्यास थ: प्रगतिवादी सिद्धान्तं उत्प्रेरित जुया: स्वया: नं प्रगतिवादी सिद्धान्तयात नेपालभाषाया उपन्यासय् छ्यूलां हे क्यने धैगु उद्देश्यं हे थ्व उपन्यासया रचना यानादीगु खनेदु । न्हापां थ:गु बाखं पुच: **'स्व:तिपाँय्'** (ने.सं. १०८८) लय् प्रगतिवादपाखे थ:गु झुकाव क्यनादिलसा **'नसंफा:गु चा'** उपन्यासय् वया: थुकियात पूर्णरुपं प्रयोग याना: हे क्यनादिल । सायद च्वमि रामशेखरया निर्तिं थ्व सिद्धान्तयात दकले चकंक ब्वयेछिंगु, ब्वयेबह:गु ख्य: उपन्यास ताया हे जुइ, न्हापां बाखं जक च्वयादीम्ह च्वमिं लिपा उपन्यासय् नं ल्हा: तयादीगु ख: ।

उपन्यासकार रामशेखरं प्रगतिशील विचारधारायात प्रतिपादन यायेगु उद्देश्यं हे थ्व नसंफा:गु चा उपन्यासय् निगू वर्गया संघर्षयात बांलाक क्यनात:गु दु । तर थ्व वर्ग संघर्ष सामन्त व म्हय्या बिचय् ख:ला कि ? पूँजीपति व मजदुरया बा विस्तारवादया विरुद्धय् ख: ? धैगु खँ धा:सा स्पष्ट मजू । केवल शोषक व शोषित वर्गया ल्वापु कथं जक क्यनात:गु दु । चिनिया साहु, केदार आदि शोषक वर्गतय्गु प्रतिनिधित्व याइपिं पात्रत ख:सा सुनमाया, भाजुवीर, जमुना, आशामरु आदि शोषित वर्गया प्रतिनिधित्व याइपिं पात्रत ख: । अथे हे 'माष्टर' लेखकया मूख पात्र जूगु दु । गामय् चेतना व जागरण थनेगु छप्वा: मूस्या:या रुपय् माष्टरयात छ्यू:गु दु । अन्या:, अत्या: चरम सिमाय् थ्यन कि छुं मस: मस्यू धा:पिं शोषित वर्गत नं दनावइ, विद्रोह जुइ धैगु मार्क्सवादी सिद्धान्त अनुरुप थ्व उपन्यासय् नं पालुंग गांया शोषित पीडित जनता गथे

- विकुमाया काकी, भाजुवीर, जुमना आदिपिंसं चिनिया साहुया काय्यात ज्वना: बदला कायेगु यात । शोषकवर्गया प्रतिनिधित्व यानाच्वंम्ह चिन्या: साहुं नं न्हापयाा थें ज्य:गु थ:गु प्रभुत्व हैकम कायम यानातयेगु निर्ति सैनिक शक्ति तकं प्रयोग याना: गांयापिंत दमन यायेगु स्व:गु नं क्यनात:गु दु । सामन्ततय्गु वर्गीय स्वभावबारे समाजवादी लेखक **'लुशुन'** आदिपिंसं थ:पिनिगु साहित्यय् "शोषकवर्ग धयापिं वय्चा: खिचा थें ख:, अपिं न्ह्याक्व बूसां अमिसं थ:पिनिगु स्वभाव त्व:तिइमखु, थौं बुत धा:सा कन्हय् अमित छिंगु परिस्थिति दत कि अमिसं बाकि तैमखु" धका: क्यनेगु या:थें थ्व नसंफा:गु चा उपन्यासय् नं थज्या:गु हे वर्गीय स्वभाव क्यनेगु ज्या चिन्या: साहु, केदारं या:गु दु । तर थथे वर्गीय स्वभाव क्यनेगु ज्या उपन्यासय् गुगु जुल छगू प्रगतिशील उपन्यास जूगु नातां पाय्छि जूसां, अथे वर्गीय स्वभाव ब्वयेगु ज्या पात्र चित्रण बा घटनाया स्वाभाविक विकास पाखें मजुसे उपन्यासकार थ: हे न्ह्य:ने वया: कंवयेगु या:गु दु । थज्या:गु प्रवृत्तिं धा:सा औपन्यासिक कलाय् अवश्य घा:पा: लाकूगु दु ।

गथे ख: अथे हे जक क्यनेगु यथार्थवाद ख: । प्रगतिवादी साहित्यं वर्गीय संघर्ष जक मखु, जनता त्याइ धैगु संकेट नं बीगु याइ । तर जनता त्याइगु स्थिति मध्यंकं हे त्या:गु धका: क्यन धा:साअन अस्वभाविकतां बास याइ, विश्वसनियतां थाय् त्व:ती । उकिं थज्या:गु स्थितिप्रति नं छम्ह प्रगतिशील उपन्यासकार सतर्क जुइमा:गु दु । थ्व हे कथं थ्व नसंफा:गु चा उपन्यासय् नं पालुंग गांया जनतां शोषकतय्गु विरुद्धय् संघर्ष या:सां सैनिक शक्ति तकं शोषकतय्गु ल्हातिइ लानाच्वंगुलिं अपिं तुरुन्त त्याइगु क्यन कि अस्वभाविकता पिज्वइगुलिं, उपन्यासकार रामशेखरं जनताया विजयया सम्भावना जक क्यना: उपन्यास क्वचायेकात:गु दु । पालुंग गामय् ग्व:फय् व:थें जूगु आदि क्यंगु हे न्हूगु भविष्यया संकेत क्यंगु ख:, जनताया संघर्ष हयेत्यंगु परिवर्तनया छुमां क्यंगु ख: । **थुकथं रामशेखरं थ्व उपन्यासय् परिवर्तनया चाहना जक मखु परिवर्तन गथे वइ? परिवर्तन हैपिं सु ? धाथें लिपा त्याइपिं सु ? धैगु क्यना: छम्ह प्रगतिशील च्वमिया धर्म पूर्णरुपं निर्वाह यानादीगु दु ।**

नसंफा:गु चा प्रगतिवादी सिद्धान्तं निर्देशित जुया च्वयात:गु राजनैतिक उपन्यास ख:सां, थ्व उपन्यासं **आंचलिक उपन्यासया रसास्वादन याकेगुली नं रामशेखर उलि हे सक्षम जूगु दु ।** मेगु कथं धायेगु ख:सा नसंफा:गु चा उपन्यास समय सापेक्ष जक मखु स्थान सापेक्ष उपन्यास नं ख: । थ्व उपन्यासय् न्ह्यब्वयात:गु समस्या केवल पालुंग गांया बासिन्दातय्गु जक मखु तर अथे खया नं थुकी न्ह्यब्वयात:गु जनजीवन पालुंग गांया जनजीवन ख: । थ्व उपन्यासय् यानात:गु पालुंग गांया चित्रण थुलि स्वाभाविक थुलि शूक्ष्म जू कि भीसं उपन्यास ब्वनाच्वनागु मखु, भीगु मिखां हे पालुंग गां खनाच्वंगु ख:, भी व हे गामय् चा:हिला च्वनागु ख: । गथे छम्ह सिद्धहस्तम्ह कलाकारं

तसकं हे मन बियाः, ई बियाः, माःथाय् माःगु रंग छ्यलाः जीवन्त किपा किइ अथे हे रामशेखरं नं पालुंग गांया रहनसहन, भेषभूषा, आचार विचार, थाय्बाय्, घटना दुर्घटना न्ह्यब्वयाः ख्वमिपिनिगु मिखाय् गबलें महुइगु पालुंग गांया सजीव किपा कियादीगु दु । लम्फु प्रधानया खा म्यूवइगु ज्याखँ, नानाया सुलिं पसःया चित्रण, गांयापिनि दथुइ जुइगु सम्वाद आदि थें ज्याःगुलिं उपन्यासया मू कथावस्तु नाप छुं सम्बन्ध मतःसां पालुंग गांया स्वभाविक, यथार्थिक जनजीवन ब्वयेगुली महत्वपूर्ण भूमिका म्हितूगु दु । **थुकथं पालुंग गांया सांस्कृतिक जीवनयात युगं युगतक म्वाकातयेगु ज्या थ्व नसंफाःगु चा उपन्यासं याःगु दु ।**

'नसंफाःगु चा' प्रगतिशीलताया दृष्टिकोणं, आंचलिकताया दृष्टिकोणं गाकं हे सफल जूसां औपन्यासिक कलाया दृष्टिकोणं धाःसा छगू निगू त्रुटी थ्व उपन्यासय् मदु धायेमछिं । दकलय् न्हापां ला उपन्यासया कथानक योजनाय् हे छुं त्रुटी खनेदु । औपन्यासिक विधान कथं उपन्यासय् छगू घटना धुनेवं मेगु घटना क्रमवद्ध रुपं गुगु न्ह्याःवनेमाःगु खः थ्व नसंफाःगु चा उपन्यासय् थथे न्ह्याःवंगु खनेमदु । उपन्यासया न्हापांगु थाय् आशामदु हे उपन्यासया मू पात्र थें याना क्यनातल । भ्रीगु सहानुभूति फुक्क आशामदु पाखे क्वसायेका तल । थुकथं आशामदुया कारुणिक जीवनया स्वाभाविक चित्रण यायां लिपा छक्वलं आशामदु तंकाछ्वःगु दु । उपन्यास क्वचाये धुंकाः नं आशामदुयात गनं मालाहयेगु ज्या थ्व नसंफाःगु चा उपन्यासय् जूगु मदु । थथे उपन्यासया पौ पुइसाथं हे मू नायः कथं न्ह्यब्वयातःम्ह आशामदुयात तंका छ्वःसां आशामदुया बारे लिपा गनं सां उपन्यासय् उल्लेख जुइमाःगु खः, वया बारे छुं सां चर्चा जुइमाःगु खः व जूगु मदु । लिपा उपन्यास क्वचाइ थें च्वंकाः मेम्ह पात्र भाजुवीरयात उपन्यासया हिरो यानाः पितहःगु दु । थथे लिपा हिरो यानाः पितहयेमाःम्ह भाजुवीरया विषयलय् न्हापा छुं गनं हे उल्लेख मजूगु उपन्यासकारया छगू कमजोरी खः । छथाय् क्यनं नं किचकन्या, भूतप्रेतय् विश्वास याइम्ह छम्ह अशिक्षित अन्धविश्वासीम्ह कथं जक क्यंगु दु, लिपा क्रान्तिकारी भूमिका निर्वाह याकेत तिबः जुइगु चारित्रिक विशेषता दुम्ह कथं भाजुवीरयात गनं क्यंगु मदु ।

अथे हे उपन्यासया अन्तय् महत्वपूर्ण भूमिका निर्वाह याःम्ह विकुमाया काकीयात नं उपन्यासय् न्हापा गनं क्यनेमाःगु खः व नं क्यनेगु ज्या थ्व उपन्यासय् जूगु मदु । खः, प्रगतिवादी सिद्धान्त कथं अन्याः अत्याचार चरम सीमाय् थ्यनकि छुं मसः मस्यू धाःपिं नं सुम्क च्वनी मखु, अमिसं नं विद्रोह याइ । थुगु दृष्टिं भाजुवीर, विकुमाया काकीयात संघर्षया निर्तिं न्ह्यःने हयातःगु पाय्छि जू तर अथे खःसां उपन्यासय् कथावस्तुयात कलात्मक रुपं न्ह्यज्याकेगु निंतिं अमित न्हापा उपन्यासय् छुं कथंसां न्ह्यब्वयेमाःगु खः । अमिगु स्वभावया बारे छुं संकेट न्हापा हे उपन्यासय् गनं बीमाःगु

खः तर थज्याःगु ज्या ध्व उपन्यासय् जूगु मदु ।

अथे हे ध्व नसंफाःगु चा उपन्यासय् गुलि नं कथा, उपकथात न्ह्यब्वयातःगु व फुक्क मू कथावस्तु नाप छस्वा छधी जुयाः उपन्यास क्वचायेफुगु मदु । गथे कचा मचा खुसित फुक्क छगू खुसि जुयाः समुद्रय् विलिन जुइ अथे हे उपन्यासय् नं विभिन्न कथा उपकथा, घटना उप घटनात छधी जुयाः मू कथावस्तुयात गति बीमाःगु खः, अथे ध्व उपन्यासय् जुइफुगु मदु । लम्फु प्रधानया प्रवेश, नानाया सुलिंया चित्रण, ज्यामितय्गु खँल्हाबल्हा आदिं उपन्यासकारयात पालुंग गांया जनजीवनया जीवन्त किपा कीगुली तिबः ब्यूसां उपन्यासया मू कथावस्तुयात गति बीगु निंतिं छुं ग्वाहालि ब्यूगु मदु । थज्याःगु कचा, मचा बाखंतयूत उपन्यासया मू कथावस्तुं गुगु कत्ताना: थःनाप क्वचायेके माःगु खः अज्याःगु ज्या ध्व उपन्यासय् मजूगु कथानक योजनाया छगू त्रुटी हे धायेमाः ।

नसंफाःगु चा छगू प्रगतिशील उपन्यास खः । छम्ह प्रगतिशील उपन्यासया च्वमिं भूतप्रेत, किचकन्या आदि थें ज्यःगु अन्धविश्वासय् विश्वास याइमखु, अभ थज्याःगु अन्धविश्वासयात जनताया मिखां हुइके बीगु, भ्रम चीकेगु कुतः वं यायेमाः । तर ध्व उपन्यासय् किचकन्या खंगु, किचकन्यां लिनाहःगु आदि थें ज्यःगु घटनाया चित्रण दु । खः अशिक्षित, अन्धविश्वास याइपिंसं भूतप्रेत, किचकन्या आदिया भ्रम खनीगु, थुकिइ विश्वास याइगु स्वभाविक खः । थज्याःगु चित्रणं उपन्यासय् गांया स्वाभाविक किपा ब्वयेगुलिइ अवश्य नं तिबः बी । तर छम्ह प्रगतिशील च्वमिं भूतप्रेत, किचन्या आदि फुक्क मनया भ्रम खः, सत्य मखु धकाः छर्लङ्ग उला बिइमाःगु खः, नुगलय् थीक उपन्यासय् कुलाबिइ माःगु खः । ध्व ज्या ध्व नसंफाःगु चा उपन्यासय् जूगु मदु । अभ भूतप्रेतय्, किचकन्याय् विश्वास याइम्ह विकुमाया काकीयात हे उपन्यासया अन्तय् दकलय् क्रान्तिकारीम्ह, दकलय् चेतनशीलम्ह कथं न्ह्यब्वयातःगु दु ।

उपन्यासया शीर्षक ल्यज्याय् नं उपन्यासकार रामशेखर उलि सफल जुइफुगु खनेमदु । ध्व उपन्यासयात 'नसंफाःगु चा' धकाः उपन्यासया मू कथावस्तुयात प्रतिविम्बित याकेगु रहरं प्रतिकात्मक नां छुनातल । 'बाबू वंगु'या अर्थय् च्वमिं 'नसंफाःगु'यात थुइकादीगु खनेदु । ध्व हे कथं परिवर्तनया निति संघर्ष जुइधुंकूगु तर परिवर्तन वयेत्यंगु तर धाथें मवःनिगु अर्थय् उपन्यासया नां 'नसंफाःगु चा' धकाः छुनातःगु खनेदु । तर नसंफाःगुया अर्थ 'बाबू वंगु' अवश्य मखु । नसंफाःगुया अर्थ खः मरि, यःमन्हि नसंफालकि न्ह्याक्व हे कुतः याःसां बांलाक नये योग्य जुइक बुके मफइगु खः । मेगु अर्थय् धायेगु खःसा बेकार जुइगु वस्तु खः, प्रयत्न यानाः नं सितिं वनीगु खः । तर थुगु अर्थय् उपन्यास क्वचानाच्वंगु मदु । खिमिला सुचुक्क तनामवंनिगु तर न्हूगु जः लुइगु आभास नं पिज्वये धुंकूगु स्थिति हयाः ध्व उपन्यास क्वचायेकातःगु दु । थुकथं जनताया विजय

जुइगु आभास नं उपन्यासय् पिज्वये धुंकूगुलिं 'नसंफा:गु चा'या पलिसा 'नसंचा' आदि मेगु छुं नं नां छूगु जूगुसा शीर्षक अप्व: पाय्छि जुइगु जुइ ।

थुकथं छता निता कमजोरी त्व:ता:, समग्र रुपं स्वल धा:सा नसंफा:गु चा नेपालभाषाया उपन्यास विधाय् छगू न्हूगु उपलब्धि ख:, न्हूगु अनुभूतिया प्रतिक ख: । आशा दु रामशेखर थें ज्य:म्ह निर्भिक निडरम्ह प्रगतिवादी उपन्यासकार थ्व हे छगू उपन्यासय् जक अवश्य नं थातं च्वनादी मखु ।

च्वमि म्हसीका:

नां	**प्रेमशान्ति तुलाधर**
जन्म	ने.सं. १०७२
मां, बौया नां:	ज्ञानदेवी स्थापित, मणिरत्न स्थापित
थाय् बाय्	ग १, ६९१ काठमाडौं २ टेलिफोन नं ४१४ ४१९, ४२२ ०७९
E- mail :—	P_tuladhar41@hotmail.com
शिक्षा	एम.ए. (अर्थशास्त्र) एम.ए. (नेपालभाषा)
लजगा:	प्राध्यापन
ज्याकुथि	पद्मकन्या क्याम्पस, त्रि.वि.वि.
पद	सह-प्राध्यापक
विषय	नेपालभाषा, अर्थशास्त्र
मेगु ज्याखँ	नेपालभाषा एकेदमिया दुज: लोक साहित्य परिषदया दुज: नेपालभाषा साहित्य गुथिया दुज: उराय समाजया दुज: नेपालभाषा मिसा खल:या आजिवन ज: नेपाल महिला व्यवसाय संघया ज:
पदक व सिरपा:	महेन्द्र विद्याभूषण चैन लाकौल सिरपा: शिक्षा पुरस्कार दीर्घसेवा पदक
कृति प्रकाशन	न्हू बाखं पुच:या बाखं (ने.सं ११०९) सुगत सौरभ महाकाव्यया बारे छुं (ने.सं १११९) जिगु सृजनाया पुच: (ने.सं ११२०)
सम्पादन	नेपालभाषा व थ्वया साहित्य विभागीय गोष्ठी (ने.सं. १११०) लोक साहित्य (ने.सं. १११३) जि व जिया दुने (ने.सं. १११५) तिमी मलाई चिन्ने छौ (ने.सं. ११२०)

१(७)-२०(०५७)-८(४)-५००
ISBN: 99933.560-1-8